

POLSCY BADACZE SYBERII

WARSZAWA 2008

Redakcja naukowa / Научная редакция
Joanna Arvaniti

Recenzja / Рецензия
Zbigniew Wójcik

Koordinacja prac / Координация работ
Hanna Krajewska

Współpraca naukowo-techniczna / Научно-техническое сотрудничество
Tomasz Rudzki

Tłumaczenie tekstów / Перевод текстов
Helena Szymańska

Opracowanie fotografii / Оформление фотографий
Jan Fronczak, Maria Kaliszczuk-Donaj, Krzysztof Rossa

© Copyright by Archiwum Polskiej Akademii Nauk, Warszawa 2008

ISBN 83-92-2103-0-0

Archiwum Polskiej Akademii Nauk
ul. Nowy Świat 72, 00-330 Warszawa
telefon +48 22 65 72 788
<http://www.apan.waw.pl>

Skład, łamanie i druk / Состав, вёрстка и печать
Agencja Wydawniczo-Poligraficzna AMALKER
ul. Okrzei 21/4, 03-715 Warszawa
telefon +48 22 619 36 35
<http://www.amalker.com>

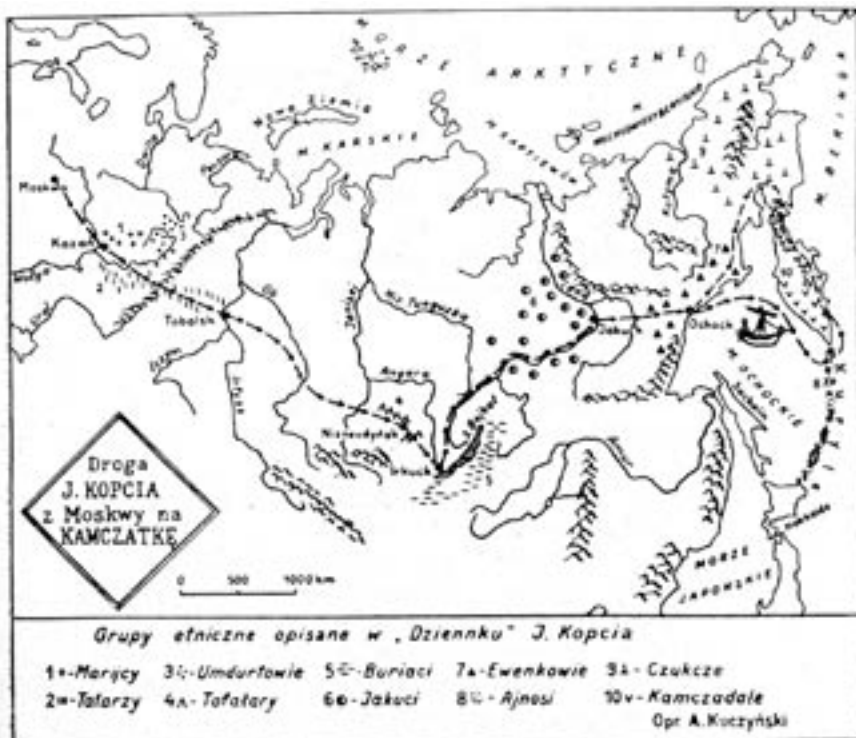
Spis treści

JOANNA ARVANITI, DOROTA PIETRZKIEWICZ	
Polscy badacze Syberii	7
Польские исследователи Сибири	8
HANNA KRAJEWSKA	
Adam Dłużyk Kamiński	9
Адам Длужик-Каменский	9
Ludwik Wończa Sienicki	10
Людвик Боньча-Сеницкий	11
Józef Kopeć	11
Юзеф Копеч	11
Faustyn Ciecierski	12
Фаустин Цецерский	12
DOROTA PIETRZKIEWICZ	
Jan Antoni Czeczot	13
Ян Антоний Чечот	14
JOANNA ARVANITI	
Józef Szczepan Kowalewski	15
Юзеф Щепан Ковалевский	16
IZABELA KWIATKOWSKA	
Tomasz Zan	18
Томаш Зан	19
MAŁGORZATA SOBIESZCZAK-MARCINIAK	
Aleksander Piotr Czekanowski	21
Александр Пётр Чекановский	22
MAŁGORZATA SOBIESZCZAK-MARCINIAK	
Jan Czerski	24
Ян Черский	26
HANNA KRAJEWSKA	
Benedykt Tadeusz Nałęcz Dybowski	28
Бенедикт Тадеуш Наленч-Дыбовский	29
HANNA KRAJEWSKA	
Wiktor Ignacy Godlewski	33
Виктор Игнатий Годлевский	34
HANNA KRAJEWSKA	
Władysław Taczanowski	35
Владислав Тачановский	35
DOROTA PIETRZKIEWICZ	
Roman Szwoynicki	37

Роман Швойницкий	39
JOANNA ARVANITI	
Adam Szymański	40
Адам Шиманский	41
EWELINA WAJS-BARYŁA	
Wacław Sieroszewski	43
Вацлав Серошевский	45
JOANNA ARVANITI	
Edward Piekarski	47
Эдвард Пекарский	48
JOANNA ARVANITI	
Bronisław Piotr Ginet-Piłsudski	50
Бронислав Пётр Гинет-Пилсудский	52
IZABELA KWIATKOWSKA	
Leon Barszczewski	54
Леон Барщевский	56
DARIUSZ KWIATKOWSKI	
Leonard Feliks Stefan Jaczewski	59
Леонард Феликс Стефан Ячевский	60
DARIUSZ KWIATKOWSKI	
Karol Nereusz Bohdanowicz	62
Кароль Нереуш Богданович	63
DOROTA PIETRZKIEWICZ	
Ferdynand Karo	66
Фердинанд Каро	67
IZABELA KWIATKOWSKA	
Stanisław Szczepan Zaleski	69
Станислав Щепан Залеский	69
TOMASZ RUDZKI	
Julian Talko-Hryncewicz	71
Юлиан Талько-Хринцевич	72
MALGORZATA SOBIESZCZAK-MARCINIAK	
Konstanty Wołosowicz	74
Константин Воллосович	75
IZABELA KWIATKOWSKA	
Józef Marian Morozewicz	76
Юзеф Мариан Морозевич	77
DARIUSZ KWIATKOWSKI	
Kazimierz Grochowski	79
Казимеж Гроховский	80

Spis skrótów / Список сокращений

- ADM – Archiwum Dokumentacji Mechanicznej
АМД – Архив механической документации
ANPAN i PAU – Archiwum Nauki Polskiej Akademii Nauk i Polskiej Akademii Umiejętności
АНПАН и ПАЗ – Архив науки Польской академии наук и Польской академии знаний
APAN – Archiwum Polskiej Akademii Nauk
АПАН – Архив Польской академии наук
ARAN – Archiwum Rosyjskiej Akademii Nauk
РАН – Архив Российской академии наук
AUJ – Archiwum Uniwersytetu Jagiellońskiego
АЮ – Архив Ягеллонского университета
BAPAN – Biblioteka Archiwum Polskiej Akademii Nauk
БАПАН – Библиотека Архива Польской академии наук
BNPAU i PAN – Biblioteka Naukowa Polskiej Akademii Umiejętności i Polskiej Akademii Nauk
НБПАЗ и ПАН – Научная библиотека Польской академии знаний и Польской академии наук
BUW – Biblioteka Uniwersytetu Wileńskiego
БВУ – Библиотека Виленского университета
KAK – Kolekcja Antoniego Kuczyńskiego
КАК – Коллекция Антония Кучинского
KIS – Kolekcja Igora Strojckiego
КИС – Коллекция Игоря Строецкого
IBL – Instytut Badań Literackich
ИЛИ – Институт литературных исследований
ML – Muzeum Literatury im. Adama Mickiewicza w Warszawie
МЛ – Музей литературы им. Адама Мицкевича в Варшаве
MT – Muzeum Tatrzańskie im. dra Tytusa Chałubińskiego w Zakopanem
МТ – Музей Татр им. д-ра Тытуса Халубинского
MZPAN – Muzeum Ziemi Polskiej Akademii Nauk
МЗПАН – Музей Земли Польской академии наук

Mapa podróży Józefa Kopcia z Moskwy na Kamczatkę, „Etnografia Polska”, Wrocław 1969, t. XIII, z. 1, IBL / Карта маршрутов путешествия Юзефа Копеча из Москвы на Камчатку, „Польская этнография”, т. XIII, тетр. 1, Wrocław 1969, ИЛИ

Nakładanie przez Ewenków zabajkalskich kory brzozonej na szkielet łódki, opisane w *Pamiętniku...* Faustyna Ciecierskiego, „Etnografia Polska”, 1971, t. XV, z. 2, IBL / Забайкальские эвенки обшивают березовой корой каркас лодки, как это описано в *Воспоминаниях...* Фаустина Цецерского, „Польская этнография”, 1971, т. XV, тетр. 2, ИЛИ

JOANNA ARVANITI
DOROTA PIETRZKIEWICZ

Polscy badacze Syberii

Właśnie Polacy, bardzo sprawni wszędzie poza swoim krajem, jeżeli przymusowo czy dobrowolnie znaleźli się w Rosji, działali tam jako cywilizatorzy¹.

Syberia nazywana jest przez niektórych uczonych przybraną ojczyzną Polaków, a to za sprawą tych naszych rodaków, którzy zapisali się na kartach historii jako jej niestrudzeni badacze, odkrywcy wielu jej tajemnic czy piewcy jej niezwykłego piękna. Profesor Zbigniew Wójcik, od lat zajmujący się problematyką syberyjską, w szczególności wkładem Polaków w poznanie i opisanie Syberii, powiedział: *W odniesieniu do [...] badaczy Rosji możemy przecież stwierdzić, iż właśnie w warunkach wygnania zdołali oni wydać najważniejsze owoce swej pracy. To właśnie tam wykazali się ogromną siłą woli, dzięki której – niemal jako samoucy – w ciężkich warunkach materialnych doszli do nienotowanych w skali światowej osiągnięć badawczych. Czym byłiby, gdyby pozostali w kraju? Zan może pisałby mierne wiersze, Czernski byłby dobrym gospodarzem, jakich wielu, a Czekanowski co najwyżej wykładowcą w jakimś podrzędnym uniwersytecie lub nauczycielem w szkole średniej. Syberia była dla nich – i w ogóle dla zdolniejszych przyrodników – nie tylko miejscem katorgi i zesłania, ale także terenem o fascynującej przyrodzie. Dzięki hartowi i ogromnemu zaangażowaniu się w pracy dla nieznanego regionu mogli w sposób maksymalny i w stosunkowo krótkim czasie dokonać odkryć na nienotowaną dotąd skalę. Czy można się dziwić, że po zwolnieniu z zesłania wracali (lub chcieli wracać) właśnie tam, by kontynuować rozpoczęte badania².* Tacy właśnie uczeni, którzy oddali Syberii serca i umysły, a także wszystkie swoje siły, zdrowie, a nawet życie, są bohaterami ekspozycji *Polscy badacze Syberii*. Spośród wielu Polaków, którzy powędrowali do bezkresnej krainy wiecznych śniegów za karę – etapami, w kajdanach i łańcuchach – lub też z własnej woli i chęci, autorzy scenariusza wystawy wybrali te postaci, które ich zdaniem wyróżniają się doniosłością swoich dokonań na Syberii oraz szczególnym zaangażowaniem i poświęceniem się bez reszty sprawie zbadania i opisanie tej tajemniczej i nieznannej wówczas ziemi. Scenarzyści starali się też wyeksponować na wystawie osiągnięcia tych polskich badaczy, których zasługi dla ich przybranej ojczyzny nie były dotąd zbyt często upowszechniane. Na wybór bohaterów pokazu miała oczywiście również wpływ ilość zachowanych materiałów i pamiątek po sybirakach oraz dostępność do tych fascynujących dokumentów. Zamiarem autorów scenariusza było nie tylko wyeksponowanie wybitnych osiągnięć i sukcesów Polaków na Syberii, lecz także, dzięki zaprezentowaniu ich oryginalnych rodzinnych fotografii, osobistych dokumentów, prywatnej i urzędowej korespondencji, notatek, map, pamiątek czy rękopisów prac naukowych, przybliżenie zwiedzającym tych ciekawych postaci, przypomnienie ich burzliwych losów zarówno przed wyruszeniem na Syberię, jak i po ewentualnym powrocie do kraju. Problematyka syberyjska zawsze budzi emocje i porusza serca Polaków. Scenarzyści mają nadzieję, że zaprezentowane na wystawie *Polscy badacze Syberii* unikatowe materiały dostarczą zwiedzającym nie tylko ciekawych informacji, lecz także wielu niezapomnianych wrażeń i szczerych wzruszeń.

¹ Miłosz Cz., *Rodzinna Europa*, Warszawa 1998, s. 164.

² Wójcik Z., *Aleksander Czekanowski. Szkice o ludziach, nauce i przygodzie na Syberii*, Lublin 1982, s. 13.

Польские исследователи Сибири

Как раз поляки – всегда на диво усердные за границей – оказываясь по принуждению или по доброй воле в России, выступали там в роли цивилизаторов¹.

Сибири некоторые летописцы называют приобретенной родиной поляков, благодаря тем нашим соотечественникам, которые вошли в историю как неутомимые ее исследователи, первооткрыватели многих ее тайн или как певцы ее неповторимых красот. Профессор Збигнев Вуйчик, который отдал многие годы работе над сибирской проблематикой, занимаясь прежде всего огромным кладом поляков в изучение и описание Сибири, сказал: *Что же касается [...] исследователей Сибири, то необходимо отметить, что именно в условиях изгнания они сумели добиться важнейших результатов своих трудов. Именно там они продемонстрировали огромную силу воли, благодаря которой – будучи почти самоучками – в тяжелых материальных условиях они смогли сделать уникальные в мировом масштабе научные открытия. Кем бы они стали, если б остались на родине? Зан, возможно, сочинял бы посредственные стихи, Черский был бы хорошим хозяином, каких много, а Чекановский стал бы самое большее преподавателем в каком-нибудь заурядном университете или учителем в средней школе. Сибирь была для них – и вообще для самых талантливых естествоиспытателей – не только местом ссылки и каторги, но также той землей, где особый восторг вызывала природа. Благодаря своей стойкости и необычайной увлеченности работой, которой они занимались, думая о благе непознанного региона, они смогли максимальным образом и в относительно короткий период времени совершить открытия невиданного доколе масштаба. Стоит ли удивляться, что после освобождения из ссылки они возвращались (или стремились вернуться) именно туда, чтобы продолжить начатые исследования².* Именно такие ученые, отдавшие Сибири свои умы и сердца, отдавшие ей силы, здоровье и даже жизнь, являются героями экспозиции *Польские исследователи Сибири*. Среди тех поляков, которые отправившись в наказание в край бескрайних просторов и вечных снегов – по этапу, в кандалах и цепях, а также среди тех, кто отправился туда по собственной воле и по зову сердца, кураторы выставки выбрали те фигуры, которых, по их мнению, отличает особый вклад в изучение Сибири, а также особая увлеченность и невероятное самопожертвование в деле исследования и описания этого удивительного, полного тайн и в то время совершенно неизученного края. Кураторы выставки постарались также представить достижения тех польских исследователей, о заслугах которых перед их приобретенной родиной до сих пор не так часто говорилось. На выбор героев экспозиции оказало свое влияние также количество сохранившихся после сибиряков материальных реликвий и доступность этих необычайно интересных документов. Намерением кураторов выставки было не только предоставить выдающиеся достижения и успехи поляков в Сибири, но и – благодаря экспонированию аутентичных семейных фотографий, личных документов, частной и официальной переписки, заметок, карт, сувениров или рукописей научных работ – ближе познакомить посетителей выставки с этими интересными людьми, напомнить о бурных перипетиях в их судьбах, как до отправки в Сибирь, так и после их возвращения – если таковое происходило – на родину. Сибирская проблематика всегда вызывает эмоции и трогает сердца поляков. Кураторы выставки надеются, что уникальные материалы, представленные на выставке *Польские исследователи Сибири*, позволят посетителям узнать много интересного, а также вызовут искреннее волнение и оставят незабываемое впечатление.

¹ Милош Ч., *Семейная Европа*, Варшава 1998, с. 164.

² Вуйчик З., *Александр Чекановский. Очерки о людях, науке и пережитом в Сибири*, Люблин 1982, с. 13.

HANNA KRAJEWSKA

Syberia to kraina wielu kontrastów, to miejsce cierpień i zesłań, a zarazem ziemia dająca mnogość możliwości pionierskich odkryć. W długotrwałym procesie poznawania Syberii jest cząstka polskich losów. Obraz sybirskich dróg Polaków związany jest z ogromem pracy – zesłańczej i dobrowolnej. Bez względu jednak na swój status Polacy często brali udział w ekspedycjach naukowych, badali język, kulturę i obyczaje miejscowych ludów. Pierwsze relacje wspomnieniowe pojawiły się już w XVII wieku.

Сибирь – край множества контрастов, место страданий и ссылок, и вместе с тем – это земля, открывающая перед первопроходцами множество возможностей. В длительном процессе исследования Сибири есть частица и польских судеб. Описание польских маршрутов в Сибири связано с огромным трудом – трудом подневольным и трудом добровольным. Незвизирая на свой статус ссыльных или вольных, поляки часто принимали участие в научных экспедициях, занимались изучением языка, культуры и обычаев местных народов. Первые воспоминания, содержавшие подробные сведения об этом, появились уже в XVII веке.

Adam Dłużyk Kamiński ok. 1625–1675

Stamtąd wypłynęliśmy na Lenę, rzekę bardzo wielką i brzegi ma bardzo piękne, jest głęboka, wspólna, cicha, nie darmo ją Moskwa Matką zowie.

(A. Dłużyk Kamiński)

Jest autorem najstarszego w języku polskim opisu Syberii, gdzie przebywał jako jeniec wojenny od 1660 do 1669 roku (Tobolsk, Narym, Jakuck, Zygańsk). Przez pewien czas był naczelnikiem więzienia w Jakucku. Napisał *Diariusz więzienia moskiewskiego miast i miejsc...* (wydany w Poznaniu w 1874 roku, oryginał zaginął), prezentujący przyrodę i życie ludów Syberii, w tym Jakutów. Przebywał wśród nich jako pierwszy cudzoziemiec i przedstawił interesującą relację o nich. Napisał np.: *Jedzą niektóre grzyby w kształcie muchomora, i później są pijani bardziej niż od wódki i jest to dla nich najlepszy rodzaj ucztu*. Pierwsze w literaturze opisy kultury duchowej i materialnej Jakutów stanowią najwyższą wartość wymienionej pracy.

Адам Длужик-Каменский ок. 1625–1675

Оттуда мы выплыли на Лену, реку громадную с очень красивыми берегами, это глубокая, прекрасная и тихая река, недаром Москва зовет ее Матушкой.

(A. Длужик-Каменский)

Автор самого раннего opisania Syberii na polskim języku, on znajdował się tam z 1660 roku do 1669 roku jak wo-

Wizerunki ludów Syberii, [w:] Dłużyk Kamiński A., *Diariusz więzienia moskiewskiego miast i miejsc...*, IBL /
Изображения представителей народов Сибири, [в:] Длужик-Каменский А., *Диарий московской тюрьмы городов и мест...*, ИЛИИ

енноплennyй (Тобольск, Нарым, Якутск, Жиганьск). Некоторое время он был начальником тюрьмы в Якутске. Им написан *Дневник московской тюрьмы городов и мест...* (изданный в Познани в 1874 году, подлинник пропал), в котором представлено описание природы и жизни народностей Сибири, в том числе якутов, среди которых он жил, будучи первым иностранцем, сообщившим о них. Написал напр.: *Едят некоторые грибы в форме мухомора, а потом они пьяны больше чем от водки, и это для них самый лучший вид пира*. Первое литературное описание духовной и материальной культуры якутов составляет главную ценность вышеназванной работы.

Ludwik Bończa Sienicki 1677–1757

Tunguzi, ludzie wzrostu wielkiego, po lasach głębokich ustawicznie lowami i strzelaniem zwierzera stulnietniego różnego się bawią, domów pewnych nie mają, z miejsca na miejsce się ciągle przenoszą.

(L. Sienicki)

Pochodzący ze starej lubelskiej rodziny szlacheckiej, syn Aleksandry Stankartówny i Wespazjana, podczaszego chełmskiego, pułkownik wojsk królewskich, w 1707 roku dostał się do niewoli rosyjskiej w bitwie pod Bychowem. W 1709 roku, wraz ze swoim bratem Krzysztofem, genera-

Skoro nastąpi zima, z domów letnich, które mają jedne z kory drzewie ze skór jelenich, wynoszą się do lochów podziemnych Jurtami zwanych. Kopią w ziemi długie korytarze i sale, cembrując wewnątrz drzewem i po czterdziści lub pięćdziesiąt osób zgromadzają się, to jest cała ich familija. Mają w środku komin, na którym nieustannie trwa ogień; luft tylko jeden do mieszkania służy za okno i drzwi. Mięwa do tego jeszcze każde malieństwo namiot z futer jelenich, lampę od dwóch garcy wydrążoną z kamienia; nalewają wieloryba tłuszczem, w miejsce kustu kładą mech wysuszony. Ta lampa pali się kilka dni, oświetla i ogrzewa razem; przy niej kobiety odbywają wszelkie swe roboty i szycia.

Faksimile strony 98. *Dziennika podróży Józefa Kopcia...* z opisem ziemianki kamczadalskiej, „Etnografia Polska”, 1969, t. XIII, z. 1, IBL / Факсимиле записей на странице 98 *Дневника путешествия Юзефа Копеча...* с описанием землянки камчадалов, „Польская этнография”, 1969, т. XIII, тетр. 1, ИЛИ

Buriat strzelający z лука, opisany przez Ludwika Sienickiego, „Etnografia Polska”, 1970, t. XIV, z. 1, IBL / Бурят, стреляющий из лука, описанный Людвиком Сеницким, „Польская этнография”, 1970, т. XIV, тетр. 1, ИЛИ

łem artylerii, który zmarł w czasie ciężkiej podróży w 1711 roku nad Obem, został zesłany na Syberię, najpierw do Tobolska, a stamtąd do Jakucka, gdzie przebywał do 1722 roku. Po powrocie do kraju w *Dokumentcie osobliwego miłosierdzia Boskiego cudownie z kalwińskiej sekty pewnego sługę i chwalcę Bożego do Kościoła Chrystusowego pociągający...* (wydanym w Wilnie w 1754 roku) opisał różnorodne aspekty życia autochtonicznej ludności Syberii, m.in. Jakutów, Czukczów i Kamczadali, oraz rozległe przestrzenie ziem zauralskich.

Людвик Боньча-Сеницкий 1677–1757

Тунгусы, люди большого роста, по лесам непроходимым непрестанно ловлей и отстрелом разнообразного зверья столетнего занимаются, домов постоянных не имеют, с места на место переселяются.

(Л. Сеницкий)

Происходил из древнего дворянского люблинского рода, был сыном Александры (в девичестве Станкартувной) и Веспасиана, хелмского подчашья. Как полковник королевских войск в 1707 году попал в русский плен в битве под Быховом. Затем в 1709 году был сослан в Сибирь вместе со своим братом Кристофом, генералом артиллерии, который умер во время тяжелого путешествия в 1711 году над Обом; сначала поехал в Тобольск, а потом в Якутск, где находился до 1722 года. По возвращении в своей работе *Свидетельство особой милости Божьей... с воспоминаниями о менее известных Московского государства краях, в языческом заблуждении доселе пребывающих* (изданной в Вильне в 1754 году) opisał różnorodne aspekty жизни autochtonicznych narodowości Sibiri, w szczególności, jakutów, czukczów i kamczadłow, a także przedstawił opisanie obširnych prostorów zauralskiej ziemi.

Józef Kopec 1762–1827

Kamczadal jest dobry z natury, pogodny, łagodny, uprzejmy i bez granic gościnnie.

(J. Kopec)

W 1794 roku został wzięty do niewoli w bitwie pod Maciejowicami i w 1795 roku zesłany na Kamczatkę, gdzie przebywał kilka lat. Napisał (1810) *Dziennik podróży Józefa Kopcia przez całą wzdłuż Azję [łqdem] do portu Ochocka, oceanem przez Wyspy Kurylskie do Niższej Kamczatki i stamtąd na powrót do tegoż portu na psach i jeleniach*, wydany pośmiertnie we Wrocławiu w 1837 roku i oparty na pierwszej wersji pamiętnika; drugie wydanie (1821), oparte na drugiej wersji pamiętnika, *Dziennik Józefa Kopcia, brygadiera wojsk polskich, z rozmaitych not dorywczyczych sporządzony*, z umieszczoną w nim mapą podróży, opublikowano w Berlinie w 1863 roku. *Dziennik...* zawiera m.in. pierwszy polski opis Kamczatki, jej klimatu, zjawisk geofizycznych na niej występujących (opisy trzęsień ziemi, wybuchów wulkanów) oraz jej mieszkańców, a także treści informacje etnograficzne o Czukczach, Jakutach i Buriatach, wzbogacone oryginalnymi rysunkami. Józef Kopec pisał zawsze o Kamczadalach z ogromną sympatią i szacunkiem.

Юзеф Копеч 1762–1827

Камчадал, человек добрый по натуре, невозмутимый, мягкий, вежливый и безгранично гостеприимный.

(Ю. Копеч)

В 1794 году, после битвы под Мачеёвицами, был приговорен к ссылке на Камчатку. Написал (1810) *Дневник путешествия Юзефа Копеча через всю Азию, к порту в Охотске, затем по океану через Курильские острова до Нижней Камчатки, а оттуда обратно к тому же порту на собаках и оленях*, изданный в 1837 году во Вроцлаве и основанный на первоначальной версии воспоминаний; второе издание, основанное на второй версии воспоминаний (1821) – *Дневник Юзефа Копеча, бригадира польских войск, созданный на основании случайных записок* – помещающее карту путешествий, было опубликовано в Берлине в 1863 году. *Дневник...*, включающий, в частности, первое описание на польском языке Камчатки, её климата, геофизических явлений, которые там наблюдаются (землетрясения, извержения вулканов) и её жителей, а также содержащий этнографическую информацию о чукчах, якутах и бурятах, иллюстрирован оригинальными рисунками. Юзеф Копеч всегда писал о туземцах с уважением и симпатией.

Faustyn Ciecierski **1760–1832**

Więcej ja znajdowałem przykładów dobroczynności wspaniałej w ubogim jednym domu wieśniaczego ludu lub błąkającego się po stepach Tunguza lub też innego Azjaty niż w najliczniejszych i polerowanych miastach.

(F. Ciecierski)

Za udział w przygotowaniach do powstania został w 1797 roku zesłany na katorgę do Nerczyńska za Bajkałem, później do kopalń Daurii nad granicą chińską, gdzie przebywał do 1801 roku. Na Syberii zajmował się też nieoficjalnie nauczaniem dzieci rosyjskich urzędników. Jest autorem pracy *Pamiętnik księdza Ciecierskiego, przeora dominikanów wileńskich, zawierający jego i towarzyszków jego przygody, doznane na Sybirze w latach 1797–1801*, wydanej w 1865 roku we Lwowie, zawierającej wiadomości o geografii, klimacie, rolnictwie, gospodarce, administracji i ludności Syberii, o której zawsze pisał z podziwem i serdecznością, np.: *Tunguzi z łuku przednio strzelają, w cel małeńki o sto osiemdziesiąt kroków trafiają.*

Фаустин Цецерский **1760–1832**

Я больше находил примеров милосердия прекрасного в единственном убогом жилище сельского люда или у кочующего по степям тунгуса или другого азиата, чем в самых населенных и сверкающих блеском городах.

(Ф. Цецерский)

Za участие в заговоре в 1797 году был сослан на каторгу в Нерчинск за Байкалом, потом в шахты далекой Дaurии вблизи китайской границы, и проживал там до 1801 года. В Сибири неофициально учил детей русских служащих. Был автором работы *Воспоминания ксёндза Цецерского, настоятеля Виленского монастыря доминиканцев, содержащие его собственные и товарищей его приключения, которые им пришлось испытать в Сибири в 1797–1801 годах* (изданной во Львове в 1865 году), в которую вошли сведения о географии, климате, сельском хозяйстве, экономике и населении Сибири; о людях всегда писал с восхищением и сердечностью, напр.: *Тунгусы метко стреляют из лука, в маленькую цель на сто восемьдесят шагов отстоящую попадают.*

DOROTA PIETRZKIEWICZ

Jan Antoni Czczot
pseudonim Jan z Myszy
1796–1847

*Jakaż tu wina i mózgu strata!
 Janie! Pamiętasz owe majówki?
 Wszakże to szóste mijają lata,
 My z tobą zawsze półgłówki.*

(A. Mickiewicz)

Poeta, przyjaciel ze szkolnej ławy Adama Mickiewicza

Urodził się 24 czerwca 1796 roku w Maluszycach w parafii worończańskiej, leżącej niedaleko Płużyn i Świtezi. Był synem wielmożnych szlachetnie urodzonych państwa Tadeusza i Klary z domu Haciskiej, Czczotów, małżonków prawych, rotmistrzostwa nowogródzkiego. Około 1806 roku przeniósł się wraz z rodzicami do Rzepichowa nieopodal Nowej Myszy. W 1809 roku rozpoczął naukę w szkole powiatowej w Nowogródku, prowadzonej przez oo. dominikanów. W murach kolegium poznał Adama Mickiewicza, z którym zaprzyjaźnił się. Zaraz po ukończeniu szkoły średniej wraz z Adamem Mickiewiczem bezskutecznie starał się o przyjęcie do Instytutu Medycznego. Jesienią 1815 roku zapisał się na Uniwersytet Wileński. Kłopoty finansowe spowodowały, że po roku musiał zrezygnować z systematycznych studiów akademickich i rozpocząć pracę w tzw. Masie Radziwiłłowskiej (Prokuratorii Radziwiłłowskiej). 2 czerwca 1818 roku został przyjęty do Towarzystwa Filomatycznego jako członek korespondent, zaś w styczniu 1819 roku powołano go na członka czynnego tegoż gremium. W 1823 roku prowadził prace redaktorsko-korekcyjne *Grażyny* i *Dziadów* cz. II i IV Adama Mickiewicza.

10 października 1823 roku został zaresztowany i skazany w procesie wileńskich filaretów za publikowanie szkodliwych zamiarów w wierszach i mowach na 6 miesięcy więzienia w Kizylu oraz bezterminowe zesłanie na Syberię. Czas od 15 listopada 1824 roku do 15 maja 1825 roku spędził w twierdzy kizylskiej, skąd później wywieziono go do Ufy. W 1831 roku został przeniesiony do Tweru, zaś w 1833 do Lepla, gdzie został sekretarzem Zarządu Kanału Berezynskiego.

W 1841 roku udało mu się powrócić na Litwę. Podjął pracę bibliotekarza w dobrach Adama Litawora-Chreptowicza h. Odrowąż w Szczorsach.

Zmarł 1 sierpnia 1847 roku w Druskiennikach, gdzie udał się na kurację; pochowany został na cmentarzu w Rotnicy.

Układał piosenki w języku polskim i białoruskim, wzorowane na pieśniach ludowych, oraz anacreontyki, ody, dumy, ballady, wiersze okolicznościowe. Przebywając na zesłaniu, zbierał i tłumaczył pieśni i przysłowia ludowe białoruskie, ukraińskie i rosyjskie, drukowane w kolejnych edycjach *Piosenek wieśniaczych*. W latach 1834–1835 ogłaszał wiersze w „Zniczu”, w 1845 w „Rubonie”. Jest auto-

Jan Czczot na kilka dni przed śmiercią, rys. R. Wilczyński, b.d., IBL / Ян Чечот за несколько дней до смерти, рис. Р. Вильчинского, б.д., ИЛИ

rem tekstu piosenki *Prząśniczki*, do którego muzykę skomponował Stanisław Moniuszko. Ważniejsze publikacje: *Piosnki wieśniacze znad Niemna. We dwóch częściach*, cz. 1–2, Wilno 1837–1839; *Piosnki wieśniacze znad Dźwiny. Książeczka trzecia*, Wilno 1840; *Piosnki wieśniacze znad Niemna i Dźwiny z dołączeniem pierwotwornych w mowie sławiano-krewickiej*, Wilno 1844; *Piosnki wieśniacze znad Niemna i Dźwiny, niektóre przysłowia i idiotyzmy w mowie sławiano-krewickiej z porządkiem nad nią uczynionymi*, Wilno 1846.

Ян Антоний Чечот
псевдоним Ян из Мыши
1796–1847

Поэт, друг Адама Мицкевича со школьной скамьи

Родился 24 июня 1796 года в Малушицах в приходе Вороньчанском, расположенном недалеко от Плужин и Свитези. Он был сыном вельможных, шляхетского рода господ Чечотов Тадеуша и Клары, в девичестве Хачиской, супругов благородных, семейства ротмистра новогрудского. Примерно в 1806 году вместе с родителями переехал в Репихово недалеко от Новой Мыши. В 1809 году начал учиться в уездной школе доминиканцев в Новогрудке. В школьные годы познакомился и подружился с Адамом Мицкевичем. По окончании средней школы они с Адамом Мицкевичем безуспешно пытались поступить в Медицинский институт. Осенью 1815 года записался в Виленский университет. Ввиду финансовых трудностей через год ему пришлось отказаться от систематической учебы и поступить на службу в учреждение, называвшееся *Masa Radziwiłłowska* (Радзивилловский казначейский надзор). 2 июня 1818 года становится членом Общества филоматов пока в качестве члена-корреспондента, а в январе 1819 года принимается в действующие члены этого Общества. В 1823 году был редактором и корректором произведений Адама Мицкевича, поэм *Гражина* и *Дзяды* ч. II и IV.

10 октября 1823 года был арестован и по окончании процесса над виленскими филаретами приговорен за публикацию вредных замыслов в стихах и речах к 6 месяцам тюрьмы в Кизиле и бессрочной ссылке в Сибирь. Период с 15 ноября 1824 года по 15 мая 1825 года провел в крепости Кизил, из которой позднее был перевезен в Уфу. В 1831 году был переведен в Тверь, а в 1833 году – в Лепль, где стал секретарем Правления Березинского канала.

В 1841 году ему удалось вернуться в Литву, где он работал библиотекарем в имении Адама Литавора-Хрептовича герба Одровонж в Щорсах.

Умер 1 августа 1847 года в Друскининкай, куда он отправился на лечение; похоронен на кладбище в Ротнице.

Сочинял песни на польском и белорусском языках, образцом для которых служили народные песни, сочинял также анакреонтики, оды, баллады, стихи в честь каких-либо событий. Находясь в ссылке, собирал и переводил народные песни и пословицы – белорусские, украинские и русские, которые печатались в очередных выпусках *Деревенских песенок*. В 1834–1835 гг. печатал стихотворения в издании „Znicz”, в 1845 году в издании „Rubon”. Создал текст песни *Пряхи*, музыку к которой сочинил Станислав Моношко.

Важнейшие публикации: *Песни селян с берегов Немана. В двух частях*, ч. 1–2, Вильно 1837–1839; *Песни селян с берегов Двины. Книжка третья*, Вильно 1840; *Песни селян с берегов Немана и Двины с добавлением исходных текстов на славяно-кривичском наречии*, Вильно 1844; *Песни селян с берегов Немана и Двины, некоторые пословицы и несладухи на славяно-кривичском наречии, с присовокуплением замечаний о таковом*, Вильно 1846.

JOANNA ARVANITI

Józef Szczepan Kowalewski 1801–1878

Józef Szczepan Kowalewski, reprodukcja drzeworytu z „Kłosów”, 1878, [w:] Kotwicz W., *Józef Kowalewski, orientalista (1801–1878)*, Wrocław 1948, ВАРАН / Юзеф Щепан Ковалевский, репродукция гравюры на дереве „Колосья”, 1878, [в:] Котвич В., *Юзеф Ковалевский, востоковед (1801–1878)*, Вроцлав 1948, БАПАН

Należało w stepach, lasach nieprzebranych, bez drogi, wdzierać się na urwiska skał, żeby wynaleźć koczowiska i pod okopiałymi jur-tami szukać ludzi, zaznajomić się z lamami, z nimi razem jeździć na nabożeństwa, do świątyń i klasztorów, wszędzie wydobyć coś dla siebie pożytecznego, wydobywać i przepisywać odwieczne rękopisma, ślezczyć nad nimi w dzień i w nocy.

(J.Sz. Kowalewski)

Językoznawca, orientalista, filmatata

Urodził się 9 stycznia 1801 roku w Brzostowicy Wielkiej w powiecie grodzieńskim w ubogiej rodzinie unickiego księdza Michała; miał dwóch braci – znanego pedagoga Juliana i Teodozego. W 1816 roku ukończył Gimnazjum Gubernialne w Świsłoczy. Od 1817 roku studiował filologię klasyczną na Wydziale Literatury i Sztuk Wyzwolonych Uniwersytetu Wileńskiego. W 1819 roku przyjęto go do Instytutu Pedagogicznego jako kandydata na stanowisko nauczyciela. W 1820 roku, po ukończeniu Uniwersytetu Wileńskiego ze stopniem kandydata filozofii, prowadził wykłady z łaciny i języka polskiego w gimnazjum wileńskim. W 1822 roku zadebiutował w „Dzienniku Wileńskim” pracą *Wiadomość o życiu i pismach Longina*. Należał do Towarzystwa Filomatycznego i Zgromadzenia Filaretów; był przewodniczącym Związku Błękitnego. Przyjaźnił się z Adamem Mickiewiczem, Tomaszem Zanem i Janem Czeczotem.

W 1823 roku został zaarrestowany za działalność w Zgromadzeniu Filaretów i w 1824 zesłany do Kazania z zaleceniem studiowania języków orientalnych – arabskiego, perskiego i tatarskiego. Był dyrektorem II Gimnazjum w Kazaniu oraz sprawował zarząd nad szkołami średnimi w guberni kazańskiej. W 1828 roku wysłano go na czteroletnie studia do Irkucka, aby zapoznał się z językiem, gramatyką, obyczajami i religią mongolską. W latach 1828–1833 odbył liczne podróże po Syberii, Mongolii i Chinach. Zajmował się językoznawstwem, literaturą, historią i etnografią ludów mongolskich. W 1833 roku został profesorem adiunktem pierwszej w Europie Katedry Filologii Mongolskiej na Uniwersytecie w Kazaniu. W roku 1834 mianowano go profesorem nadzwyczajnym, a w 1837 profesorem zwyczajnym Uniwersytetu w Kazaniu. Trzykrotnie powierzano mu stanowisko dziekana Wydziału Filologicznego na czteroletnie kadencje. W latach 1855–1860 pełnił funkcję rektora Uniwersytetu w Kazaniu.

W roku 1862 objął Katedrę Historii Powszechnej, zajmując stanowisko dziekana Wydziału Historyczno-Filologicznego w Szkole Głównej Warszawskiej, a potem na Cesarskim Uniwersytecie Warszawskim, gdzie pełnił czynną służbę aż do śmierci.

Zmarł w Warszawie 7 listopada 1878 roku. Pochowano go na cmentarzu Powązkowskim.

Ożenił się z Rosjanką Anną Sokołówną. Miał z nią trzech synów i córkę. Józef Kowalewski nie zajmował się dziećmi, wychowywała je matka w duchu rosyjskim. Jeden z synów zmarł w dzieciństwie, starszy syn, Mikołaj, został wybitnym lekarzem, profesorem, rektorem Uniwersytetu w Kazaniu, młodszy zaś, Paweł, był malarzem batalistą, pro-

fesorem Akademii Sztuk Pięknych w Petersburgu.

Józef Kowalewski był członkiem Cesarskiej Akademii Nauk w Petersburgu (od 1837 członek korespondent, od 1847 członek rzeczywisty), Société Asiatique w Paryżu, Towarzystwa Historii i Starożytności Rosyjskich w Moskwie, Wileńskiej Komisji Archeologicznej.

Józef Kowalewski stworzył naukowe podstawy mongolistyki rosyjskiej. Pisał po polsku, po rosyjsku i po francusku, m.in. w „Tygodniku Petersburskim” i w „Więstniku Kazańskim”. W jego dorobku są ponad 72 pozycje drukowane i 19 prac niewydanych. Znaczna część rękopisów spłonęła w czasie powstania styczniowego 1863 roku.

Ważniejsze publikacje: *Gramatyka języka mongolskiego*, Kazań 1835; *Mongolskaja chriestomatija*, Kazań 1836–1837; *Dictionnaire mongol-russe-français*, tomy I–III, Kazań 1844–1849.

Spuścizna Józefa Kowalewskiego znajduje się w Dziale Rękopisów Biblioteki Uniwersytetu Wileńskiego, w Archiwum Rosyjskiej Akademii Nauk, Filia w Petersburgu, w Centralnym Państwowym Archiwum w Kazaniu.

Kowalewski J.Sz., *Słownik mandżursko-laciński*, XIX w., BUW / Ковалевский Ю.Ш., *Маньчжурско-латинский словарь*, XIX в. БВУ

Юзеф Щепан Ковалевский 1801–1878

Приходилось пробираться по степям, лесам непроходимым, по бездорожью, карабкаться по отвесным скалам, чтобы отыскать кочевья и в закопченных юртах искать людей, знакомиться с ламами, вместе с ними ездить на богослужения, по святням и монастырям, всюду пытаться извлечь что-либо полезное для себя, раздобывать и переписывать древние манускрипты, корпеть над ними день и ночь.

(Ю.Ш. Ковалевский)

Языковед, востоковед, филолог

Родился 9 января 1801 года в Бжостовице Великой в Гродненском уезде в бедной семье священника-униата Михала; имел двух братьев – известного педагога Юлиана и Теодозия. В 1816 году окончил Губернскую гимназию в Свислочи. С 1817 года изучал классическую филологию на Факультете литературы и свободного искусства Виленского университета. В 1819 году был принят в Педагогический институт в качестве кандидата на место преподавателя. В 1820 году, после окончания Виленского университета со степенью кандидата философии, преподавал латинский и польский языки в виленской гимназии. В 1822 году впер-

вые опубликовал свою работу в газете „Виленский дневник”, которая называлась *Сообщение о жизни и сочинениях Лонгина*. Был членом Общества филоматов и филаретов; был председателем Лазурного союза. Дружил с Адамом Мицкевичем, Томашем Заном и Яном Чечотом.

В 1823 году был арестован за деятельность в Обществе филаретов и в 1824 сослан в Казань с предписанием изучать восточные языки – арабский, персидский и татарский. Был директором II Гимназии в Казани и управляющим средними школами в Казанской губернии. В 1828 году был направлен в Иркутск на четыре года для изучения языка, грамматики, обычаев и религии Монголии. В 1828–1833 гг. много путешествовал по Сибири, Монголии и Китаю. Занимался языкознанием, литературой, историей и этнографией монгольских народов. В 1833 году стал профессором-адъюнктом первой в Европе Кафедры монгольской филологии в Казанском университете. В 1834 году получил звание профессора экстраординарного, а в 1837 году профессора ординарного Казанского университета. Трижды избирался деканом Филологического факультета на четырехлетний срок. В 1855–1860 гг. был ректором Казанского университета.

В 1862 году возглавил кафедру Всеобщей истории, занимая должность декана Историко-филологического факультета в Главной школе в Варшаве, а затем в Императорском Варшавском университете, в котором активно работал до конца своей жизни.

Умер в Варшаве в 1878 году. Похоронен на кладбище Повонзки.

Женился на русской, Анне Соколовой. У них было трое сыновей и дочь. Один из сыновей умер в детстве, старший сын, Николай, стал известным врачом, профессором, ректором Казанского университета, а младший, Павел – художником-баталистом, профессором Академии художеств в Петербурге.

Ковалевский был членом Императорской академии наук в Петербурге (с 1837 года член-корреспондент, с 1847 года действительный член), Société Asiatique в Париже, Общества истории и древностей российских в Москве, Виленской археологической комиссии.

Grób Józefa Szczepana Kowalewskiego, cmentarz Powązkowski w Warszawie, 2006, fot. J. Arvaniti / Могила Юзефа Щепана Ковалевского, кладбище Повонзки в Варшаве, 2006, фот. И. Арванити

Юзеф Ковалевский создал научные основы российской монголистики. Он писал на польском, русском и французском языках, его работы, в частности, публиковались в „Петербургском еженедельнике” и „Казанском вестнике”. Его наследие включает свыше 72 опубликованных работ и 19 работ неизданных. Значительная часть рукописей стorerла во время Январского восстания 1863 года.

Важнейшие публикации: *Грамматика монгольского языка*, Казань 1835; *Монгольская хрестоматия*, Казань 1836–1837; *Dictionnaire mongol-russe-français*, т. I–III, Казань 1844–1849.

Наследие Юзефа Ковалевского сохраняется в Отделе рукописей Библиотеки Виленского университета, в Санкт-Петербургском филиале Архива Российской академии наук, в Центральном государственном архиве в Казани.

IZABELA KWIATKOWSKA

Tomasz Zan 1796–1855

Tomasz Zan, pierścieniem w dowód zaufania i przywiązania z młodzieżą poślubiony, stał się głównym celem prześladowań.

(J. Lelewel)

Tomasz Zan, [w:] Bieliński J., *Uniwersytet Wileński*, Kraków 1899–1900, BAPAN / Томаш Зан, [w:] Белиньский Ю., *Виленьскіі университет*, Краков 1899–1900, БАΠΑН

Geolog, przyrodnik, poeta, współzałożyciel Towarzystwa Filomatycznego, założyciel i przywódca Promienistych, prezes Zgromadzenia Filaretów, członek Towarzystwa Szubrawców, przyjaciel Adama Mickiewicza, Jana Czeczota i Józefa Kowalewskiego

Urodził się 21 grudnia 1796 roku w Miasocie w powiecie mińskim w rodzinie szlacheckiej jako syn Karola i Katarzyny z Dylewskich. W latach 1815–1820 studiował na Wydziale Matematyczno-Przyrodniczym Uniwersytetu Wileńskiego. W latach 1820–1823 był nauczycielem na pensjach żeńskich w Wilnie.

W 1823 roku został zaaresztowany za działalność spiskową i skazany na rok twierdzy oraz dożywotnie zesłanie w głąb Rosji – początkowo osadzono go w twierdzy Kizyl, w 1824 roku wysłano do Orenburga. W latach 1827–1837 odbywał liczne podróże naukowe. Prowadził badania geologiczne i botaniczne Kraju Orenburskiego, Uralu i stepów Kazachstanu oraz prace kartograficzne, wykonał mapę geologiczną Uralu; interesował się folklorem baszkirskim i kazachskim. Sam opanował podstawy geologii i meteorologii. Odkrył nieznane pokłady złota, prowadził obserwacje meteorologiczne, gromadził liczne zbiory geologiczne, botaniczne i entomologiczne. Kazachowie nazywali go „poszukiwaczem kamieni”. W 1829 roku zebrał się w Orenburgu z Aleksandrem Humboldtem. W 1831 roku założył Muzeum Przyrodnicze Kraju Orenburskiego. W 1837 roku został ułaskawiony. W latach 1837–1841 pracował jako bibliotekarz w Instytucie Górniczym w Petersburgu. W 1841 roku wrócił na Litwę.

Zmarł 19 lipca 1855 roku w Kochaczynie koło Orszy w Nowogródzkiem i został pochowany na cmentarzu w Smolanach.

W 1846 roku ożenił się z Brygidą Świętorzecką; miał trzech synów: Wiktoryna, Abdona i Klemensa.

Ważniejsze publikacje: *O kopalniach złota i platyny, jako najnaturalniejszym przemyśle kraju tutejszego*, Orenburg 1827–1837; *O górach Uralskich, to jest o skalach, składających grunt guberni orenburskiej i o bogactwach należących do każdej kamiennej formacji*, Orenburg 1827–1837; *Z wygnania. Dziennik z lat 1824–1832*, Wilno 1929.

Liczne materiały Tomasza Zana, przechowywane w Bibliotece Przeździeckich w Warszawie, spłonęły w 1939 roku. Obecnie część dorobku Tomasza Zana znajduje się w Muzeum Ziemi PAN w Warszawie.

Томаш Зан 1796–1855

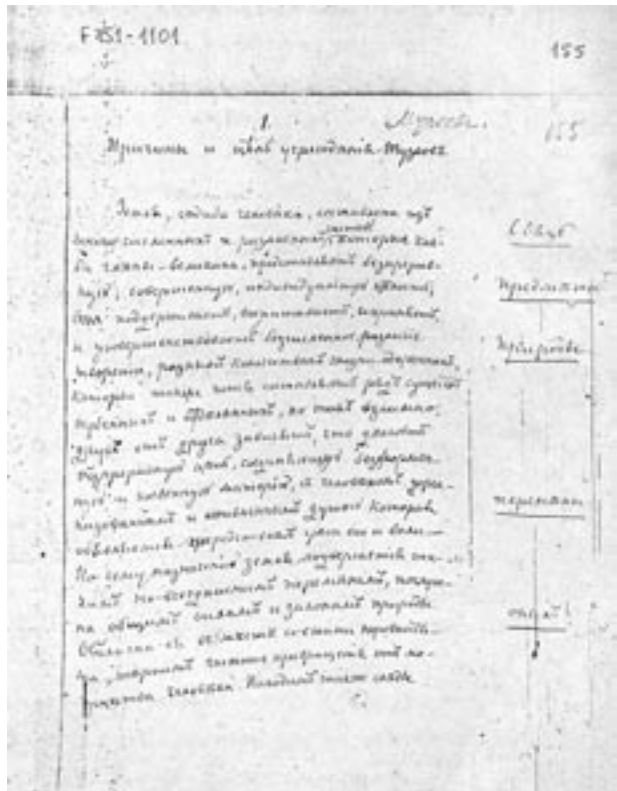
Томаш Зан, перстнем в знак доверия и преданности с молодежью обрученный, стал главной целью преследований.

(И. Лелевель)

Геолог, естествоиспытатель, поэт, один из организаторов Общества филематов, основатель и руководитель группы Лучезарных, председатель Общества филаретов, член Общества негодников, друг Адама Мицкевича, Яна Чечота и Юзефа Ковалевского

Родился 21 декабря 1796 года в Мясоте Минского уезда в дворянской семье, его родителями были Кароль Зан и Катажина (в девичестве Дылевская). В 1815–1820 гг. учился на Естественно-математическом факультете Университета в Вильно. В 1820–1823 гг. был преподавателем в пансионах для девушек в Вильно.

В 1823 году был арестован за подпольную деятельность и приговорен к одному году в крепости и пожизненной ссылке в глубь России – сначала он оказался в крепости Кизил, в 1824 году был выслан в Оренбург. В 1827–1837 гг. совершил многочисленные путешествия, имевшие большое значение для науки. Занимался исследованиями в области геологии и ботаники Оренбургского края, Урала и степей Казахстана, а также картографическими исследованиями; составил геологическую карту Урала, интересовался башкирским и казахским фольклором. Самостоятельно изучил основы геологии и метеорологии. Открыл неизвестные залежи золота, вел метеорологические наблюдения, собирал геологические, ботанические

Zan T., *O potrzebie muzeum przyrodniczego w Orenburgu*, MZPAN / Зан Т., *О необходимости музея природы в Оренбурге*, МЗПАИ

и энтомологические коллекции. Казахи называли его „камнеискателем”. В 1829 году встретился в Оренбурге с Александром Гумбольдтом. В 1831 году основал Музей природы Оренбургского края. В 1837 году был помилован. В 1837–1841 гг. работал библиотекарем в Горном институте в Петербурге. В 1841 году вернулся в Литву.

Умер 19 июля 1855 года в Кохачине возле Орши недалеко от Новогрудека, похоронен на кладбище в Смолянах.

В 1846 году женился на Бригиде Свентожецкой; у них было трое сыновей: Викторин, Абдон и Клеменс.

Важнейшие публикации: *О добыче золота и платины, как самой натуральной промышленности данного края*, Оренбург 1827–1837; *Об Уральских горах, то есть о скалах, составляющих почву Оренбургской губернии, и о богатствах, относящихся к каждой каменной формации*, Оренбург 1827–1837; *Из изгнания. Дневник 1824–1832*, Вильно 1929.

Многочисленные материалы Томаша Зана, хранившиеся в Библиотеке Пшездецких в Варшаве, сгорели в 1939 году. В настоящее время часть наследия Томаша Зана хранится в Музее Земли ПАН в Варшаве.

Nagrobek Tomasza Zana w Smolanach, MZPAN / Надгробие Томаша Зана в Смолянах, МЗПАН

MALGORZATA SOBIESZCZAK-MARCINIAK

Aleksander Piotr Czekanowski 1833–1876

Grzeczność Czekanowskiego, jakaś arystokratyczna dystynkcja, która go znamionowała, była powodem, że wszyscy Sybiracy uznawali go za istotę wyższą od zwykłych i za pana znamienitszego od reszty Polaków.

(B. Dybowski)

Geolog, paleontolog, geograf, kartograf, podróżnik

Urodził się 12 lutego 1833 roku w Krzemieńcu na Wołyniu w rodzinie inteligentkiej.

W 1850 roku ukończył gimnazjum w Kijowie i rozpoczął studia na Wydziale Medycznym Uniwersytetu św. Włodzimierza w Kijowie. W 1855 roku odbył studia mineralogiczne na Uniwersytecie w Dorpacie. Poznał Benedykta Dybowskiego i Fryderyka Szmidta. Prowadził obserwacje terenowe i gromadził zbiory przyrodnicze. W 1857 roku wrócił do Kijowa, opracował i usystematyzował zbiory Uniwersytetu św. Włodzimierza w Kijowie.

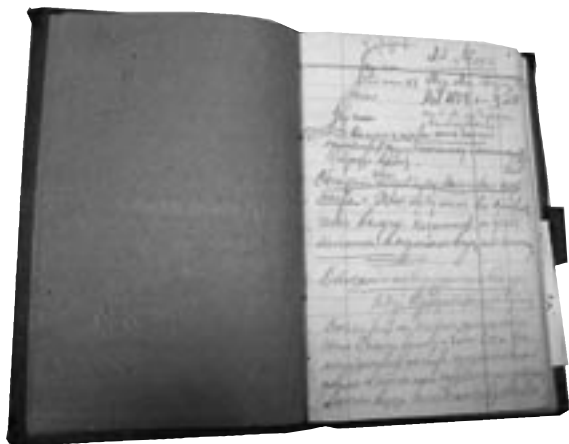
W 1863 roku został zesłany na katorgę za udział w powstaniu styczniowym. W czasie transportu zbierał i oglądał pod zrobionym z korka od karafki szkłem powiększającym okazy owadów dla będącego już na Syberii Benedykta Dybowskiego. Przebywał w Siwakowej nad Ingodą i w Darasuniu nad Turą. W 1866 roku zamieniono mu wyrok z katorgi na przymusowe zamieszkanie w osadzie Padun nad Angarą. W latach 1866–1867 gromadził zbiory przyrodnicze, prowadził badania meteorologiczne i geologiczne, a jednocześnie pracował fizycznie u syberyjskich chłopów. W 1868 roku wyjechał do Irkucka i nawiązał kontakty z Syberyjskim Oddziałem Cesarskiego Rosyjskiego Towarzystwa Geograficznego. W latach 1869–1871 prowadził badania geologiczne w południowej części guberni irkuckiej i brał udział wraz z Benedyktem Dybowskim, Wiktoorem Godlewskim i Stanisławem Wrońskim w wyprawie syberyjskiej. W latach 1873–1875 ponownie uczestniczył w wyprawach, często w bardzo złych warunkach klimatycznych, i badaniach w południowej części guberni irkuckiej, na terenach górnego biegu rzeki Dolna Tunguzka i w okolicach Olenioka i Leny. Odkrył wówczas pokłady węgla kamiennego, grafitu i liczne miejsca występowania paleozoicznej i mezozoicznej fauny i flory. Zgromadził olbrzymie zbiory przyrodnicze. W 1874 roku opracował monografię budowy geologicznej badanych rejonów, opatrzoną mapą geologiczną. P. Siemienow powiedział o nim: *Wykonanie tego trudnego przedsięwzięcia, obejmującego zbadanie ogromnego obszaru od Irkucka do Oceanu Lodowatego, dokonane na zupełnie niezamieszkałych terenach i w najtrudniejszych warunkach pod względem klimatu i przy braku jakichkolwiek dróg, jest świadectwem rzadkiej ofiarności Czekanowskiego w służbie nauki.*

W 1876 roku zamieszkał w Petersburgu i rozpoczął pracę na stanowisku kustosa w Muzeum Geologicznym Cesarskiej Akademii Nauk. Wyjechał do Sztokholmu w celu zapoznania się ze znaleziskami ery mezozoicznej na Szpicbergenie, opracował odkryte przez siebie skamieniałości triasowe.

Zmarł 18 października 1876 roku w Petersburgu.

W 1870 roku otrzymał Złoty Medal Cesarskiego Rosyjskiego Towarzystwa Geograficznego za rzucenie nowego światła na budowę geologiczną Przybajkala, a w 1875 roku został odznaczony medalem za wykonanie pierwszej mapy geologicznej guberni irkuckiej, przyznany w Paryżu na Międzynarodowej Wystawie Geograficznej.

Jego imię nosi pasmo górskie w Jakucji między ujściami rzek Leny i Olenioka do Morza Łaptiewów, osada w pobliżu Bracka nad Angarą, 23 skamieliny flory i fauny kopalnej, 5 gatunków flo-

Czekanowski A.L., *Notatniki z podróży po Syberii 1872–1875*, ARAN / Чекановский А.Л., *Записные книжки наблюдений в Сибири 1872–1875* 22., АРАН

nik”, 1900, nr 4; *Dziennik ekspedycji A.L. Czekanowskiego po riekam Niżniej Tunguskie, Olenioku i Lenie w 1873–1875 godach*, „Zapiski Impieratorskiego Russkogo Gieograficznego Obszczestwa”, 1896, t. XX (wydane pośmiertnie).

Część spuścizny Aleksandra Czekanowskiego znajduje się w Archiwum Rosyjskiej Akademii Nauk w Moskwie.

Александр Пётр Чекановский 1833–1876

Вежливость Чекановского, какая-то аристократическая изысканность, которая его характеризовала, была причиной, что все сибиряки считали его существом выше, чем обыкновенные люди, и человеком более знаменитым, чем остальные поляки.

(Б. Дыбовский)

Геолог, палеонтолог, географ, картограф, путешественник

Он родился 12 февраля 1833 года в городе Кременец на Волыни в семье интеллигенции. В 1850 году окончил гимназию в Киеве и поступил на Медицинский факультет Университета Святого Владимира в Киеве. В 1855 году изучал минералогию в Университете в Дерпте. Познакомился с Бенедиктом Дыбовским и Фридериком Шмидтом. Вел наблюдения на местности и формировал природоведческие коллекции. В 1857 году вернулся в Киев, обработал и систематизировал коллекции Университета Святого Владимира в Киеве.

В 1863 году был сослан на каторгу за участие в Январском восстании. По пути в ссылку собирал и изучал, используя увеличительное стекло, которое сам смастерил из крышки от графина, образцы насекомых для находившегося уже в Сибири Бенедикта Дыбовского. Жил в Сивакове на реке Ингоде и в Дарасуне на реке Туре. В 1866 году приговор к каторжным ра-

ры współczesnej, np. modrzew Czekanowskiego, oraz co najmniej 2 gatunki ryb, np. jazgarz *Acerina czekanowskii* i *Phoxinus czekanowskiella*. Na jednym ze szczytów gór Chamar-Daban nad Bajkałem znajdowała się tablica pamiątkowa z nazwiskiem Czekanowskiego i innych polskich badaczy.

Aleksander Czekanowski pisał głównie po rosyjsku, po niemiecku i po polsku, wygłaszał liczne referaty.

Ważniejsze publikacje: *Wspomnienia z podróży po rzece Oleniok*, „Wędrowiec”, 1875; *Wspomnienia z ostatniej podróży*, „Tygodnik”, 1900, nr 4; *Dziennik ekspedycji A.L. Czekanowskiego po riekam Niżniej Tunguskie, Olenioku i Lenie w 1873–1875 godach*, „Zapiski Impieratorskiego Russkogo Gieograficznego Obszczestwa”, 1896, t. XX (wydane pośmiertnie).

ботам был ему заменен на принудительное поселение в Падуне на Ангаре. В 1866–1867 гг. собирал природоведческие коллекции, проводил метеорологические и геологические исследования и одновременно нанимался работать в хозяйствах сибирских крестьян. В 1868 году выехал в Иркутск и установил контакты с Сибирским отделением Императорского Русского географического общества. В 1869–1871 гг. занимался геологическими исследованиями в южной части Иркутской губернии и участвовал вместе с Бенедиктом Дыбовским, Виктором Годлевским и Станиславом Вронским в сибирской экспедиции. В 1873–1875 гг. снова участвовал в экспедициях, нередко в весьма тяжелых климатических условиях, а также в исследованиях в южной части Иркутской губернии, в верховьях течения реки Нижняя Тунгуска и в бассейнах рек Оленёк и Лена. В тот период он открыл залежи каменного угля и графита, а также обнаружил многочисленные следы присутствия фауны и флоры палеозойского и мезозойского периодов. Сформировал огромную природоведческую коллекцию. В 1874 году подготовил монографию о геологическом строении изучаемых районов, сопроводив ее геологической картой. П. Семенов сказал о нем: *Выполнение этой трудной задачи, включавшей в себя исследование огромного региона – от Иркутска до Ледовитого океана, на совершенно безлюдных территориях и в самых сложных климатических условиях, при отсутствии каких-либо дорог, является свидетельством редкого самопожертвования Чекановского ради служения науке.*

В 1876 году поселился в Петербурге и приступил к работе в должности хранителя в Геологическом музее Императорской академии наук. Выезжал в Стокгольм в целях ознакомления с находками, относящимися к мезозойской эре на Шпицбергене, обработал открытые им окаменелости периода триаса.

Умер 18 октября 1876 года в Петербурге.

В 1870 году удостоен Золотой медали Императорского Русского географического общества за новый взгляд на геологическое строение Прибайкалья, а в 1875 году был отмечен медалью на Международной географической выставке в Париже за составление первой геологической карты Иркутской губернии.

Его имя носят горный кряж в Якутии, который тянется между устьями рек Лена и Оленёк до моря Лаптевых, а также посёлок под Братском на Ангаре, 23 окаменелости ископаемых флоры и фауны, 5 видов современной флоры, например, лиственница Чекановского, а также по меньшей мере 2 вида рыб, например, ёрш *Acerina czekanowskii* и *Phoxinus czekanowskiella*. На одной из вершин горной цепи Хамар-Дабан, пролегающей вдоль побережья Байкала, была установлена памятная доска с фамилиями Чекановского и других польских исследователей.

Александр Чекановский писал главным образом на русском, немецком и польском языках, выступал с многочисленными научными докладами.

Важнейшие публикации: *Воспоминания о путешествии по реке Оленёк*, „Путешественник”, 1875; *Воспоминания о последней экспедиции*, „Еженедельник”, 1900, № 4; *Дневник экспедиций А.Л. Чекановского по рекам Нижней Тунгуске, Оленёку и Лене в 1873–1875*, „Записки Императорского Русского географического общества”, 1896. т. XX (посмертное издание).

Часть наследия Александра Чекановского находится в Архиве Российской академии наук в Москве.

MAŁGORZATA SOBIESZCZAK-MARCINIAK

Jan Czernski 1845–1892

Żadne z podróży Towarzystwa Geograficznego nie były dokonane tak małymi środkami jak Czernskiego; każda z nich godna pieśni Homerowych; bo czy płynął po Irkucie przez porohy przed nim niezwydane, czy wdzierał się na turnie Tunki, czy objeżdżał na łodzi Jezioro Bajkalskie, wszędzie dawał dowody odwagi, wytrwałości i nieugiętej siły woli.

(T. Turkowski)

Geolog, paleontolog, geograf, zoolog, badacz, podróżnik

Urodził się 3 maja 1845 roku w majątku rodzinnym Swolna koło Witebska. Pochodził z polskiej rodziny ziemiańskiej. Pobierał naukę w Wilnie, najpierw w gimnazjum, potem w Instytucie Szlacheckim.

W 1863 roku, przed samą maturą, został zaaresztowany i wywieziony na Syberię za udział w powstaniu styczniowym oraz skazany na karą służbę wojskową w batalionie liniowym w Omsku. W 1869 roku został zwolniony ze służby wojskowej, jednak bez prawa powrotu do kraju; pod wpływem przyjaciół zajął się samokształceniem w zakresie nauk przyrodniczych. Uzyskał status zesłańca politycznego, tracąc prawo publikowania swoich prac naukowych, nie miał też szans na rozpoczęcie wymarzonego studiów na Uniwersytecie w Kazaniu. W latach 1869–1871 przebywał w Omsku. Utrzymywał się z udzielania lekcji. W 1871 roku przybył do Irkucka, gdzie rozpoczął pierwsze badania, głównie pod kierunkiem Aleksandra Czekanowskiego. Dzięki pomocy innego zesłańca, Benedykta Dybowskiego, został bibliotekarzem Syberyjskiego Oddziału Cesarskiego Rosyjskiego Towarzystwa Geograficznego oraz kustoszem i konserwatorem jego muzealnych zbiorów. W latach 1871–1883 odbywał podróże terenowe na zlecenie Cesarskiego Rosyjskiego Towarzystwa Geograficznego; opisał budowę geologiczną ziem wzdłuż traktu syberyjskiego – w górach Sajana Wschodniego, w dolinie rzeki Irkut, nad Dolną Tunguzką – oraz prowadził badania geologiczne w Irkucku i Syberii Wschodniej. Zebrał wiadomości o szczątkach ludu Sojotów. W latach 1877–1881 opisał dolinę rzeki Selengi i podjął najważniejszą pracę swego życia – geologiczne zbadanie całego wybrzeża Bajkału, wyjaśnienie genezy powstania jeziora i budowy geologicznej jego wybrzeża. Opracował wówczas pierwszą mapę geognostyczną jeziora Bajkał. Badał minerały i faunę kopalną. Wybitny znawca Syberii W.A. Obruczew napisał o nim: *Wśród prac naukowych Czernskiego największe znaczenie mają jego badania brzegów jeziora Bajkał i w górach Przybajkala. Stanowią one podwalinę naszej wiedzy współczesnej o budowie tej wysokogórskiej części Syberii. Jego mapa geologiczna strefy brzegowej Bajkału do tej pory jest jedyną, niezastąpioną nowszą. W okresie 1882–1883 prowadził badania w dolinie Katangi dotyczące młodszych formacji i opracowań szczątków człowieka.*

W 1885 roku wyjechał do Petersburga; jako paleontolog Cesarskiej Akademii Nauk opisał setki tysięcy kości zwierząt kopalnych, opracował faunę kopalną ssaków syberyjskich, opierając się na ogromnym materiale porównawczym zebrany ze wszystkich muzeów Petersburga i innych ośrodków naukowych w Rosji. Ponadto pracował nad pozostawionymi przez Aleksandra Czekanowskiego zbiorami i przygotowywał do druku jego dziennik. Był uczniem Kanuta Rusieckiego i celował również w rysunku.

W latach 1891–1892 wyprawił się wraz z żoną Mawrą, która była jego oddanym współpracownikiem i pomocnikiem, oraz synem Aleksandrem na wschód Syberii, w dorzecze rzeki Kolymy, trasą wiodącą przez Petersburg, Moskwę, Omsk, Irkuck, Jakuck, Kolykę. Podróż okazała się

Czerski J.D., *Pamiętnik wyprawy do północnej części Syberii Wschodniej, cz. 1. Od Irkutcka do rzeki Kołomy*, 1891, АРАН / Черский Я.Д., *Дневник экспедиции северной части Восточной Сибири, ч. 1. От Иркутска до реки Колымы*, 1891, АРАН

zbyt męcząca dla chorego na serce i mającego od dzieciństwa słabe zdrowie zesłańca. Umarł 25 czerwca 1892 roku w miejscu, gdzie do rzeki Kołomy wpada rzeka Prorwa. Pochowano go w uroczysku Omołon na wysokim brzegu Kołomy. Wyprawę doprowadziła do końca jego żona i razem uczennica.

Otrzymał nagrodę w Bolonii za opisanie budowy geologicznej jeziora Bajkał oraz trzy medale Cesarskiego Rosyjskiego Towarzystwa Geograficznego, przyznane w latach 1876, 1878, 1886.

Jego imię noszą: Góry Czerskiego – jedno z największych pasm górskich na Zabajkału, Pik Czerskiego – szczyt w górach Chamar-Daban leżących na południe od Bajkału, Góra Czerskiego – szczyt w centralnej części Gór Bajkalskich, Kamień Czerskiego – szczyt położony nieopodal Listwianki nad samym Bajkałem i Przełęcz Czerskiego.

Jego imieniem nazwano też niektóre zwierzęta wykopaliskowe: ryba *Osteolepis czerskii*, skorpionak *Leperditia czerskii*, amonit *Polytchites czerskii*.

Ważniejsze publikacje: *O rezultatach issledowanija oziera Bajkala*, „Zapiski Russkogo Geograficzeskogo Obszczestwa po obszczej gieografii”, 1886, t. XV, nr 3; *Otczot o gieologiczeskom issledowanii bieriegowej połosy oziera Bajkala*, „Zapiski WSOIRGO”, 1886, kniga 12; *Gielogiczeskoje issledowanije Sibirskogo pocztowego trakta ot oziera Bajkala do wostocznogo chriebla Ural-skogo*, „Zapiski Impieratorskoj Akadiemii Nauk”, 1888, t. LIX.

Część spuścizny Jana Czerskiego znajduje się w Archiwum Rosyjskiej Akademii Nauk w Moskwie.

Ян Черский 1845–1892

Ни одно из путешествий Географического общества не совершалось столь малыми средствами, как путешествия Черского, каждое из них достойно песен Гомеровых; ибо плыл ли он через Иркутские пороги, никем до него не изведенные, взбирался ли по обрывистым скалам Тункинского хребта, объезжал ли на лодке озеро Байкал, всюду демонстрировал он пример отваги, выносливости и несгибаемой силы воли.

(Т. Турковский)

Геолог, палеонтолог, географ, зоолог, исследователь, путешественник

Родился 3 мая 1845 года в имении родителей Свольна под Витебском. Происходил из семьи землевладельцев. Учился в Вильно, сначала в гимназии, затем в Благородном институте.

В 1863 году, перед самым получением аттестата зрелости, был арестован и выслан в Сибирь за участие в Январском восстании, приговорен к военной службе в штрафном линейном батальоне в Омске. В 1869 году был освобожден от военной службы, однако без права возвращения на родину; под влиянием друзей занялся самообразованием в области природоведения. Получил статус политического ссыльного, утратив право публиковать свои научные работы, он не мог также рассчитывать на осуществление своей мечты – учиться в Казанском университете. В 1869–1871 гг. жил в Омске. На жизнь зарабатывал уроками. В 1871 году прибыл

Jezioro Bajkał, APAN / Озеро Байкал, АПАИ

в Иркутск, где начал первые исследования, главным образом под руководством Александра Чекановского. Благодаря помощи другого ссыльного, Бенедикта Дыбовского, стал библиотечником Сибирского отделения Императорского Русского географического общества, а также хранителем и консерватором его музейных коллекций. В 1871–1883 гг. по поручению Императорского Русского географического общества совершал местные экспедиции; описал геологическое строение земли вдоль сибирского тракта – в Восточно-Саянских горах, в долине реки Иркутка и Нижней Тунгуски – а также занимался геологическими исследованиями в Иркутске и в Восточной Сибири. Собрал сведения об остатках народности сойоты. В 1877–1881 гг. описал долину реки Селенги и приступил к самому важному труду в своей жизни – геологическому исследованию всего побережья Байкала, выяснению генезиса возникновения озера и геологического строения его побережья. В этот период он составил первую геогностическую карту озера Байкал. Изучал минералы и ископаемую фауну. Выдающийся знаток Сибири В.А. Обручев сказал о нем: *Среди научных работ Черского наибольшее значение имеют его исследования берегов озера Байкал и гор Прибайкалья. Они составляют фундамент наших современных знаний о строении этой высокогорной части Сибири. Его геологическая карта береговой полосы Байкала по сей день является единственной, никакой новейшей нет.* В 1882–1883 гг. проводил исследования в долине реки Катанги, касающиеся более молодых формаций и обработки останков человека.

В 1885 году выехал в Петербург; будучи палеонтологом Императорской академии наук, описал сотни тысяч костей ископаемых животных, обработал ископаемую фауну сибирских млекопитающих, основываясь на огромном сравнительном материале, собранном им во всех музеях Петербурга и в других научных центрах России. Кроме того, работал над оставленными Александром Чекановским коллекциями и готовил к печати его дневник. Был учеником Кнута Русецкого и замечательным рисовальщиком.

В 1891–1892 гг. отправился вместе с женой Маврой, которая была его незаменимым сотрудником и помощницей, и сыном Александром на восток Сибири, в бассейн реки Колымы, по маршруту, пролежавшему через Петербург, Москву, Омск, Иркутск, Якутск, Колыму. Путешествие оказалось слишком изнурительным для ссыльного, имевшего больное сердце и с детства отличавшегося слабым здоровьем. Он умер 25 июня 1892 года там, где в Колыму впадает река Прорва. Его похоронили в урочище Омолон на высоком берегу Колымы. Экспедицию довела до конца его жена и одновременно его ученица.

Черский был удостоен награды в Болонье за описание геологического строения озера Байкал, а также награжден тремя медалями Императорского Русского географического общества, присужденными ему в 1876, 1878 и 1886 гг.

Его имя носят: Хребет Черского – одна из крупнейших горных цепей в Забайкалье, Пик Черского – пик в горах Хамар-Дабан, расположенных на юг от Байкала, Гора Черского – пик в центральной части Байкальских гор, Камень Черского – пик, возвышающийся близ Листвянки на самом берегу Байкала и Перевал Черского.

Его именем названы также некоторые ископаемые животные: рыба *Osteolepis czerskii*, ракообразное *Leperditia czerskii*, амонит *Polyptchites czerskii*.

Важнейшие публикации: *О результатах исследования озера Байкала*, „Записки Русского географического общества по общей географии”, 1886, т. XV, № 3; *Отчет о геологическом исследовании береговой полосы озера Байкала*, „Записки ВСОИРГО”, 1886, книга 12; *Геологическое исследование Сибирского почтового тракта от озера Байкала до восточного хребта Уральского*, „Записки Императорской академии наук”, 1888, т. LIX.

Часть наследия Яна Черского находится в Архиве Российской академии наук в Москве.

HANNA KRAJEWSKA

Benedykt Tadeusz Nałęcz Dybowski 1833–1930

Na ostatnim postoju nasłuchał się Dybowski wiele od Buriatów o majestacie Bajkału i Angary, o miłości, jaką prymitywne wówczas nadbajkalskie ludy darzyły te dwa cuda natury. Ich majestat oraz związane z nimi legendy buriackie tak bardzo rozpalily wyobraźnię polskiego zesłańca, że zapomniał o zmęczeniu, zapomniał o tym, że przybył do tego kraju w charakterze pozbawionego wolności człowieka, i postanowił podjąć badania naukowe w celu poznania biologicznych tajemnic Angary oraz „świętego morza” Buriatów – Bajkału [...]. Po latach wspominał, że jakieś niewypowiedziane uczucie głębokiego interesu powziął do tej rzeki, a szczególnie do jeziora, a jego morska świętość pobudzała wyobraźnię do marzeń w kierunku zbadania jego tajemniczości.

(G. Brzęk)

Lekarz, zoolog, przyrodnik, limnolog, podróżnik, odkrywca, pedagog, propagator teorii ewolucji Darwina i języka esperanto, społecznik, polityk, działacz niepodległościowy

Urodził się 12 maja 1833 roku w Adamarnynie w powiecie mińskim w rodzinie szlacheckiej jako trzecie dziecko Jana i Salomei z Przysieckich. W latach 1853–1860 odbył studia medyczne i przyrodnicze na Uniwersytecie w Dorpacie i we Wrocławiu, a także paleontologiczne, przyrodnicze i medyczne na Uniwersytecie w Berlinie, gdzie uzyskał doktorat w zakresie medycyny i chirurgii. W latach 1862–1864 pracował na stanowisku profesora zoologii i anatomii porównawczej w Szkole Głównej Warszawskiej.

W 1864 roku za udział w powstaniu styczniowym został zesłany na Syberię na 12 lat ciężkich robót, początkowo do Irkucka, gdzie nawiązał pierwsze kontakty naukowe. W Siwakowej i Czycie wykonywał pracę katorżniczą i jednocześnie prowadził badania faunistyczne. Odkrył wówczas wiele gatunków ryb, płazów i skorupiaków. Od roku 1866 przebywał w Darasuniu, gdzie pracował, często bezinteresownie, jako lekarz zdrojowy i badał przyrodę Zabajkała – Daurii. W 1868 roku zamieniono mu karę katorgi na przymusowe osiedlenie. W latach 1868–1877 przebywał w Kułtuku, gdzie, bez poparcia rosyjskich instytucji naukowych, prowadził intensywne badania limnologiczne Bajkału, Angary i Selengi. W tym czasie uczestniczył w wielu wyprawach, m.in. brał udział w podróży Amurem i Ussuri do Morza Japońskiego z dłuższymi postojami organizowanymi w celach badawczych (1872–1875). W roku 1877 został ułaskawiony i powrócił do Warszawy. Jednak w roku 1878 wyjechał przez Petersburg, Moskwę, Tomsk, Irkuck i Władywostok ponownie na Kamczatkę. Po drodze zebrał bogaty materiał lingwistyczny i antropologiczny dotyczący Ajnów na Sachalinie. W latach 1879–1883 już dobrowolnie przebywał na Kamczatce, gdzie pracował m.in. jako lekarz chorych na trąd i syfils oraz prowadził dalsze wielostronne badania naukowe. Profesor Gabriel Brzęk powiedział o nim: *Dla nauki nie znał granic poświęcenia.*

Benedykt Dybowski, ok. 1890, APAN /
Бенедикт Дыбовский, ок. 1890, АПАИ

W roku 1884 mianowano go profesorem zwyczajnym i dyrektorem Katedry Zoologii i Anatomii Porównawczej Uniwersytetu Lwowskiego. W latach 1884–1906 kontynuował pracę na Uniwersytecie Lwowskim. W 1884 roku zorganizował we Lwowie Muzeum Etnograficzno-Przyrodnicze, którego zbiory wzbogacił m.in. o szkielet krowy morskiej; był to podarunek od wdzięcznych Kamczadali.

Zmarł 31 stycznia 1930 roku we Lwowie i został pochowany w kwaterze powstańczej na cmentarzu Łyczakowskim.

W 1886 roku ożenił się z Heleną z Lipnickich; miał dwie córki – Halinę i Janinę – oraz syna Władysława.

U honorowany został Złotym Medalem Cesarskiego Rosyjskiego Towarzystwa Geograficznego za pracę nad fauną i florą Bajkału (1870) oraz Orderem św. Stanisława i tytułem radcy dworu za działalność na Kamczatce (1881). W niepodległej Polsce odznaczony został Krzyżem Komandorskim z Gwiazdą Orderu „Polonia Restituta”. Był doktorem honoris causa Uniwersytetu Lwowskiego, Warszawskiego i Wileńskiego, członkiem honorowym Wschodniosyberyjskiego Oddziału Cesarskiego Rosyjskiego Towarzystwa Geograficznego w Irkucku, Towarzystwa Naukowego Kraju Amurskiego we Władywostoku, Societas Cesarea Naturae Curiosum Mosquense oraz wielu innych polskich i zagranicznych towarzystw naukowych, a także członkiem Akademii Umiejętności w Krakowie (1884), Towarzystwa Naukowego Warszawskiego (1914, od 1917 roku był członkiem honorowym TNW), Akademii Nauk Związku Socjalistycznych Republik Radzieckich (1928) i Towarzystwa Abstynentów w Warszawie i Łodzi.

W nauce dedykowano mu kilkadziesiąt nowo odkrytych i opisanych zwierząt żyjących w Bajkale i innych środowiskach Azji i Europy, w tym: brzuchorzęsków, mięczaków, skorupiaków, pajęczaków, owadów, ryb, ptaków i ssaków (np. ryba głębinowa *Camephorus dybowskii*, jeleni płamisty syberyjski *Pseudaxis hortolorum dybowskii*). Dwa szczyty na Wyspie Beringa Józef Morozewicz nazwał Górami Dybowskim.

Benedykt Dybowski jest współtwórcą limnologii. Przedstawił metodę kompleksowych badań jeziora Bajkał. Opracował monograficznie kielżę bajkalską, omawiając 116 gatunków i ich endemizm. Zebrał także materiały do słownika narzeczy ludów syberyjskich. Zbiory przyrodnicze, antropologiczne i etnograficzne opracowane przez Dybowskiego zasilają muzea w wielu krajach. Opublikował ponad 350 prac.

Ważniejsze publikacje: *Über die Süßwasserfische Livlands*, Dorpat 1856; *Beiträge zur näheren Kenntnis der im Baikal-See vorkommenden niederen Krebse aus der Gruppe der Gammariden*, Petersburg 1874; *Wyspy Komandorskie*, Lwów 1884; *O Syberii i Kamczatce*, Kraków 1912; *O pochodzeniu fauny Bajkału*, „Przyroda i Technika”, 1923, t. II, z. 10; *Pamiętniki dra Benedykta Dybowskiego, od roku 1862 zacząwszy do roku 1878*, Lwów 1930.

Część spuścizny Benedykta Dybowskiego znajduje się w Archiwum Polskiej Akademii Nauk w Warszawie.

Бенедикт Тадеуш Наленч-Дыбовский 1833–1930

На последней стоянке много услышал Дыбовский от бурят о величии Байкала и Ангары, о той любви, которой одаривали примитивные в те времена прибайкальские народности эти два чуда природы. Их величие и связанные с ними бурятские легенды так сильно разожгли воображение ссыльного поляка, что он, забыв об усталости и забыв о том, что прибыл в этот край человеком, лишенным свободы, решил предпринять научные исследования с целью изучения биологических тайн Ангары и „священного моря” бурят – Байкала [...].

Dyplom nadania Benedyktowi Dybowskiemu członkostwa honorowego Polskiego Towarzystwa Geograficznego, 1923, APAN / Диплом, свидетельствующий о том, что Бенедикт Дыбовский был принят в число почетных членов Польского географического общества, 1923, АПАН

восстании был сослан в Сибирь на 12 лет каторги, сначала оказался в Иркутске, где установил первые научные контакты. Затем был на каторжных работах в Сивакове и Чите и занимался изучением фауны. Им были открыты многие виды рыб, земноводных и ракообразных. С 1866 года находился в Дарасуне, где работал, часто на добровольных началах, курортным врачом и изучал природу Забайкалья, то есть Даурии. В 1868 году наказание в виде каторги ему было заменено на принудительное поселение. В 1868–1877 гг. находился в Култукке, где без какой-либо поддержки со стороны российских научных институтов проводил интенсивные лимнологические исследования Байкала, Ангары и Селенги. В этот период он принимал участие в исследовательских экспедициях, в частности, путешествовал по Амуру и Уссури до Японского моря с длительными стоянками в исследовательских целях (1872–1875). В 1877 году был помилован, и вернулся в Варшаву. Однако в 1878 году выехал через Петербург, Москву, Томск, Иркутск и Владивосток опять на Камчатку. По дороге он собрал богатый лингвистический и антропологический материал, касающийся айнов на Сахалине. В 1879–1883 гг. добровольно находился на Камчатке, где работал, в частности, врачом, лечил больных проказой и сифилисом и проводил дальнейшие многосторонние исследования. Профессор Г. Бженк написал о нем: *Его самоотверженность для науки не знала границ.*

В 1884 году получил звание профессора ординарного и возглавил Кафедру зоологии и сравнительной анатомии во Львовском университете. В 1884–1906 гг. работал во Львов-

Годы спустя он вспоминал, что его захватило какое-то неизъяснимое ощущение глубокого интереса к этой реке, а особенно к озеру, морская священность которого будоражила воображение, заставляла мечтать о раскрытии загадок его таинственности.

(Г. Бженк)

Врач, зоолог, природовед, лимнолог, путешественник, первооткрыватель, педагог, пропагандист теории эволюции Дарвина и языка эсперанто, общественный и политический деятель, боровшийся за независимость своей родины

Родился 12 мая 1833 года в Адамарине близ Минска в дворянской семье как сын Яна и Саломеи (в девичестве Пшисецкой). В 1853–1860 гг. изучал медицину и естественные науки в Университете в Дерпте и во Вроцлаве, а также палеонтологию, естественные науки и медицину в Университете в Берлине, где защитил диссертацию по медицине и хирургии. В 1862–1864 гг. работал в должности профессора-адъюнкта зоологии и сравнительной анатомии в Главной школе в Варшаве.

В 1864 году за участие в Январском

ском университете. В 1884 году организовал во Львове Музей этнографии и природоведения, пополнив его коллекцию, в частности, скелетом морской коровы (подарок благодарных камчадалов).

Умер 31 января 1930 году во Львове, похоронен в той части Лычаковского кладбища, где были захоронены повстанцы.

В 1886 году женился на Елене Липницкой, у них были две дочери – Галина и Янина – и сын Владыслав.

Был удостоен Золотой медали, которой Императорское Русское географическое общество и царское правительство награждали за исследования в области фауны и флоры Байкала (1870), а также он был удостоен Ордена Святого Станислава и титула советника двора за деятельность на Камчатке (1881). В независимой Польше был награжден Командорским крестом со Звездой Ордена „Полония Реститута”. Был удостоен звания доктора honoris causa Университета во Львове, Варшавского университета и Университета в Вильно, был почетным членом Восточно-Сибирского отделения Императорского Русского географического общества в Иркутске, Научного общества Амурского края во Владивостоке, Societas Cesarea Naturae Curiosum Mosquense, а также многих других польских и зарубежных научных обществ, был также членом Академии знаний в Кракове (1884), Варшавского научного общества (1914, с 1917 года был почетным членом ВНО), Академии наук СССР (1928) и Общества абстинентов в Варшаве и Лодзи.

В науке его имя присвоено нескольким десяткам вновь открытых и описанных животных, которые водятся в Байкале и других средах Азии и Европы, в том числе: моллюскам, червям, ракообразным, паукообразным, насекомым, рыбам (*Camephorus dybowskii*), птицам и млекопитающим (*Pseudaxix hortulorum dybowskii*). Юзеф Морозевич назвал два пика на острове Беринга горами Дыбовского.

Бенедикт Дыбовский – один из создателей лимнологии. Он вывел метод комплексных исследований озера Байкал, создал монографию байкальских бокоплавов, описав 116 видов и их эндемиков. Он также собрал материалы для словаря наречий сибирских народностей. Коллекции в области естествознания, антропологии и этнографии, собранные и обработанные Дыбовским, пополнили музеи многих стран мира. Опубликовал свыше 350 работ.

Важнейшие публикации:
Über die Süßwasserfische Livlands, Dorpat 1856; *Beiträge zur näheren Kenntnis der im Baikalsee vorkommenden niederen Krebse aus der Gruppe der Gammariden*, Санкт-Петербург 1874; *Командорские острова*, Львов 1884; *О Сибири и Камчатке*, Краков 1912; *О происхождении фауны Байкала*, „Природа и Техника”, 1923, т. II, № 10; *Воспоминания д-ра Бенедикта Дыбовского, начиная с 1862 года и до 1878 года*, Львов 1930.

Часть наследия Бенедикта Дыбовского хранится в Архиве Польской академии наук.

Jeleń Dybowskiego, Park Dzikich Zwierząt, Kadzidłowo, APAN / Олень Дыбовского, Парк диких животных, Кадзидлово, АПАН

Benedykt Dybowski z rodziną (od lewej: Benedykt, córka Halina, żona Helena z Lipnickich, z tyłu brat Władysław), Lwów, ok. 1890, APAN / Бенедикт Дыбовский с семьей (на первом плане слева направо: Бенедикт, дочь Галина, жена Елена, в девичестве Липницкая, на втором плане брат Владислав), Львов, ок. 1890, АПАН

Benedykt Dybowski z córką Janińą, Lwów, b.d., APAN / Бенедикт Дыбовский с дочерью Яниной, Львов, б.д., АПАН

Benedykt Dybowski z wnuczką Dusią, 1925, APAN / Бенедикт Дыбовский с внучкой Дусей, 1925, АПАН

Wycinek prasowy na temat Benedykta Dybowskiego, „Dookoła świata”, 1956, APAN / Вырезка из газеты со статьей о Бенедикте Дыбовском, „Вокруг света”, 1956, АПАН

HANNA KRAJEWSKA

Wiktor Ignacy Godlewski 1831–1900

Dybowski zaś zyskał nieocenionego pomocnika, którego zmysł praktyczny, pomysłowość (sybiracy nazywali go „złotorękim”) w konstruowaniu przyrządów, zdolność wnikliwej obserwacji znacznie ułatwiła mu prace badawcze.

(K. Kowalska)

Przyrodnik, ornitolog, rolnik, współpracownik Benedykta Dybowskiego

Urodził się 30 grudnia 1831 roku w Bogutach Wielkich w województwie mazowieckim.

W 1864 roku został zesłany za udział w powstaniu styczniowym na Zabajkałe w Syberii Wschodniej. W 1865 roku zetknął się z Benedyktem Dybowskim, z którym przebywał od 1868 roku w Kułtuku, gdzie obaj naukowcy prowadzili badania fauny i flory Bajkału i Syberii. Założyli tam stację meteorologiczną, skonstruowali potrzebne przyrządy i mierzyli głębokość jeziora oraz wahania poziomu jego wód. W latach 1871–1875 uczestniczył wspólnie z Benedyktem Dybowskim w wyprawach bajkalskich i syberyjskich. Wysłał do Gabinetu Zoologicznego w Warszawie wiele okazów fauny syberyjskiej. W 1877 roku wrócił z zesłania do kraju i zajął się rolnictwem.

Zmarł 17 listopada 1900 roku w folwarku Smolechy koło Ostrowi Mazowieckiej.

W 1870 roku uhonorowany został Złotym Medalem Cesarskiego Rosyjskiego Towarzystwa Geograficzne za pracę nad fauną i florą Bajkału. Od nazwiska Godlewskiego pochodzi kilka nazw gatunków fauny bajkalskiej, np. ryba głowacz *Limnocottus godlewskii*. Pisał wraz z Benedyktem Dybowskim prace dotyczące Bajkału i Syberii Wschodniej.

Rodzaj czworobocznego opalanego wojłokowego namiotu na sianach (drugi od lewej siedzi Benedykt Dybowski, piąty stoi Wiktor Godlewski), АРАП / Один из видов четырехугольной отапливаемой войлочной палатки на саях (второй слева сидит Бенедикт Дыбовский, пятым стоит Виктор Голлевский), АПАП

Jezioro Bajkał, APAN / Озеро Байкал, АПАН

Ważniejsze publikacje: *Priedwaritelnyj otczot o faunisticzeskich issledowanijach na Bajkale*, „Otczot SOIRGO za 1869 g.”, 1870, priloženije 3; *Issledowanija w pribajkalskich miestnostaich i na Bajkale*, „Izwestija SOIRGO”, 1872; *Materiały dla zoogieografii wostocznoj Sibiri*, „Izwestija SOIRGO”, 1872, t. III, nr 2; *O sycceniu miodu*, 1891.

Виктор Игнатий Годлевский 1831–1900

Дыбовский же получил бесценного помощника, практическая смекалка которого, изобретательность (сибиряки называли его „золотые руки”) в конструировании приборов, умение вести тщательное наблюдение, значительным образом облегчили ему исследовательскую работу.

(К. Ковальская)

Естественноиспытатель, орнитолог, аграрий, сотрудник Бенедикта Дыбовского

Родился 30 декабря 1831 года в местечке Богуты-Вельке в Мазовецком воеводстве.

В 1864 году за участие в Январском восстании был сослан в Забайкалье в Восточной Сибири. В 1865 году встретился с Бенедиктом Дыбовским, с которым они с 1868 года находились вместе в Култукке; занимались там изучением фауны и флоры Байкала и Сибири. Основали там метеорологическую станцию, сконструировали необходимые приборы и мерили глубину озера и колебания уровня его воды. Писал с Бенедиктом Дыбовским работы, касающиеся Байкала и Восточной Сибири. В 1871–1875 гг. вместе с Бенедиктом Дыбовским участвовал в экспедициях на Байкал и в Сибирь. Переслал в Зоологический кабинет в Варшаве многочисленные образцы сибирской фауны. В 1877 году вернулся из ссылки на родину и занялся сельским хозяйством.

Умер 17 ноября 1900 года в фольварке Смолехы под городом Остров-Мазовецкая.

В 1870 году удостоен Золотой медали, присуждавшейся Императорским Русским географическим обществом и царским правительством за исследования в области фауны и флоры Байкала. Несколько видов байкальской фауны названы именем Годлевского (*Limnocottus godlewskii*).

Важнейшие публикации: *Предварительный отчет о фаунистических исследованиях на Байкале*, „Отчёт SOIRGO за 1869 г.”, 1870, прил. 3; *Исследования в прибайкальских местностях и на Байкале*, „Известия SOIRGO”, 1872; *Материалы для зоогеографии Восточной Сибири*, „Известия SOIRGO”, 1872, t. III, №2; *O сыцении мёда*, 1891.

HANNA KRAJEWSKA

Władysław Taczanowski 1819–1890

Jeden z najznakomitszych ornitologów europejskich i jeden z najpracowitszych kustoszów gabinetów zoologicznych na świecie, a obok tego gorący patriota i najuczciwszy człowiek, pelen oryginalności nieporównanej. Kolega szczerzy, przyjacielski, serdeczny, opowiadacz i opisywacz scen z życia i historii światy [...], uczucia niezwyklego altruizmu i antropofilizmu przeważały w nim nad wszystko inne [...], gołębiego serca, niezwyklego, prawie fenomenalnych zdolności, samouk na każdym polu nauk przyrodniczych, celował w każdej gałęzi, którą uprawiał.

(B. Dybowski)

Zoolog, ornitolog, opiekun zesłańców

Urodził się 1 marca 1819 roku w Jabłonie pod Lublinem. Był samoukiem. Współpracował z „Biblioteką Warszawską”. W 1855 roku mianowano go adiunktem, a w 1862 roku samodzielny kustoszem Gabinetu Zoologicznego w Warszawie (od 1869 roku przy Uniwersytecie Warszawskim), który był czołowym polskim ośrodkiem w zakresie badań nad fauną światową. W latach 1866–1867 odbył wyprawę naukową do Algierii.

Z inicjatywy Taczanowskiego i przy jego pomocy odbywały się wyprawy polskich naukowców, Gabinet Zoologiczny pod jego kierownictwem otaczał opieką polskich uczonych na Syberii. Benedykt Dybowski powiedział: *Reprezentowany przez niego Gabinet Zoologiczny miał dziwny urok i tchnął atmosferą żarliwej miłości i kultu dla nauki.* Opracował większość kolekcji zwierząt, które przysłał mu Dybowski, Godlewski i inni uczeni. Sam nigdy nie był na Syberii. Uwienieniem jego studiów była monografia całokształtu ornitofauny Syberii Wschodniej.

Zmarł 23 listopada 1890 roku w Warszawie. Był członkiem Francuskiego Towarzystwa Zoologicznego w Paryżu, Akademii Hipponńskiej w Bone w Algierii i wielu innych towarzystw naukowych oraz doktorem honoris causa Uniwersytetu Jagiellońskiego. Jego imię uczczone zostało w nauce wieloma nazwami gatunków zwierząt, np. ptaki *Micropalama taczanowskii* oraz *Locustella taczanowskii*. Jest autorem większości haseł ornitologicznych w Encyklopedii powszechnej S. Orgelbranda.

Ważniejsze publikacje: *Ptaki krajowe*, Kraków 1882; *Ornithologie du Pérou*, Rennes 1884–1886; *Faune ornithologique de la Sibirie Orientale*, Petersburg 1891–1894.

Владислав Тачановский 1819–1890

Один из наиболее известных европейских орнитологов и один из самых деятельных хранителей зоологических кабинетов в мире, при этом он настоящий патриот и честнейший человек, личность невероятно оригинальная. Как коллега это был человек

Władysław Taczanowski, APAN / Владислав Тачановский, АПАН

Jezioro Bajkał, APAN / Озеро Байкал, АПАН

открытый, дружелюбный, сердечный, интересный собеседник, знавший много фактов из жизни и истории [...], обладавший такими качествами как альтруизм и человеколюбие, которые преобладали в нем над всеми иными [...], это был человек большого сердца, его способности граничили с феноменальными, будучи самоучкой в области естественных наук, он достигал превосходства в любой отрасли знаний, которыми занимался.

(Б. Дыбовский)

Зоолог, орнитолог, опекун ссыльных

Родился 1 марта 1819 года в Яблонне под Люблином. Самоучка. Сотрудничал с „Варшавской библиотекой”. В 1855 году получил звание профессора-адъюнкта, в 1862 году – назначен самостоятельным хранителем Зоологического кабинета в Варшаве (с 1869 года при Варшавском университете), который был в Польше ведущим центром в области исследований мировой фауны. В 1866–1867 гг. побывал с научной экспедицией в Алжире.

По инициативе Тачановского и с его помощью снаряжались экспедиции польских ученых, Зоологический кабинет под его руководством опекал польских ученых в Сибири. Б. Дыбовский сказал: *Его Зоологический кабинет отличало некое странное очарование: царил атмосфера искренней любви и культа науки.*

Обработал основную массу коллекций животных, которые прислали ему Дыбовский, Годлевский и другие ученые. Сам никогда не бывал в Сибири. Итогом его исследовательской деятельности стала монография, посвященная совокупности орнитофауны Восточной Сибири.

Умер 23 ноября 1890 года в Варшаве. Был членом Французского зоологического общества в Париже, членом Академии Иппоне в Боне в Алжире и многих других научных обществ, а также доктором honoris causa Ягеллонского университета. Слава его увековечена в истории науки тем, что многие виды животных, особенно птиц, названы его именем (*Micropalata taczanowskii*, *Locustella taczanowskii*). Он является автором большинства орнитологических статей в Общей энциклопедии С. Оргельбранда.

Важнейшие публикации: *Польские птицы*, Краков 1882; *Орнитология Перу*, Реннес 1884–1886; *Faune ornithologique de la Sibérie Orientale*, Санкт-Петербург 1891–1894.

DOROTA PIETRZKIEWICZ

Roman Szwoynicki 1845–1915

Ziemio rodzinna! Ostatnie westchnienia, myśli, uczucia ku Tobie leciały, do ostatniej chwili naszego cierpienia stygnące usta jeszcze cię żegnały.

(R. Szwoynicki)

Artysta malarz, powstaniec i zesłaniec roku 1863

Urodził się 3 grudnia 1845 roku w majątku rodzinnym Rady koło Poniewieża w powiecie upickim w województwie trockim. Był synem Zofii z Kulwieciów i Michała Szwoynickiego, kuzynem Henryka Sienkiewicza. Jego siostra była matką pisarza Melchiora Wańkowicza. Do szkoły realnej chodził w Wilnie. W styczniu 1863 roku, po wybuchu powstania, przystąpił do oddziałów dowodzonych przez generała Zygmunta Sierakowskiego. I. Baliński napisał: *Roman Szwoynicki z Rad*

Roman Szwoynicki w swoim kazańskim domu, przed 1867, APAN / Роман Швоиницкий в своем доме в Казани, ранее 1867, АПАИ

pod Krakinowem, z serca słynnej Laudy; sam wyglądał tęgo i barczyście, jak jakiś Butrym czy Domaszewicz; w 17 roku życia poszedł do powstania i oparł się aż w Tobolsku pod ferulą gubernatora Polaka Despoty Zenowicza, który publicznie gromił zesłanych rodaków; a potajemnie, jak mógł, im pomagał i ułatwiał życie.

Za udział w walkach powstańczych został zesłany na Syberię. Przebywał w Tobolsku, Krasnoufimsku, Jekatierinburgu, później w Kazaniu i Cywilsku. W Kazaniu prowadził zakład fotograficzno-malarski.

W 1867 roku powrócił do kraju i rozpoczął naukę w Szkole Głównej Warszawskiej. Jednocześnie uczył się do Klasy Rysunkowej prowadzonej przez profesora Wojciecha Gersona. W latach 1874–1875 studiował malarstwo w Monachium. Po powrocie do kraju zamieszkał na stałe w Warszawie, gdzie zorganizował pracownię malarską na Zamku Królewskim, a następnie w domu przy ulicy Oboznej.

Rysunki Romana Szwoynickiego, APAN / Рисунки Романа Швойницкого, АПААН

Zmarł w 1915 roku w rodzinnym majątku w Radach.

W 1898 roku ożenił się z Franciszką Złotarewicz, z którą miał dwoje dzieci: syna i córkę. Ojcem chrzestnym jego córki był Henryk Sienkiewicz.

Jego temperament, duże poczucie humoru oraz sława powstańca i sybiraka zjednały mu powszechną sympatię wśród ówczesnych artystów i literatów. U niego mieszkał Henryk Sienkiewicz i z nim konsultował tekst *Potopu* w części wydarzeń dotyczących Laudy (lit. Liaudė). W swoich szkicach, rysunkach i akwarelach utrwalił Szwoynicki wizerunki polskich zesłańców, rdzennych mieszkańców Syberii, zwierząt oraz ujmująco piękne w swej monotonii i bezkresności syberyjskie krajobrazy.

Роман Швойницкий 1845–1915

Земля родная! К Тебе неслись последний вздох, мысли, чувства, до последних мгновений нашего страдания с Тобою прощались наши остывавшие уста.

(Р. Швойницкий)

Художник, повстанец, ссыльный 1863 года

Родился 3 декабря 1845 года в семейном имении Рады под Поневежем, в Упицком уезде Трокайского воеводства. Был сыном Зофьи (в девичестве Кульвечь) и Михала Швойницкого, кузеном Генрика Сенкевича. Его сестра была матерью писателя Мельхиора Ваньковича. Учился в реальном училище в Вильно. В январе 1863 года, когда вспыхнуло восстание, Роман Швойницкий присоединился к отрядам, которыми командовал генерал Зыгмунт Сераковский. И. Балиньский написал: *Роман Швойницкий из Рад под Кракиновом, из самого сердца знаменитой Лауды, и сам он выглядел плотным и широкоплечим, словно какой-нибудь Бутрым или Домашевич; в 17 лет принял участие в восстании, выразил неповиновение даже в Тобольске, будучи под строгим надзором губернатора-поляка Деспоты Зеновича, который публично осуждал сосланных земляков, а в тайне помогал им, как мог, облегчая их жизнь.*

За участие в Январском восстании был сослан в Сибирь. Находился в Тобольске, Красноуфимске, Екатеринбурге, позднее в Казани и Цивильске. В Казани открыл мастерскую живописи и фотографии.

В 1867 году вернулся в Польшу и приступил к учебе в Главной школе в Варшаве. Одновременно брал уроки по классу рисунка у профессора Войчеха Герсона. В 1874–1875 гг. учился живописи в Мюнхене. По возвращении на родину поселился в Варшаве, организовал мастерскую художника в Королевском замке, а затем в доме на улице Обозной.

Умер в 1915 году в имении в Радах.

В 1898 году женился на Франчишке Злотаревич, у них было двое детей: сын и дочь. Крестным отцом его дочери был Генрик Сенкевич.

Своим темпераментом, прекрасным чувством юмора, а также славой повстанца и сибиряка он завоевал всеобщую симпатию среди художников и литераторов того времени. У него

Bolcewicz i Roman Szwoynicki w Cywilsku, 1867, APAN /
Больцевич и Роман Швойницкий в Цивильске, 1867, АПААН

жил Генрик Сенкевич, и с ним же писатель консультировался по поводу некоторых событий при написании романа *Потоп*, в частности, относительно тех, что касались Лауды (лит. Liaudė). В своих эскизах, рисунках и акварелях закрепил портреты польских ссыльных, коренных жителей Сибири, животных, а также привлекательные, прекрасные, монотонные и бескрайние сибирские пейзажи.

JOANNA ARVANITI

Adam Szymański pseudonim Adam Lach 1852–1916

*Pokażcie mi bóle lub radości wasze – mówi mądrość
wszystkich narodów – a pokażecie mi dusze swoje.*

(A. Szymański)

Działacz polityczny, etnograf, prozaik, publicysta

Urodził się 16 lipca 1852 roku w Hruszniewie koło Drohiczyna na Podlasiu w rodzinie szlacheckiej; był synem Jana i Józefy z Rembiszewskich. W latach 1872–1877, po ukończeniu gimnazjum w Siedlcach, studiował prawo na Uniwersytecie Warszawskim. W 1877 roku, w czasie pobytu we Lwowie, nawiązał kontakt z tajną Konfederacją Narodu Polskiego i został komisarzem na zabór rosyjski utworzonego w Wiedniu Rządu Narodowego Polski. Był głównym organizatorem ruchu spiskowego w Warszawie.

W 1878 roku został zaaresztowany za działalność spiskową i skazany na bezterminowe osiedlenie w Jakucji. W 1882 roku przeniesiono go do Kireńka nad Leną, potem do Bałagańska nad Angarą. W 1885 roku zezwolono na przeniesienie się do guberni kostromskiej. W 1885

roku został członkiem, a w 1888 roku członkiem rzeczywistym Cesarского Rosyjskiego Towarzystwa Geograficznego.

W 1895 roku wrócił na stałe do Polski; zamieszkał początkowo w Warszawie, potem w Krakowie. Wybuch wojny zaskoczył go w Druskiennikach.

Zmarł w Moskwie 6 kwietnia 1916 roku.

Zawarł związek małżeński z Nadzieją Smecką, Rosjanką należącą do Narodnej Woli, była studentką Politechniki w Zurichu. Miał syna Jana.

Zajmował się etnografią i geografią Azji Środkowej i Syberii Wschodniej. Odzwierciedlenie problematyki syberyjskiej znajdujemy w jego słynnych *Szkicach*, nazywanych ukochną książką pokolenia, oraz w innych utworach. Ogłosił też szereg artykułów w pismach rosyjskich, np. w „Zapiskach Cesarского Rosyjskiego Towarzystwa Geograficznego”, i w „Przeglądzie Etnograficznym”, a także w magazynach polskich i niemieckich. W Krakowie zajął się problemami reformy nauczania i wychowania (*Reforma szkolna*). Utwory jego były tłumaczone na kilka języków.

Ważniejsze publikacje: *Szkice*, t. I–II, Petersburg 1887–1890; *Z jakuckiego Olimpu*, Kraków 1910; *Ziemia jakucka i jej*

Adam Szymański, rys. A. Kamiński, 1913, APAN / *Адам Шуманский*,
рис. А. Каменского, 1913, АПАН

Szymański A., *Szkice*, Petersburg 1890, IBL / Шуманский А., *Очерки*, Петербург 1890, ИЛИ

mieszkańcy; pracy tej nie dokończył, a jej rękopis znajduje się w Archiwum Polskiej Akademii Nauk.

Spuścizna Adama Szymańskiego znajduje się w Archiwum Polskiej Akademii Nauk w Warszawie i w Bibliotece Uniwersytetu Jagiellońskiego.

Адам Шиманский
псевдоним Адам Лях
1852–1916

Покажите мне страдания или радости ваши – гласит мудрость всех народов – и вы покажете мне душу свою.

(А. Шиманский)

Политический деятель, этнограф, прозаик, публицист

Родился 16 июля 1852 года в деревне Хрушнев под Дрохичином в Подлясье в дворянской семье; был сыном Яна и Юзефы (в девичестве Рембишевской). В 1872–1877 годы, после окончания гимназии в Седлцах, изучал юридические науки в Варшавском университете. В 1877 году, во время пребывания во Львове, связался с тайной Конфедерацией польского народа и стал комиссаром на территории Польши, аннексированной Россией, организованного в Вене Национального правительства Польши. Был главным организатором подпольной деятельности в Варшаве.

В 1878 году был арестован за подпольную деятельность и приговорен к бессрочному поселению в Якутии. В 1882 году был переведен в Киренск на Лене, потом в Балаганск на Ангаре. В 1885 году ему было разрешено перевестись в Костромскую губернию. В 1885 году был

Мапа obwodu zabajkalskiego, b.d., APAN / Карта Забайкальской области, б.д., АПАН

избран в члены, а в 1888 году – в действительные члены Императорского Русского географического общества.

В 1895 году вернулся в Польшу; проживал сначала в Варшаве, затем в Кракове. Начало войны застало его в Друскининкай.

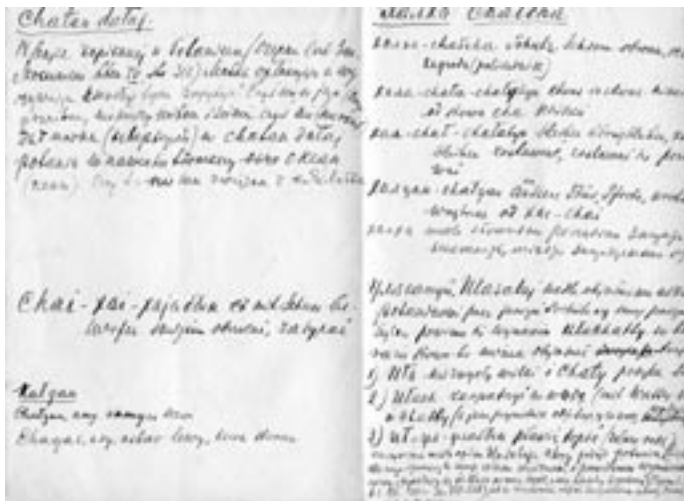
Умер в Москве 6 апреля 1916 года.

Был женат на Надежде Смецкой, русской, входившей в Народную Волю, бывшей студентке Политехнического института в Цюрихе. Имел сына Яна.

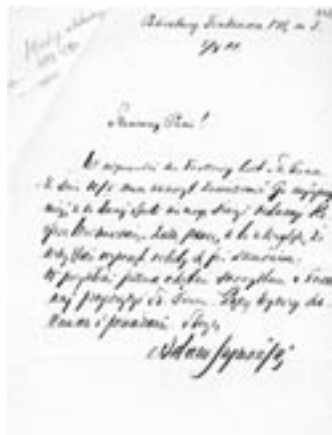
Занимался этнографией и географией Центральной Азии и Восточной Сибири. Отражение сибирской проблематики находится в его популярных *Очерках*, называемых любимой книгой поколения, и в других произведениях. Опубликовал ряд статей в русских журналах, например, в „Записках Императорского Русского географического общества” и в „Этнографическом обозре”, а также в польских и немецких журналах. В Кракове занимался вопросами реформы системы просвещения и воспитания (*Школьная реформа*). Его произведения были переведены на несколько языков.

Важнейшие публикации: *Очерки*, т. I–II, Санкт-Петербург 1887–1890; *С якутского Олимпа*, Краков 1910; *Якутская земля и ее жители*, которую он не завершил; рукопись этой работы находится в Архиве ПАН.

Наследие Адама Шиманского хранится в Архиве Польской академии наук в Варшаве и в Библиотеке Ягеллонского университета.

Szymański A., *Słownik Jakutów*, b.d., APAN / Шиманский А., *Словарь якутов*, б.д., АПАН

List Adama Szymańskiego do Franciszka Olszewskiego, 1888, APAN / Письмо Адама Шиманского Францишеку Ольшевскому, 1888, АПАН

EWELINA WAJS-BARYŁA

Wacław Sieroszewski
pseudonimy W. Sirko, K. Bagrynowski
1858–1945

Czy warto czytać lub pisać tak grubą książkę o Jakutach, narodzie tak małym i dalekim? W drobnej kropki rosy wszechświat się czasami odbija.

(W. Sieroszewski)

Etnograf, geograf, podróżnik, literat

Urodził się 24 sierpnia 1858 roku w Postoliskach w powiecie radzyminskim w rodzinie Leopolda i Walerii z domu Ciemniewskiej. Sam za datę swojego urodzenia podawał rok 1859 lub 1860, a miejsce, w którym przyszedł na świat, Wólkę Kozłowską. Uczęszczał do III Gimnazjum w Warszawie, skąd wydalono go za pomoc w redagowaniu nielegalnej gazetki i przynależność do tajnych stowarzyszeń uczniowskich. Naukę kontynuował w kolejowej Szkole Technicznej w Warszawie.

W lipcu 1878 roku za dalsze działania w konspiracji został zaarrestowany i osadzony w warszawskim więzieniu. W 1879 roku jako więzień zadebiutował wierszem *Czegóż chcą? W* tym samym roku został skazany na ośmioletnie osiedlenie w Wierchojańsku w Syberii Wschodniej. Zamieszkał z Jakutką Ariną Czelba-Kysa i miał z nią córkę Marię. W 1883 roku w wyniku nieudanej próby ucieczki, został skazany na zesłanie do Sriedniekołymska i wieczyste tam zamieszkanie. Osiedlono go w osadzie Jąza, w słabo zaludnionej okolicy. Postanowił zostać pisarzem i zająć się tematyką syberyjską; stworzył liczne szkice i opowiadania. Ogromną rolę odegrała w jego życiu siostra Paulina, która pomogła mu przetrwać ciężki okres i podjąć najtrudniejsze decyzje. W 1887 roku zezwolono mu na przeniesienie się do ułusu namskiego, około stu kilometrów na północ od Ja-

Wacław Sieroszewski, Gdynia, 1928, fot. Z. Elżanowski, ADM / Вацлав Серошевский, Гдыня, 1928, фото З. Эльжановского, АДМ

Wacław Sieroszewski na Wystawie Książki Polskiej, Częstochowa 1934, ADM / Вацлав Серошевский на Выставке польской книги, Ченстохова 1934, АМД

kucka, gdzie klimat umożliwiał uprawę roli. Od 1890 roku publikował artykuły etnograficzne o Jakutach i innych ludach syberyjskich. W 1894 roku w Petersburgu ukazała się jego debiutancka powieść *Na kresach lasów*. W 1896 roku wydał monografię *Jakuty. Opyt etnograficznego issledowanija*. Otrzymał za nią Złoty Medal Cesarskiego Rosyjskiego Towarzystwa Geograficznego w Petersburgu i prawo przebywania na terenie Królestwa Polskiego. W 1897 roku wziął udział w letniej wyprawie na Krym i Kaukaz.

W 1898 roku zamieszkał w Warszawie i nawiązał kontakty ze znanymi polskimi pisarzami. W 1900 roku ukazała się w Warszawie książka *12 lat w kraju Jakutów*, polska wersja monografii *Jakuty*. Interesował się problematyką chińską (opowiadanie *Juan Min-Tzy*). W tymże roku, za udział w manifestacji, ponownie osadzono go w więzieniu i zmuszono do powrotu do Irkucka. W 1903 roku wyprawił się na północne Wyspy Japońskie celem zbadania ludu Ajnów; badania prowadził wspólnie z Bronisławem Piłsudskim. Następnie przez Koreę, Chiny, Cejlon, Kair i Włochy powrócił do Warszawy.

W 1904 roku ukazała się w Warszawie jego książka *Na Daleki Wschód. Kartki z podróży*. W 1905 roku został ponownie uwięziony za działalność niepodległościową. W 1909 roku wszedł w skład Komitetu Obywatelskiego zajmującego się sprowadzeniem zwłok Juliusza Słowackiego do kraju. W 1910 roku udał się do Paryża, gdzie w maju 1913 roku objął kierownictwo Polsko-Tureckiego Towarzystwa Studiów Sztuki i Literatury.

W 1914 roku przyjechał do Krakowa, by pełnić służbę frontową.

W 1918 roku wszedł do Rządu Tymczasowego jako minister propagandy. W okresie międzywojennym odbywał liczne podróże za granicę jako delegat Pen Clubu, m.in. do Anglii, Norwegii i Jugosławii.

Odkrył rudy żelaza w okręgu kołymskim i wierchojańskim, zgromadził też bogate zbiory botaniczne.

Zmarł 20 kwietnia 1945 roku w Piasecznie pod Warszawą, a w 1949 roku jego prochy przeniesiono do grobu rodzinnego i pochowano na cmentarzu Powązkowskim w Warszawie.

Żonaty ze Stefanią z Mianowskich, miał trzech synów: Władysława – prokuratora Sądu Najwyższego, w czasie powstania warszawskiego szefa Służby Sprawiedliwości Armii Krajowej, Stanisława – dyrektora Warszawskiej Izby Rolniczej, oraz Kazimierza.

Wacław Sieroszewski był przewodniczącym Związku Zawodowego Literatów Polskich oraz prezesem Polskiej Akademii Literatury, członkiem Towarzystwa Naukowego Warszawskiego.

Część jego spuścizny znajduje się m.in. w Archiwum Rosyjskiego Towarzystwa Geograficznego.

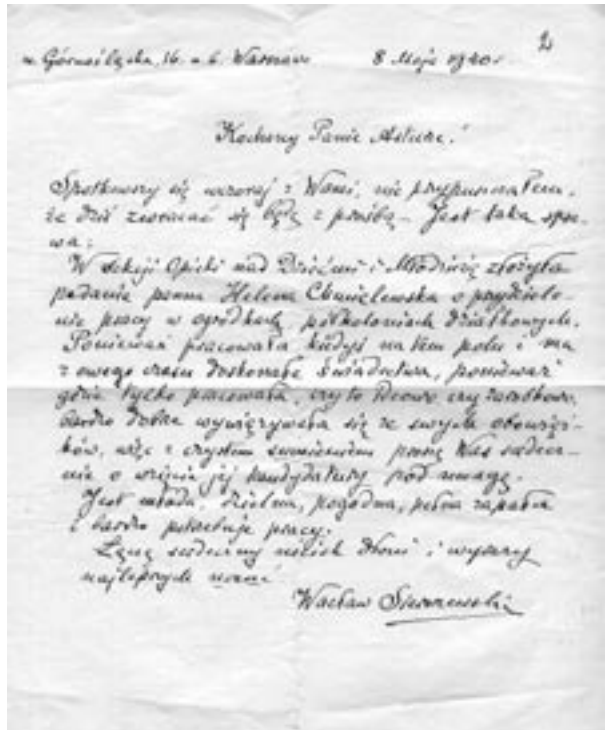
Вацлав Серошевский псевдонимы В. Сирко, К. Багрыновский 1858–1945

Стоит ли читать или писать такую толстую книгу о якутах, народе столь малом и далеком? В малой капле росы иногда отражается космос.

(В. Серошевский)

Этнограф, географ,
путешественник,
литератор

Родился 24 августа 1858 года в Постолисках Радзиминого уезда в семье Леопольда и Валерии (в девичестве Чемневской). Сам он считал датой своего рождения 1859 или 1860 год, а местность, в которой появился на свет, называл Вулька Козловска. Учился в гимназии в Варшаве, из которой был исключен за то, что помогал редактировать подпольную газету, а также за своё членство в подпольных учебных союзах. Учебу продолжил в Технической школе в Варшаве.

List Wacława Sieroszewskiego do Artura Śliwińskiego, 1940, APAN /
Письмо Вацлава Серошевского Артуру Сливиньскому, 1940, АПАН

В июле 1878 года за то, что продолжал действовать в подполье, был арестован и заключен в варшавскую тюрьму. В 1879 году, находясь в заключении, написал свое первое стихотворение *Чего же хотят они?* В том же самом году был приговорен к восьми годам поселения в Верхоянске в Восточной Сибири. Совместно проживал с якуткой Ариной Челба-Киса, у них родилась дочь Мария. В 1883 году в результате неудачной попытки побега был осужден на вечное поселение и ссылку в Среднеколымск. Жительство ему было определено в поселке Ёнжа, в малонаселенном округе. Он решил, что станет писателем и займется тематикой Сибири; написал много очерков и рассказов. Величайшую роль в его жизни сыграла сестра Паулина, которая помогла ему выживать в самые тяжелые периоды жизни и принимать самые трудные решения. В 1887 году ему разрешили переселиться в Намский улус, где климат позволял заниматься земледелием. С 1890 года Серошевский публиковал этнографические статьи о якутах и других народах Сибири. В 1894 году в Петербурге появился его дебютный роман *На краю лесов*. В 1896 году издал монографию *Якуты. Опыт этнографического исследования*. За эту работу он получил Золотую медаль Императорского Русского географического общества в Петербурге и право на проживание в Царстве Польском. В 1897 году принял участие в летней экспедиции в Крым и на Кавказ.

В 1898 году поселился в Варшаве и подружился с известными польскими писателями. В 1900 году в Варшаве вышла его книга *12 лет в краю якутов*, переведенная на польский язык монография *Якуты*. Его очень интересовала проблематика Китая (им написан рассказ *Юань Мин-цзы*). В тот же год за участие в демонстрации снова попал в тюрьму и вынужден вернуться в Иркутск. В 1903 году отправился на северные Японские острова, чтобы изучать народность айнов; исследования вел совместно с Брониславом Пилсудским. Затем через Корею, Китай, Цейлон, Каир и Италию вернулся в Варшаву.

В 1904 году в Петербурге вышел его первый роман *Побег*, а в Варшаве и Кракове увидела свет его книга под названием *На Дальний Восток. Путевые заметки*. В 1905 году был вновь заключен в тюрьму за отстаивание независимости своей родины. В 1909 году вошел в состав Гражданского комитета, занимавшегося перенесением останков Юлиуша Словацкого в Польшу. В 1910 году отправился в Париж, там в мае 1913 года возглавил Польско-турецкое общество по изучению искусства и литературы.

В 1914 году приехал в Краков, чтобы исполнить свой воинский долг.

В 1918 году вошел в состав Временного (польского) правительства как министр пропаганды. В межвоенный период много путешествовал за границей, как делегат Пен-Клуба, в частности, побывал в Англии, Норвегии и Югославии.

Открыл залежи железной руды в Колымском и Верхоянском округах, а также собрал богатую ботаническую коллекцию.

Умер 20 апреля 1945 года в местечке Пясечно под Варшавой; в 1949 году его останки были перенесены на кладбище Повонзки в Варшаве.

Был женат на Стефании (в девичестве Мянновской), имел трех сыновей: Владислава, который был прокурором Верховного суда, а во время Варшавского восстания – руководителем Службы юстиции в рядах Армии Крайовой, Станислава, который был директором Варшавской сельскохозяйственной палаты, а также Казимежа.

Вацлав Серошевский возглавлял Союз польских писателей, а также Польскую академию литературы, был членом Варшавского научного общества.

Часть его наследия хранится, в частности, в Архиве Русского географического общества.

JOANNA ARVANITI

Edward Piekarski 1858–1934

Osobiste nieszczęście Edwarda Piekarskiego stało się prawdziwym błogosławieństwem dla badań nad językiem jakuckim.

(N. Poppe)

Językoznawca, leksykograf, etnograf

Urodził się 25 października 1858 roku w folwarku Piotrowicze w powiecie iłumeńskim na Białorusi; był synem Karola, rządcy w majątkach Wittgensteina. Uczył się w gimnazjach w Mozyrzu, Mińsku, Taganrogu i Czer-
nihowie. Od 1874 roku działał w organizacjach rewolucyjnych, pod fałszywym nazwiskiem ukrywał się przed policją. W 1877 roku rozpoczął naukę w Instytucie Weterynaryjnym w Charkowie.

Edward Piekarski z żoną, b.d., „Przegląd Orientalistyczny”, 1979, nr 1 (109), IBL / Эдвард Пекарский с женой, б.д., „Востоковедческий обзор”, 1979, № 1 (109), ИЛИ

W 1879 roku został zaaresztowany w Moskwie i po rocznym pobyciu w więzieniu w Butyrkach skazany na 15 lat ciężkich robót i pozbawienie praw obywatelskich. Wyrok zamieniono na bezterminowe osadzenie w najdalszych miejscach Syberii Wschodniej. W latach 1881–1905 przebywał w Jakucji, gdzie uprawiał ziemię w miejscowości odległej od Jakucka o 250 kilo-

metrów. W latach 1894–1896 brał udział w ekspedycji zorganizowanej przez Wschodniosyberyjski Oddział Cesarskiego Rosyjskiego Towarzystwa Geograficznego, sfinansowanej przez kupca i filantropa I.M. Sibiriakowa. W 1900 roku zezwolono mu na przeniesienie się do Jakucka i zaliczono w poczet pracowników Zarządu Okręgu. W okresie 1903–1904 uczestniczył w ekspedycji kierowanej przez W.E. Popowa, w czasie której prowadził badania nad Tunguzami i zbierał eksponaty dla Muzeum im. Aleksandra III w Petersburgu.

W 1904 roku otrzymał stypendium Cesarskiej Akademii Nauk. W 1905 roku przeniósł się do Petersburga, gdzie przebywał do końca życia. Od 1905 do 1910 roku był zatrudniony w Muzeum Rosyjskim, gdzie katalogował zbiory etnograficzne, a potem, w 1911 roku, rozpoczął pracę w Akademickim Muzeum Antropologii i Etnografii, gdzie był wicekustoszem Działu Etnografii. W 1914 roku został sekretarzem Działu Etnograficznego Cesarskiego Rosyjskiego Towarzystwa Geograficznego i był ostatnim redaktorem jego organu „Żywaja Starina”. Od 1917 roku pracował w Gabinetie Turkologicznym Rosyjskiej Akademii Nauk.

Zmarł 29 czerwca 1934 roku w Leningradzie.

Ożenił się z Jakutką z biednej rodziny, z którą miał kilkoro dzieci.

Był członkiem Polskiego Towarzystwa Orientalistycznego (od 1925 roku) i Akademii Nauk ZSRR (w 1927 roku członek korespondent, a w 1931 roku członek honorowy).

W 1907 roku otrzymał Złoty Medal Cesarskiej Akademii Nauk, a w 1911 roku Złoty Medal Cesarskiego Rosyjskiego Towarzystwa Geograficznego. Jego imieniem nazwano szkołę w miejscowości, do której go zesłano i której przekazał przed śmiercią część swojej biblioteki, oraz jedną z ulic w Jakucku. Był wybitnym znawcą obyczajów i języka Jakutów. Napisał ponad 100 prac, głównie po rosyjsku, dotyczących kultury Jakutów i Tunguzów. Publikował swoje prace również po polsku w „Roczniku Orientalistycznym”.

Ważniejsze publikacje: *Słownik języka jakuckiego*, t. I–XIII, Petersburg (Piotrogród, Leningrad) 1907–1930; *Mały słownik rosyjsko-jakucki*, Jakuck 1905; *Przysłowia i przypowiadki jakuckie*, „Rocznik Orientalistyczny”, 1919–1924, t. II.

Spuścizna Edwarda Piekarskiego znajduje się w Archiwum Rosyjskiej Akademii Nauk, Filia w Petersburgu.

Эдвард Пекарский 1858–1934

Личное несчастье Эдварда Пекарского стало настоящим благословением для исследования якутского языка.

(Н. Поппе)

Языковед, лексикограф, этнограф

Родился 25 октября 1858 года в фольварке Пётровиче, находившемся в Игуменском уезде в Белоруссии; был сыном Кароля, управляющего именными Витгенштейна. Учился в гимназиях Мозыря, Минска, Таганрога и Чернигова. С 1874 года участвовал в деятельности революционных организаций, под фальшивой фамилией скрывался от полиции. В 1877 году поступил в Ветеринарный институт в Харькове.

В 1879 году был арестован в Москве и после года пребывания в Бутырках был приговорен к 15 годам тяжелых каторжных работ. Этот приговор был заменен на бессрочное поселение в самых отдаленных местах Восточной Сибири. В 1881–1905 гг. находился в Якутии, где занимался земледелием в местности, находившейся в 250 км от Якутска. В 1894–1896 гг. принимал участие в экспеди-

Piekarski E., *Zagadki jakuckie*, tłum. W. Kotwicz, 1926, ANPAN i PAU / Пекарский Э., *Якутские загадки*, пер. В. Котвича, 1926, АНПАН и ПАЗ

ции, организованной Восточно-Сибирским отделением Императорского Русского географического общества, которую финансировал купец и филантроп И.М. Сибиряков. В 1900 году ему было разрешено перевестись в Якутск. В 1903–1904 гг. был участником экспедиции под руководством В.Э. Попова, во время которой занимался изучением тунгусов и собирал экспонаты для Музея им. Александра III в Петербурге.

В 1904 году получил стипендию от Российской академии наук. В 1905 году переехал в Петербург, где прожил до конца жизни. В 1905–1910 гг. работал в Русском музее, составляя каталоги этнографических коллекций, затем, с 1911 года, в Музее антропологии и этнографии в Петербурге, где был помощником хранителя Отдела этнографии. В 1914 году стал секретарем Отдела этнографии Императорского Русского географического общества и был последним редактором его печатного органа „Живая старина”.

Умер в Ленинграде 29 июня 1934 года.

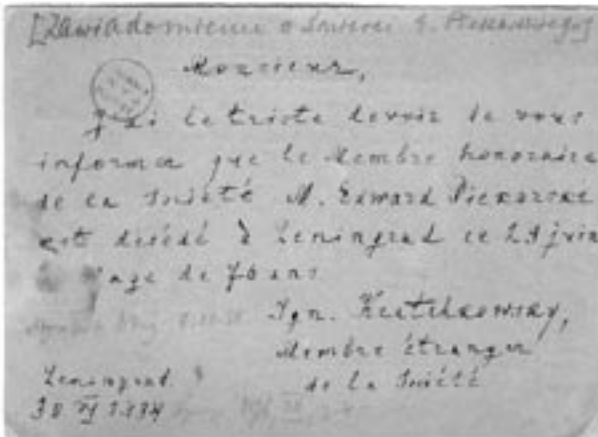
Женился на якутке из бедной семьи, у них были дети.

Был членом Польского общества ориенталистики (с 1925 года) и Академии наук СССР (с 1927 года – член-корреспондент, а с 1931 года – почетный член).

В 1907 году был награжден Золотой медалью Императорской академии наук, а в 1911 году – Золотой медалью Императорского Русского географического общества. Его имя присвоено школе в той местности, в которую он был сослан и куда перед смертью передал часть своей библиотеки, а также его именем названа одна из улиц в Якутске. Эдвард Пекарский был выдающимся знатоком обычаев и языка якутов. Написал свыше 100 работ, главным образом, на русском языке, на тему культуры якутов и тунгусов. На польском языке он публиковал свои работы в „Ежегоднике ориенталистики”.

Важнейшие публикации: *Словарь якутского языка*, т. I–XIII, Санкт-Петербург (Петроград, Ленинград) 1907–1930; *Краткий русско-якутский словарь*, Якутск 1905; *Якутские пословицы и предания*, „Ежегодник ориенталистики”, 1919–1924, т. II.

Наследие Эдварда Пекарского хранится в Санкт-Петербургском филиале Архива Российской академии наук.

Zawiadomienie o śmierci Edwarda Piekarskiego w Leningradzie, 1934, BNPAU i PAN / Сообщение о смерти Эдварда Пекарского в Ленинграде, 1934, НБПАЗ и ПАН

JOANNA ARVANITI

Bronisław Piotr Ginet-Piłsudski 1866–1918

Było to (Ajnowie i Gilacy) jedyne na całej wyspie środowisko moralnie niezapędlone, odcinające się korzystnie od ogólnego tła ponurego. Zbliżyłem się do tych ludzi wymierających i krzywdzonych, ażeby odetchnąć wśród nich lepszym powietrzem i nieść im pomoc.

(B. Piłsudski)

Etograf, socjolog, językoznawca, podróżnik

Urodził się 2 listopada 1866 roku w rodzinie ziemiańskiej w Zułowie (powiat Święciany Wileńskie) jako syn Józefa Wincentego Piotra i Marii z Billewiczów; był bratem Heleny, Zofii, Adama, Kazimierza, Marii, Jana, Ludwika, Kacpra, Józefa, Piotra i Teodory. W 1877 roku rozpoczął naukę w I Gimnazjum w Wilnie. W 1886 roku zdał maturę w Petersburgu i zapisał się na Wydział Prawa Petersburskiego Uniwersytetu.

W 1887 roku za domniemany udział w przygotowaniu zamachu na cara Aleksandra III został skazany na karę śmierci przez powieszenie; wyrok zamieniono na zesłanie na Sachalin na 15 lat katorgi. Osiadł we wsi Rykowskijskoje w okręgu tymowskim. Początkowo pracował fizycznie. W 1888 roku rozpoczął nauczanie dzieci. W 1889 roku zatrudniono go w kancelarii miejscowych władz. W latach 1894–1896 zajmował się prowadzeniem obserwacji meteorologicznych, a sprawozdania z tych badań publikował w kalendarzu sachalińskim. W roku 1894 prowadził badania botaniczne dla nowo utworzonego muzeum w Cha-

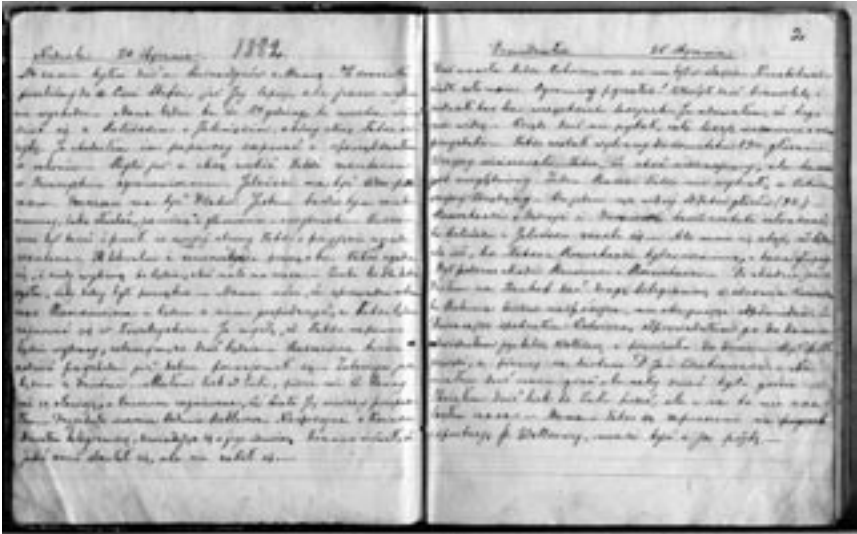

Maria z Baniewiczów Żarnowska i Bronisław Piłsudski, 1910, MT / Мария Жарновская (в девичестве Баневич) и Бронислав Пилеудский, 1910, MT

Pudełko Niwchów przeznaczone na drobne przedmioty, kolekcja Bronisława Piłsudskiego, b.d., КАК / Шкагулка нивхов для мелких предметов, коллекция Бронислава Пилсудского, б.д., КАК

barowsku. W 1899 roku osiadł we Władystoku, gdzie podjął pracę jako kustosz w miejscowym muzeum. W 1902 roku odzyskał częściowo prawa obywatelskie i został przypisany do stanu włościańskiego. Na prośbę władz Cesarskiej Akademii Nauk ponownie przyjechał w roku 1903 na Sachalin w celu prowadzenia badań nad Ajnami; założył tam pierwszą szkołkę dla dzieci Ajnów. W 1903 roku przyłączył się do ekspedycji Wacława Sieroszewskiego na Hokkaido (Japonia). Dalsze badania prowadził w Nikołajewsku.

Piłsudski B., *Dziennik*, 1882, BLAN / Пилсудский Б., *Дневник*, 1882, БЛАН

Plonem tych obserwacji były prace etnograficzne o Ajnach, Gilakach i Orokach. W 1905 roku ponownie wyjechał do Japonii.

W 1906 roku powrócił z Japonii przez Stany Zjednoczone i Francję do Polski; mieszkał na przemian w Krakowie, Lwowie i Zakopanem. W latach 1908, 1913 dwukrotnie podejmował studia w Paryżu i we Fryburgu; nie skończył ich jednak, częściowo z przyczyn finansowych. W latach 1907–1911 był w związku z Marią z Baniewiczów Żarnowską, swoją wielką miłością z lat młodości. W 1911 roku zorganizował Sekcję Ludoznawczą Towarzystwa Tatrzańskiego, której był przewodniczącym. W 1914 roku został sekretarzem Sekcji Etnograficznej Komisji Antropologicznej Akademii Umiejętności, zainicjował wydawanie „Rocznika Podhalańskiego”. Lata 1914–1917 spędził w Wiedniu, Szwajcarii i Paryżu. Przed śmiercią pracował w biurach Komitetu Narodowego Polskiego w Paryżu.

17 maja 1918 roku zmarł śmiercią samobójczą w Paryżu; został pochowany na cmentarzu w Montmorency pod Paryżem niedaleko grobu Juliana Ursyn Niemcewicza i Karola Kniaziewicza.

W 1903 roku ożenił się z Chuhsamma, krewną wodza Kimur Bafunke, z którą miał syna Sukezo i córkę Kyo.

Otrzymał Medal Cesarskiego Rosyjskiego Towarzystwa Geograficznego.

Władł biegle językiem gilackim, oroczańskim i obydwiema gwarami Ajnów. Wśród materiałów, które pozostawił, są między innymi teksty ajnuskie, fotografie, zbiory słów, a nawet walki fonograficzne z nagraniami pieśni i opowieści Ajnów.

Każde miasteczko na Sachalinie ma izbę pamięci poświęconą Piłsudskiemu. Jedną z gór na Sachalinie nazwano jego imieniem. Dzięki Piłsudskiemu znana jest zanikająca dzisiaj kultura i język Ajnów i Gilaków. Gilacy nazywali go ojcem, Ajnowie starszym bratem.

Ważniejsze publikacje: *Der Schamanismus bei den Ainu-Stämmen von Sachalin*, „Globus”, 1909, vol. XCV, nr 5; *Aborigeny ostrowa Sachalina*, „Zywaja starina”, 1909, wyp. 2/3; *Materials for the study of the Ainu language and folklore*, Kraków 1912.

Spuścizna Bronisława Piłsudskiego znajduje się w Krakowie: w Archiwum Nauki PAN i PAU oraz w Bibliotece Naukowej PAU i PAN.

Бронислав Пётр Гинет-Пилсудский 1866–1918

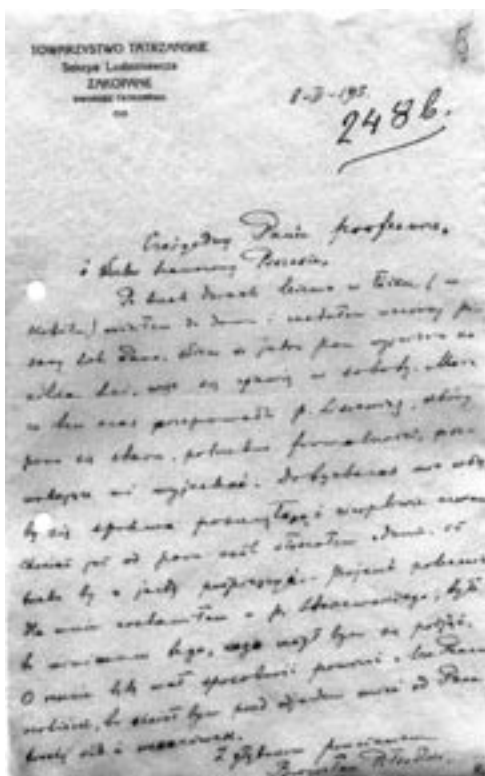
Эта среда (айны и гиляки) была единственной на всём острове средой морально не испорченной, выгодно отличающейся на общем мрачном фоне. Я сблизился с этими людьми, вымирающими, притесняемыми, чтобы дышать среди них более чистым воздухом и помогать им.

(Б. Пилсудский)

Этнограф, социолог, языковед,
путешественник

Родился 2 ноября 1866 года в семье землевладельца в Зулове (уезд Свентяны Виленские) как сын Юзефа Винцента Петра и Марии (в девичестве Биллевич); был братом Елены, Зофьи, Адама, Казимира, Марии, Яна, Людвика, Каспера, Юзефа, Петра и Теодоры. В 1877 году поступил учиться в I Виленскую гимназию. В 1886 году сдал экзамены на аттаст зрелости в Петербурге и записался на Юридический факультет Петербургского университета.

В 1887 году за предполагаемое участие в подготовке покушения на царя Александра III был приговорен к смертной казни через повешение; смертный приговор был заменен ссылкой на Сахалин на 15 лет каторжных работ. Поселился в селе Рыковское в Тымовском округе. Сначала был занят на физических работах. В 1888 году начал учить детей. В 1889 году его приняли на работу в канцелярию местной администрации. В 1894–1896 гг. занимался метеорологическими наблюдениями, а отчеты по этим наблюдениям публиковал в сахалинском календаре. В 1894 году занимался ботаническими исследованиями для только что создан-

List Bronisława Piłsudskiego do Władysława Leopolda Jaworskiego, 1915, APAN / Письмо Бронислава Пилсудского Владиславу Леопольду Яворскому, 1915, АПАН

ного музея в Хабаровске. В 1899 году переселился во Владивостоке, начал работать хранителем музея. В 1902 году был частично восстановлен в гражданских правах и приписан к земледельческому сословию. По просьбе руководства Императорской академии наук опять приехал в 1903 году на Сахалин для изучения жизни айнов; там же открыл первую школу для детей айнов. В 1903 году присоединился к экспедиции Вацлава Серошевского на Хоккайдо (Япония). В дальнейшем проводил свои исследования в Николаевске. Результатом этих исследований стали этнографические работы об айнах, гиляках и ороках. В 1905 году снова отправился в Японию.

В 1906 году вернулся из Японии через Соединенные Штаты и Францию в Польшу; жил попеременно в Кракове, Львове и Закопане. В 1908, 1913 гг. дважды начинал учиться в Париже и во Фрейбурге; однако учёбу не закончил отчасти по финансовым причинам. В 1907–1911 гг. связался с Марией Жарновской (в девичестве Баневич), своей большой юношеской любовью. В 1911 году организовал Секцию народоведения Татранского общества и возглавил ее. В 1914 году стал секретарем Этнографической секции Антропологической комиссии Академии знаний, был инициатором издания „Подгальского ежегодника”. В 1914–1917 гг. находился в Вене, Швейцарии и Париже. Перед смертью работал в бюро Польского национального комитета.

17 мая 1918 года покончил жизнь самоубийством в Париже; похоронен на кладбище в Монморанси, недалеко от могил Ю.У. Немцевича и К. Князевича.

В 1903 году он женился на Хухсамме, родственнице вождя Кимура Бафунке, с которой имел двоих детей: сына Сукезо и дочь Кио.

Был награжден Медалью Императорского Русского географического общества.

Свободно владел языками гиляков, ороков и обоими наречиями айнов. В материалах, которые оставил, есть тексты айнов, фотографии, сборники слов, а также фонографические валики с записанными песнями и рассказами айнов.

В каждой местности на Сахалине есть место памяти Пилсудского. Одна из гор на Сахалине названа его именем.

Благодаря Брониславу Пилсудскому известны исчезающие сегодня культура и язык айнов и гиляков. Гиляки называли его отцом, айны – старшим братом.

Важнейшие публикации: *Der Schamanismus bei den Ainu-Stämmen von Sachalin*, „Глобус”, 1909, вып. XCV, № 5; *Аборигены острова Сахалина*, „Живая старина”, 1909, вып. 2/3; *Materials for the Study of the Language and Folklore*, Краков 1912.

Наследие Бронислава Пилсудского хранится в Кракове: в Архиве науки ПАН и ПА3, а также в Научной библиотеке ПА3 и ПАН.

Ajn w odświętym stroju, fot. B. Piłsudski, b.d., KAK /
Айн в праздничном наряде, фот. Б. Пилсудского, б.д.,
KAK

IZABELA KWIATKOWSKA

Leon Barszczewski 1849–1910

Dłuższe obcowanie z półdzikimi mieszkańcami nauczyło mnie wielu rzeczy. Jak fałszywie i źle sądzimy tych biedaków. Najczęściej sami jesteśmy przyczyną nieporozumień, jakie wynikają pomiędzy nami i nimi. Niejednokrotnie sam, zdawało się, byłem w położeniu bez wyjścia wśród tych półdzikich ludów, gdzie byle drobniak mógł pociągnąć za sobą utratę życia. A przecież zawsze dawałem sobie radę, co zawdzięczam temu, że stosunek mój do mieszkańców był zawsze serdeczny, że starałem się wnikać w ich życie, zwyczaje i obrzędy, wierzenia i przesady. Zjednałem sobie wśród nich wielu prawdziwych przyjaciół. Dziewiętnaście lat obracałem się między nimi i nie mogę znaleźć ani jednego przykładu ich rzekomej zwierności, o czym tak chętnie piszą rozmaici podróżnicy.

(L. Barszczewski)

Geolog, geograf, przyrodnik, glaciolog, podróżnik, badacz emiratu bucharskiego oraz wielu białych plam na mapach Azji Środkowej, odkrywca starożytnej Samarkandy, dokumentalista, fotograf, przyjaciel Tadżyków i Uzbeków, pułkownik armii rosyjskiej

Urodził się 20 lutego 1849 roku w Warszawie w rodzinie Szymona i Adelajdy z Nowickich. Jego stryj Jan Barszczewski był dziadkiem warszawskiej aktorki Elżbiety Barszczewskiej. W 1866 roku ukończył Wojskowe Gimnazjum w Kijowie, a następnie, w 1869 roku, Junkierską Szkołę Piechoty w Odessie. Odbył służbę w guberni chersońskiej i w Besarabii. W latach 1876–1896 pełnił z własnej woli służbę w oddziale topograficznym garnizonu w Samarkandzie.

Podjeżdował liczne samotne wyprawy oraz uczestniczył wraz z badaczami rosyjskimi i francuskimi w ekspedycjach naukowych lub militarnych do Azji Środkowej; terenem jego badań były dorzecza Zerawszanu, Amudarii, Fan-darii, Iskander-darii, Góry Hisarskie, Góry Zerawszańskie, Tien-szan, lodowce Pamiru, a nawet Mazar-i Szarif w Afganistanie. Ustanowił wiele nowych nazw na tych terenach, m.in. Przełęcz św. Anny. W 1874 roku zgłębił tajniki fotografii u akwarelisty i fotografa Mikołaja Osipowa. W 1879 roku, w czasie pierwszej ważniejszej wyprawy, przeszedł Góry Zerawszańskie i Hisarskie; tereny te zostały przez niego najlepiej zbadane. Podczas ekspedycji odkrył liczne złoża rud metali i kamieni szlachetnych, pokłady złota, srebra i węgla kamiennego, złoża ropy naftowej oraz źródła mineralne, prowadził badania lodowców oraz obserwacje geograficzne, antropologiczne i etnograficzne, wykonywał liczne fotografie topograficzne oraz zdjęcia dokumentujące życie napotykanych w wyprawach ludów, zbierał okazy przyrodnicze, archeologiczne i etno-

Leon Barszczewski, b.d., KIS / Леон Барщевский, б.д., КИС

graficzne, które stały się podstawą założonego przez niego Muzeum Przyrodniczo-Etnograficznego w Samarkandzie. W 1879 roku, podczas przeprawy przez lodowiec Gawa-Gissari, uległ poważnemu wypadkowi.

W 1896 roku za odmowę przejścia na prawosławie przeniesiono go do Siedlec, skąd często wyjeżdżał do Taszkientu, Samarkandy i Soczi. W 1904 roku założył dla dziewcząt Szkołę Handlową w Siedlcach (obecnie Liceum im. Królowej Jadwigi), której pierwszą przełożoną została jego córka

Kuzynka Leona Barszczewskiego Leontyna Szweryn z Leonem Barszczewskim oraz jego dziećmi: Anną (z lalką), Wiktorią, Ireną, Leonardem, Jadwigą, b.d., KIS / Кузина Леона Барщевского Леонтина Шверин с Леоном Барщевским и его детьми: Анной (с куклой), Викторией, Ирэнной, Леонардом, Ядвигой, б.д., КИС

się z Ireną Niedźwiecką (zmarłą w 1890 roku); miał pięcioro dzieci: Wiktorię (wyszła za mąż za Władysława Szweryna), Jadwigę (wyszła za mąż za Zygmunta Michałowskiego), Irenę (wyszła za mąż za Tomasza Rudnickiego), Annę (wyszła za mąż za Stefana Strojeckiego), Leonarda (zmarł tragicznie w 1915 roku).

Leon Barszczewski odznaczony został m.in.: Orderem św. Stanisława III stopnia (1888), św. Anny III stopnia (1894), Złotą Gwiazdą Emira Bucharskiego (1895), Orderem św. Stanisława II stopnia (1902), św. Włodzimierza IV stopnia (1905), Srebrnym Medalem Cesarskiego Rosyjskiego Towarzystwa Geograficznego. W 1895 roku za dokumentację fotograficzną swoich podróży Leon Barszczewski otrzymał złoty medal przyznany mu na wystawie fotograficznej w Paryżu, a w 1901 – najwyższe wyróżnienie na wystawie fotograficznej w Warszawie. Jego imię nosi lodowiec w Górach Hisarskich.

Ważniejsze publikacje: *Ob issledowanii lednikow Sia-Kuch i gornych marguzarskich ozior w jugo-wostocznom Turkiestanie*, „Izwestija IRGO”, 1896, t. XXXII; *Kolekcji driewnostiej s Afrasiaba i drugich miest Sriedniej Azii*, „Archieologiczeskije izwestija...”, 1895, t. III; *Sang-Tuda. Legenda z Buchary Wschodniej*, „Naokoło świata”, 1902, t. I, nr 1–2 (wydane na podstawie notatek i opowiadań przez Witolda Barszczewskiego); *Kobiety Azji. Z podróży i przygód płk. L. Barszczewskiego po Azji Środkowej*, „Na szerokim świecie”, 1933, nr 25.

Materiały Leona Barszczewskiego przechowywane są m.in. w APAN w Warszawie, w Archiwum Rosyjskiego Towarzystwa Geograficznego w Petersburgu oraz w Towarzystwie Przyrodników w Moskwie.

Jadwiga. W latach 1904–1905 uczestniczył w wojnie rosyjsko-japońskiej i przebywał na Dalekim Wschodzie. W 1906 roku zakończył służbę wojskową.

Zmarł tragicznie 19 marca 1910 roku w Częstochowie i został pochowany na cmentarzu w Kulach, skąd – po kradzieży pomnika z jego mogiły – prochy przeniesiono w 1995 roku do grobu rodzinnego na cmentarzu Powązkowskim w Warszawie. W testamentie swoim napisał: *W razie śmierci pragnę leżeć na polskiej ziemi*.

W 1880 roku ożenił

Леон Барщевский 1849–1910

Длительное общение с полудикими местными жителями научило меня многому. Как предвзято и неправильно мы судим об этих беднягах. Чаще всего мы сами являемся причиной недоразумений, которые возникают между нами и ними. Неоднократно я сам, как мне представлялось, уже оказывался в безвыходном положении среди этих полудиких народов, где из-за любой мелочи можно было лишиться жизни. Но ведь я всегда справлялся, и всё благодаря тому, что отношение мое к местному населению всегда было сердечным, что я старался вникнуть в их жизнь, обычаи и обряды, верования и суеверия. Я снискал себе среди них много настоящих друзей. Десять лет я жил среди них и не могу отыскать ни одного примера их мнимого звероподобия, о котором столь охотно пишут разные путешественники.

(Л. Барщевский)

Геолог, географ, естествоиспытатель, глициолог, путешественник и исследователь Бухарского эмирата, а также открыватель древнего Самарканда и многих белых пятен на картах Центральной Азии, документалист, фотограф, друг таджиков и узбеков, полковник русской армии

Родился 20 февраля 1849 года в Варшаве в семье Шимона и Аделаиды (в девичестве Новицкой). Его дядя Ян Барщевский был дедушкой варшавской актрисы Эльжбеты Барщевской. В 1866 году окончил Киевскую военную гимназию, а затем, в 1869 году, Одесское юнкерское пехотное училище. Проходил службу в Херсонской губернии и в Бессарабии.

В 1876–1896 гг. поступил добровольцем на службу в топографическое отделение гарнизона в Самарканде. Он предпринимал многочисленные экспедиции в одиночку, а также принимал участие вместе с русскими и французскими исследователями в научных и в военных экспедициях в Среднюю Азию; территорией его исследований стали бассейны рек Зеравшан, Амударья, Фандарья, Искандердаря, Гиссарский и Зеравшанский хребты, Тянь-Шань, ледники Памира, и даже Мазари-Шериф в Афганистане. Ввёл много новых названий на этих территориях, в том числе им назван перевал Святой Анны. В 1874 году осваивал секреты фотографии у акварелиста и фотографа Николая Осипова. В 1879 году, во время первой серьезной экспедиции, он прошел по Зеравшанскому и Гиссарскому хребтам; этот район им особенно хорошо исследован. Во время своих экспедиций он открыл многочисленные залежи руд металлов и каменного угля, месторождения драгоценных камней, золота и серебра, месторождения нефти и источники минеральной воды, изучал ледники и осуществлял географические, антропологические и этнографические наблюдения, произ-

Leon Barszczewski (stoi trzeci od lewej) w grupie przewodników, b.d., APAN / Леон Барщевский (стоит третьим слева) в группе проводников, б.д., АПАН

водил фотосъемку многочисленных топографических объектов, а также делал фотографии, запечатлевшие жизнь встреченных им в экспедициях народов, собирал артефакты природы, археологии и этнографии, которые составили основу созданного им Самаркандского музея этнографии и краеведения. В 1879 году, во время переправы через ледник Гиссарского хребта, он получил серьезную травму.

В 1896 году за отказ перейти в православие его перевели в Седльце, откуда он часто отправлялся в Ташкент, Самарканд и Сочи. В 1904 году он открыл Торговую школу для девочек в Седльцах (ныне Лицей им. Королевы Ядвиги), первой директрисой которой стала его дочь Ядвига. В 1904–1905 гг. он участвовал в русско-японской войне и находился на Дальнем Востоке. В 1906 году завершил свою военную службу.

Трагически погиб 19 марта 1910 года в Ченстохове и был похоронен на кладбище в Кулях, а оттуда – после того, как с его могилы был украден памятник – прах его был перенесен в 1995 году в семейную усыпальницу на кладбище Повонзки в Варшаве. В своем завещании он написал: *После смерти хотел бы лежать в польской земле.*

В 1880 году женился на Ирэне Недзвецкой (умерла в 1890 году); у них было пятеро детей: Виктория (вышла замуж за Владислава Шверина), Ядвига (вышла замуж за Зигмунта Михаловского), Ирэна (вышла замуж за Томаша Рудницкого), Анна (вышла замуж за Стефана Строецкого), Леонард (трагически погиб в 1915 году).

Среди наград, которых был удостоен Леон Баршевский, Орден Святого Станислава III степени (1888), Орден Святой Анны III степени (1894), Золотая Звезда Эмира Бухарского (1895), Ордена Святого Станислава II степени (1902) и Святого Владимира IV степени (1905), Серебряная медаль Императорского Русского географического общества. В 1895 году за фотографическую документацию своих путешествий Леон Баршевский был награжден золотой медалью на фотовыставке в Париже, а в 1901 году был удостоен высшей премии на фотовыставке в Варшаве. Его имя присвоено леднику Гиссарского хребта.

Важнейшие публикации: *Об исследовании ледников Сях-Кух и горных маргузарских озер в юго-восточном Туркестане*, „Известия ИРГО”, 1896, т. XXXII; *Коллекция древностей из Афрасиаба и других мест Средней Азии*, „Археологические известия...”, 1895, т. III; *Сангтуда. Легенда из Восточной Бухары*, „Вокруг света”, 1902, т. I, № 1–2 (издано на основе записок и рассказов Витольда Баршевского); *Женщины Азии. Из путешествий и приключений полк. Л. Баршевского в Средней Азии*, „В большом мире”, Краков 1933, № 25.

Материалы из наследия Леона Баршевского хранятся, в частности, в АПАН в Варшаве и в Архиве Русского географического общества в Петербурге, а также в Обществе натуралистов в Москве.

Szkice marszowe wyprawy w Góry Zerawszańskie i Góry Hisarskie, 1896, APAN / Наброски маршрутов экспедиции в Зеравшанские и Гиссарские горы, 1896, АПАН

Rodzina Leona Barszczewskiego na pomoście młyna nad Muchawką, Sekuła koło Siedlec, 1901, KIS / Семья Леона Барщевского у мельницы на реке Мухавка, Секула под городом Седльце, 1901, KIS

Grupa tubylców z okolic Buchary, lata 80. XIX w., fot. L. Barszczewski, KIS / Группа местных жителей из окрестностей Бухары, 80-е годы XIX в., фото Л. Барщевского, KIS

U źródeł złotodajnej rzeki Ak-su, 1894, fot. L. Barszczewski, KIS / У истоков золотоносной реки Аксу, 1894, фото Л. Барщевского, KIS

Jedna z wypraw Leona Barszczewskiego, lata 80. XIX w., fot. L. Barszczewski, KIS / Одна из экспедиций Леона Барщевского, 80-е годы XIX в., фото Л. Барщевского, KIS

DARIUSZ KWIATKOWSKI

Leonard Feliks Stefan Jaczewski 1858–1916

Zaszczyt odkrycia znacznego obszaru współczesnego złodowacenia w Sajanie Wschodnim przypada Jaczewskiemu. [...] Wielostronne badania Jaczewskiego, jego zdjęcia topograficzne oraz opracowanie sieci hydrograficznej miały wpływ na gospodarkę tej części państwa rosyjskiego, przyczyniły się bowiem do budowy tutaj dróg i rozwoju osadnictwa, a w konsekwencji do rozwoju rolnictwa, hodowli i handlu.

(N.G. Suchowa)

Geolog, inżynier górnik, geograf, geofizyk, badacz, pionier badań geotermicznych w Rosji, podróżnik, działacz polonijny

Urodził się 30 sierpnia 1858 roku w Wilkowie w guberni kaliskiej jako syn rachmistrza powiatowego Antoniego i Wandy z Kozłowskich. W latach 1878–1883 kształcił się w Instytucie Górniczym w Petersburgu, gdzie uzyskał dyplom inżyniera górniczego.

W okresie 1883–1897 brał udział w wielu rosyjskich ekspedycjach naukowych na Syberię, Ural i do Turkiestanu. Od 1883 roku prowadził badania wulkanologiczne w Syberii Wschodniej. W 1887 roku był członkiem ekspedycji sajańskiej – prowadził geologiczne i geograficzne badania Sajanów, zwieńczone odkryciem nieznanych lodowców. W 1888 roku prowadził badania pokładów węgla w Syberii Zachodniej oraz poszukiwania złóż złota na Uralu. W 1889 roku zajął się badaniami nad wieczną zmarzliną i był w tym zakresie jednym z największych autorytetów w Rosji. W 1891–1892 roku był kierownikiem budowy odcinka środkowosyberyjskiego Kolei Transsyberyjskiej; prowadził też badania geograficzno-geologiczne Gór Jenisejskich, w tym złóż złota w Jenisejskim Okręgu Złotonosnym. W 1896 roku założył stację naukową w Chamardabanie nad Bajkałem. Od 1898 do 1908 roku kierował zespołem poszukującym złota na Syberii. Mówiono o nim, że *w każdym z tych zagadnień szedł zawsze swoją oryginalną drogą, posługując się zaledwie niekiedy ścieżkami utworzonymi przez swoich poprzedników* (A. Stopowicz, G. Malawkin). W latach 1899–1903 był profesorem Wyższej Szkoły Górniczej w Jekatierinosławiu (obecnie Dniepropietrowsk). Od 1905 roku wykładał w Mikołajewskiej Akademii Wojskowo-Inżynieryjnej.

Zmarł 3 maja 1916 roku w Piotrogradzie, a jego symboliczny grób znajduje się na cmentarzu Powązkowskim w Warszawie.

Zonaty z Heleną z Bironów, miał syna Tadeusza, wybitnego polskiego zoologa, profesora i prorektora Uniwersytetu Warszawskiego, oraz córkę Marię.

Leonard Jaczewski, b.d., MZPAN /
Леонард Ячевский, б.д., МЗПАН

Leonard Jaczewski, krajobraz Syberii, MZPAN /
 Леонард Ячевский, пейзаж Сибири, МЗПАН

geolog (od 1913 roku) był współtwórcą dwóch wielkich map geologicznych Syberii. Sporządził także mapę sieci rzecznej Syberii Środkowej. Napisał 89 prac naukowych.

Ważniejsze publikacje: *O pojeździe w Zabajkalskiju Oblast'*, „Izwestija SOIRGO”, 1884, t. XV, nr 5–6; *O wiecznomiorzłoj poczwie Sibiri.*, „Izwestija IRGO”, 1889, t. XXV, z. 5; *Kratkij geologiczeskij очерк золотых промыслов вблизи слияния рiek Onona i Ingody w Zabajkalskoj Oblasti.* „Matierijały dla geologii Rossii”, 1889, t. XIII.

Spuścizna Leonarda Jaczewskiego częściowo znajduje się w Muzeum Ziemi PAN w Warszawie.

W 1898 roku za osiągnięcia naukowe został odznaczony Srebrnym Medalem Przewalskiego przez Cesarskie Rosyjskie Towarzystwo Geograficzne. Był w 1905 roku inicjatorem powołania Międzynarodowej Komisji do Badań Geotermicznych, od 1910 roku przewodniczącym Komisji Geotermicznej przy Cesarskim Rosyjskim Towarzystwie Geograficznym. Jako członek Komitetu Geologicznego w Petersburgu (Piotrogrodzie) i jego etatowy

Леонард Феликс Стефан Ячевский 1858–1916

Ему принадлежит честь открытия крупного района современного оледенения в Восточном Саяне. [...] Многообразные исследования Ячевского, его топографические снимки, а также разработка гидрографической сети повлияли на развитие экономики этой части российско-го государства, ибо способствовали строительству здесь дорог и колонизации этих мест, вследствие чего способствовали развитию земледелия, животноводства и торговли.

(Н.Г. Сухова)

Геолог, горный инженер, географ, геофизик, исследователь, первым занявшийся геотермическими исследованиями в России, путешественник, полонийный деятель

Родился 30 августа 1858 года в Вилькове, в Калишской губернии, в семье уездного счетовода Антония и его жены Ванды (в девичестве Козловской). В 1878–1883 гг. учился в Горном институте в Петербурге, получил диплом горного инженера.

В 1883–1897 гг. принимал участие во многих российских научных экспедициях в Сибирь, на Урал и в Туркестан. С 1883 года занимался вулканологическими исследованиями в Восточной Сибири. В 1887 году, участвуя в экспедиции в Саянские горы, занимался геологическими и географическими исследованиями Саян, которые увенчались открытием неизвестных ледников. В 1888 году изучал залежи угля в Западной Сибири, занимался развед-

кой месторождений золота на Урале. В 1889 году занялся исследованиями вечной мерзлоты и в этой области приобрел авторитет одного из крупнейших ученых в России. В 1891–1892 гг. руководил строительством центрально-сибирского участка Транссибирской магистрали, а также занимался геолого-географическими исследованиями Енисейских гор и разведкой месторождений золота в Енисейском золотоносном округе. В 1896 году основал научную станцию в горах хребта Хамар-Дабан вдоль берегов Байкала. С 1898 до 1908 года руководил коллективом, занимавшимся разведкой золотых месторождений в Сибири. Говорили о нем, что в каждом из этих направлений он всегда шел собственным путем, лишь изредка используя пути, проторенные его предшественниками (А. Стопович, Г. Малавкин). В 1899–1903 гг. преподавал в Высшем горном училище в Екатеринославе (ныне Днепрпетровск). С 1905 года преподавал в Николаевской военно-инженерной академии.

Умер 3 мая 1916 года в Петрограде, а его символическая могила находится на кладбище Повонзки в Варшаве.

Был женат на Елене Бирон, имел сына Тадеуша – выдающегося польского зоолога, профессора и проректора Варшавского университета, а также дочь Марию.

В 1898 году за научные достижения Императорское Русское географическое общество удостоило его Серебряной медали Пржевальского. В 1905 году стал инициатором создания Международной комиссии по геотермическим исследованиям, с 1910 года возглавлял Геотермическую комиссию при Императорском русском географическом обществе. Как член Геологического комитета в Петербурге (Петрограде) его штатный геолог (с 1913 года) участвовал в составлении двух больших геологических карт Сибири. Составил также карту системы рек Центральной Сибири. Написал 89 научных работ.

Важнейшие публикации: *О поездке в Забайкальскую область*, „Известия СОИРГО”, 1884, т. XV, № 5–6; *О вечномерзлой почве Сибири*, „Известия ИРГО”, 1889, т. XXV, тетр. 5; *Краткий геологический очерк золотых промыслов вблизи слияния рек Онона и Ингоды в Забайкальской области*, „Материалы для геологии России”, 1889, т. XIII.

Часть наследия Леонарда Ячевского хранится в Музее Земли ПАН в Варшаве.

The image shows a handwritten document, likely a ledger or notebook page, with a table of data. The text is in Polish and appears to be related to gold mining or exploration. The table has several columns and rows of numbers and text. The header of the table is partially legible and includes the name 'Jacewski L.' and some other text. The table contains numerical data, possibly representing gold production or exploration costs, organized in columns. The handwriting is in cursive and somewhat faded.

Jaczewski L., *Notatki dotyczące poszukiwania, wydobywania i przeróbki złota, MZPAN / Ячевский Л., Заметки, касающиеся изысканий, добычи и переработки золота, МЗПА*

DARIUSZ KWIATKOWSKI

Karol Nereusz Bohdanowicz 1864–1947

Tego typu geolog musiał być podróżnikiem. A że badania jego obejmowały wielkie obszary, wówczas mało lub prawie wcale niezbadane, i to nie tylko pod względem geologicznym, ale i geograficznym, stał się Bohdanowicz podróżnikiem odkrywczą w wielkim stylu.

(S. Krajewski)

Geolog, geograf, inżynier górnik, poszukiwacz złóż surowców naturalnych, podróżnik

Urodził się w 11 listopada 1864 roku w Lucynie w guberni witebskiej na Białorusi jako syn Jana Pawła, prawnika, sędziego pokoju, i Zofii z Kononowiczów. W latach 1881–1886 odbył studia w zakresie geologii, mineralogii i górnictwa w Instytucie Górniczym w Petersburgu, gdzie w 1902 roku uzyskał stopień doktora nauk technicznych, w roku 1903 tytuł profesora nadzwyczajnego, w 1909 profesora zwyczajnego i gdzie prowadził wykłady z geologii poszukiwawczej i złożonej; w roku 1935 zaszczycono go tytułem profesora honorowego.

W okresie 1885–1919 brał udział w licznych wyprawach badawczych. W latach 1892–1894 prowadził badania złóż kopaliny oraz warunków geologicznych południowej Syberii na trasie budowy Kolei Transsyberyjskiej między Tomskiem a Irkuckiem. Odkrył m.in. zagłębienie węgla kamiennego w okolicach Czeremchowa oraz złoża nefrytu w dorzeczu Angary, soli kamiennej i rud żelaza. W latach 1895–1900 był kierownikiem wyprawy wschodniosyberyjskiej, z sukcesami poszukującej złóż złota, m.in. nad Morzem Ochockim, Amurem, na Kamczatce i Półwyspie Czukockim.

W latach 1902–1904 i 1906–1919 pracował na stanowisku profesora geologii Instytutu Górniczego w Petersburgu (Piotrogradzie). W okresie 1914–1917 piastował funkcję dyrektora Komitetu Geologicznego w Piotrogradzie.

Karol Bohdanowicz i Kudriawcew w oczekiwaniu na pociąg na Uralu, b.d., MZPAN / Кароль Богданович и Кудрявцев в ожидании поезда на Урале, б.д., МЗПАН

Od 1919 roku zarządzał w Polsce firmą „Bracia Nobel”. W latach 1921–1935 pracował jako profesor Akademii Górniczej w Krakowie. W latach 1938–1939 i 1945–1947 piastował funkcję dyrektora Państwowego Instytutu Geologicznego w Warszawie.

Zmarł 5 czerwca 1947 roku w Warszawie i został pochowany w Alei Zasłużonych na cmentarzu Powązkowskim w Warszawie.

Z pierwszego małżeństwa z Pelagią z Rozanowych miał prawdopodobnie syna. Drugie małżeństwo z Heleną Raube, córką zesłańca, było bezdzietne.

Był m.in. członkiem Polskiej Akademii Umiejętności (od 1932) i Polskiej Akademii Nauk Technicznych, Towarzystwa Naukowego Warszawskiego (od 1936), współzałożycielem i przewodniczącym (1920–1925) Polskiego Towarzystwa Geograficznego, wiceprezesem Société Géologique de France (1915–1917).

Był współtwórcą mapy topograficznej i geologicznej Kamczatki, za którą został nagrodzony

Karol Bohdanowicz, wyprawa ochocko-kamczacka, b.d., MZPAN / Кароль Богданович, Охотско-камчатская экспедиция, б.д., МЗПАН

Złotym Medalem na Wystawie Światowej w Paryżu w 1900 roku, i pionierem geologii stosowanej w Polsce, jednym z pierwszych autorów postulatu ochrony zasobów naturalnych Ziemi, a także pierwszych relacji o czynnych wulkanach Kamczatki; dokonał licznych odkryć lodowców i źródeł mineralnych.

Za dokonania naukowe został nagrodzony m.in. Srebrnym Medalem Przewalskiego Cesarzowskiego Rosyjskiego Towarzystwa Geograficznego (1902), Złotym Medalem Konstantynowskim (1902), Nagrodą im. Helmersena Cesarskiej Akademii Nauk (1905), Krzyżem Komandorskim Orderu Odrodzenia Polski (1936), Orderem Odrodzenia Polski II klasy (1947). Jego imieniem nazwano przylądek na wyspie Sachalin, lodowiec w Górach Środkowych na Kamczatce, miejscowość na Syberii oraz wulkan na wyspie Paramuszyr (Kuryle). Jest autorem ponad 200 prac naukowych, podręczników akademickich i innych opracowań.

Ważniejsze publikacje: *Geologiczeskije issledowanija w wostocznom Turkiestanie*, [w:] *Trudy Tibietskoj ekspiedycji 1889–1890 g. pod naczelstwom M.W. Piewcowa*, Petersburg 1892; *Oczerk diejatielnosti Ochotsko-kamczatskoj gornoj ekspiedycji 1895–1898*, „Izwestija Impieratorskogo Russkogo Geograficzeskogo Obszczestwa”, 1899, t. XXXV; *Suwocze mineralne świata*, t. I–III, Warszawa 1952–1953.

Spuścizna Karola Bohdanowicza znajduje się m.in. w Muzeum Ziemi PAN oraz w Archiwum Polskiej Akademii Nauk w Warszawie i w Archiwum Rosyjskiej Akademii Nauk w Moskwie.

Кароль Неруш Богданович 1864–1947

Геолог такого типа должен был быть путешественником. А поскольку его исследования охватывали большие пространства, в то время мало или совсем не исследованные, причем не только с геологической, но и географической точки зрения, то Богданович и стал поистине великим путешественником-первооткрывателем.

(С. Краевский)

Геолог, географ, горный инженер,
открыватель месторождений природного сырья, путешественник

Rodился 11 ноября 1864 года в Люцине Витебской губернии в Белоруссии, сын Яна Павла, юриста по профессии, работавшего мировым судьей, и Зофи (в девичестве Кононович).

В 1881–1886 гг. изучал геологию, минералогию и горное дело в Горном институте в Петербурге, в 1902 году получил там степень доктора технических наук, в 1903 году – звание профессора экстраординарного, а в 1909 году – профессора ординарного; там же он читал лекции по поисковой и сложной геологии, а в 1935 году был удостоен звания почетного профессора этого вуза.

В 1885–1919 гг. принимал участие в многочисленных исследовательских экспедициях. В 1892–1894 гг. исследовал залежи полезных ископаемых, а также геологические условия в южной Сибири на трассе строительства Транссибирской магистрали между Томском и Иркутском. В частности, он открыл залежи каменного угля в окрестностях Черемхова, а также месторождения нефрита в бассейне Ангары, залежи каменной соли и железной руды. В 1895–1900 гг. руководил Восточно-сибирской экспедицией, которая с успехом разведала месторождения золота, в том числе на побережье Охотского моря, по берегам Амура, на Камчатке и Чукотском полуострове. В 1902–1904 и 1906–1919 гг. занимал должность профессора геологии в Горном институте в Петербурге (Петрограде). В 1914–1917 гг. занимал должность директора Геологического комитета в Петрограде.

С 1919 года возглавлял в Польше фирму „Братья Нобель”. В 1921–1935 гг. был профессором Горной академии в Кракове. В 1938–1939 и 1945–1947 гг. занимал должность директора Государственного геологического института в Варшаве.

Karol Bohdanowicz, wyprawa w rejon amurski, b. d., MZPAN / Кароль Богданович, экспедиция в район Амура, б.д., МЗПАИ

Karykatura Karola Bohdanowicza w kasynie w Biarritz, ok. 1936, MZPAN / Карикатура на Кароля Богдановича в казино в Биаррице, ок. 1936, МЗПАИ

Умер 5 июня 1947 года в Варшаве, похоронен в Аллее заслуженных на кладбище Повонзки в Варшаве.

В первом браке, с Пелагеей (в девичестве Розановой), вероятно, имел сына. Во втором браке с дочерью ссыльного Еленой (в девичестве Раубе) детей не было.

Был членом Польской академии знаний (с 1932) и Польской академии технических наук, Варшавского научного

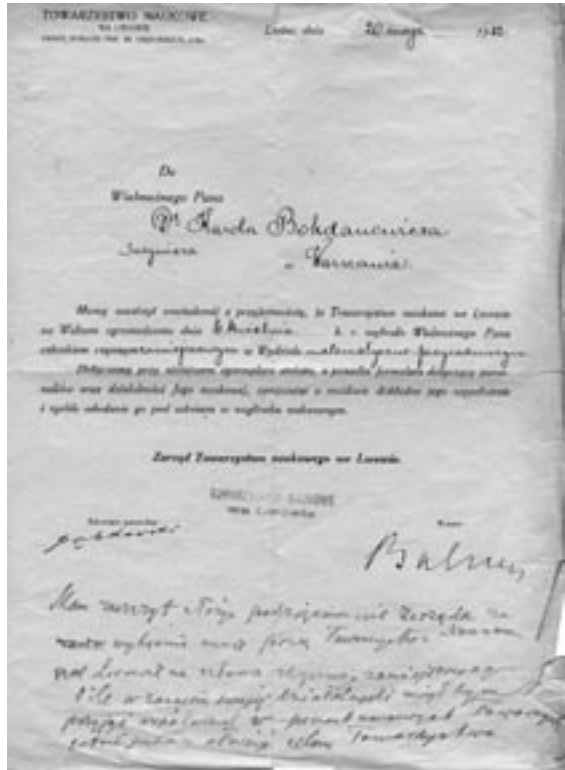
общества (с 1936), одним из основателей и председателем (1920–1925) Польского географического общества, вице-президентом Société Géologique de France (1915–1917).

Был одним из составителей топографической и геологической карты Камчатки, за которую получил Золотую медаль на Международной выставке в Париже в 1900 году; был также первым, кто начал заниматься прикладной геологией в Польше, одним из первых, кто выдвинул постулат о защите природных богатств Земли, был автором первых сообщений о действующих вулканах Камчатки; стал первооткрывателем многочисленных ледников и источников минеральной воды.

За научные достижения ученого Императорское Русское географическое общество удостоило его Серебряной медали Пржевальского (1902); он был также удостоен Золотой Константиновской медали (1902), премии им. Гельмерсена Императорской академии наук (1905), Командорского креста Ордена Возрождения Польши (1936), Ордена Возрождения Польши II степени (1947). Его имя присвоено мысу на острове Сахалин, леднику в горах Срединного хребта на Камчатке, поселку в Сибири, а также вулкану на острове Парамушир (Курилы). Является автором более 200 научных работ, академических и других учебников.

Важнейшие публикации: *Геологические исследования в восточном Туркестане*, [в:] *Труды Тибетской экспедиции 1889–1890 под начальством М.В. Певцова*, Петербург 1892; *Очерк деятельности Охотско-камчатской горной экспедиции 1895–1898*, „Известия Императорского Русского географического общества”, 1899, т. XXXV; *Минеральное сырье мира*, т. I–III, Варшава 1952–1953.

Наследие Кароля Богдановича хранится, в частности, в Музее Земли ПАН, а также в Архиве Польской академии наук в Варшаве и в Архиве Российской академии наук в Москве.

Wybór Karola Bohdanowicza na członka czynnego zamiejscowego Towarzystwa Naukowego we Lwowie wraz z podziękowaniem Karola Bohdanowicza, 1922, APAN / Избрание Кароля Богдановича действительным иногородним членом Научного общества во Львове, а также благодарность Кароля Богдановича, 1922, АПАН

DOROTA PIETRZKIEWICZ

Ferdynand Karo 1845–1927

Dnia 8 września sunął ulicami Warszawy dziwny orszak. Na czele oddział wojskowy z orkiestrą, później karawan, tonący w kwieciu, za nim kilkanaście osób w żałobie, dużo wojskowych starszych rang, profesorowie. To odprowadzano do miasta umarłych – na Powązki – Ferdynanda Karo.

(„Wiadomości Farmaceutyczne”, 1927, nr 38)

Farmaceuta, florysta

Urodził się 6 maja 1845 roku w Brześciu nad Bugiem. Był synem włoskiego emigranta i właściciela niewielkiego majątku pod Częstochową Kajetana oraz Anastazji z Wołcakiwiczów. W 1860 roku ukończył Gimnazjum św. Ducha we Wrocławiu. W latach 1861–1863 odbył praktykę w aptece założonej przez Henryka B. Spiessa przy ulicy Koziej w Warszawie. W czasie powstania styczniowego brał udział w poczcie konspiracyjnej, za co osadzono go w więzieniu w Cytadeli Warszawskiej. W „Wiadomościach Farmaceutycznych” (1925, nr 9) czytamy: *Ferdynand Karo zawsze skromny, aczkolwiek brał żywy udział w powstaniu w 1863 roku, nie dopatrywał się w czynnie tym żadnych zasług. Na zasługi te zwrócili uwagę sami weterani i władze wojskowe. Wybitnym tere-nem jego pracy konspiracyjnej była podówczas apteka Henryka Spiessa, która służyła za pocztę.*

W latach 1864–1866 terminował w aptece, na zakończenie praktyk złożył egzaminy zawodowe. W latach 1866–1868 odbył studia farmaceutyczne w Szkole Głównej Warszawskiej. Od 1868 roku do 1874 prowadził jako prowizor aptekę w Łosicach koło Siedlec, zaś w latach 1874–1880 kierował założoną przez siebie apteką w Częstochowie. W 1880 roku sprzedał ją, aby objąć na 6 lat zarząd wojskowej apteki w Lublinie.

Ferdynand Karo ze swymi współpracownikami w Błagowieszczensku nad Amurem, b.d., APAN / Фердинанд Каро со своими сотрудниками в Благовещенске на Амуре, б.д., АПАИ

W 1887 roku wyjechał na Syberię, do Irkucka; w 1893 roku osiadł w Nerczyńsku, gdzie objął kierownictwo apteki wojskowej, równocześnie uprawiał florystykę, gromadząc zbiory zielnikowe. W tymże roku powrócił do Polski, gdzie kupił aptekę w Magnuszewie koło Radomia. W 1897 roku udał się ponownie na Syberię; przebywał tam z przerwami 16 lat. W 1913 roku powrócił na stałe do Polski, gdzie pracował jako farmaceuta, zielarz oraz kustosz i bibliotekarz w Towarzystwie Farmaceutycznym.

Zmarł 3 września 1927 roku w Konstancinie pod Warszawą, pochowany jest na cmentarzu Po-wązkowskim w Warszawie.

List Ferdynanda Karo z Buriacji do córki Ludwiki, 1902, APAN / Письмо Фердинанда Каро, отправленное дочери Людвике из Бурятии, 1902, АПИАН

Zasługi jego zostały upamiętnione kilkoma nazwami botanicznymi, w tym: *Linum karoi*, *Euphorbia karoi*, *Pedicularis karoi*, *Saussurea karoi* i *Galium karoi*. Spisy gatunków publikował w „Österreichische Botanische Zeitschrift” i „Pamiętniku Fizjograficznym”.

W 1868 roku ożenił się z Zofią z Barthlów de Weidenthal i miał 5 dzieci: córki – Zofię, Ludwikę i Marię – oraz synów – Mieczysława i Jana.

Na Syberii pracował bardzo intensywnie, zaopatrując europejskie herbaria w kolekcje roślin daurskich. Zebrał 18000 okazów roślinnych, należących do 400 gatunków. Za swe zielniki otrzymał na wystawach naukowych medale, np. w 1892 roku w Moskwie i w 1899 roku w Chabarowsku.

Фердинанд Каро 1845–1927

8 сентября по улицам Варшавы двигался странный кортеж. Возглавлял процессию военный оркестр, следом двигался катафалк, весь заваленный цветами, за ним следом шла процессия – более десятка человек в трауре, много военных высокого ранга, профессора. Это провожали к месту упокоения – на кладбище Повонзки – Фердинанда Каро.

(„Фармацевтические ведомости”, 1927, № 38)

Фармацевт, флорист

Фердинанд Каро родился 6 мая 1845 года в г. Брест на Буге в семье итальянского эмигранта, владевшего небольшим имением под Ченстоховой, его родителями были Каетан Каро и Анастасия, в девичестве Волцакевич. В 1860 году окончил Гимназию св. Духа во Вроцлаве. В 1861–1863 гг. прошел практику в аптеке, которую держал Генрик Б. Спись на улице Козей в Варшаве. Во время Январского восстания принимал участие в организации подпольной почты, за что оказался в тюрьме в Варшавской Цитадели. В „Фармацевтических ведомостях” (1925, № 9) читаем: *Фердинанд Каро, всегда отличавшийся необычайной скромностью, хотя и был активным участником восстания 1863 года, не видел в этом поступке какой-то особой заслуги. На его заслуги обратили внимание сами ветераны и военные власти. Главной территорией его подпольной деятельности была в то время аптека Генрика Списа, служившая своего рода почтовым ящиком.*

В 1864–1866 гг. был учеником в аптеке, по окончании срока ученичества сдал экзамены по специальности. В 1866–1868 гг. учился на фармацевта в Главной Школе в Варшаве. С 1868 года до 1874 был провизором в аптеке в Лосицах под городом Седльце, а в 1874–1880 гг. работ-

List Ferdynanda Karo znad Bajkału do córki Marii, 1902, APAN / Письмо Фердинанда Каро, отправленные дочери Марии с Байкала, 1902, АПАН

тал в собственной аптеке в Ченстохове. В 1880 году продал аптеку, чтобы на 6 лет стать управляющим одной из армейских аптек в Люблине.

В 1887 году отправился в Сибирь, в Иркутск; в 1893 году поселился в Нерчинске, где также стал начальником армейской аптеки, одновременно занимаясь флористикой, собирал гербарии. В том же году вернулся в Польшу, купил аптеку в Магну-

шеве под городом Радом. В 1897 году снова отправился в Сибирь; прожил там с перерывами 16 лет. В 1913 году окончательно вернулся в Польшу, был фармацевтом, лечил с помощью трав, был также хранителем и библиотекарем Фармацевтического общества.

Умер 3 сентября 1927 года в Константине под Варшавой, похоронен на кладбище Понзки в Варшаве.

В 1868 году женился на Зофье Бартлов де Виденталь, у них было пятеро детей: дочери – Зофья, Людвика, Мария – и сыновья – Мечислав и Ян.

В Сибири он работал особенно интенсивно, снабжал европейские гербарии коллекциями даурских растений. Собрал 18000 образцов растений, относящихся к 400 видам. За свои гербарии был награжден медалями научных выставок: в 1892 году в Москве и в 1899 году в Хабаровске. Его заслуги отражены в нескольких ботанических названиях, в том числе: *Linum karoi*, *Euphorbia karoi*, *Pedicularis karoi*, *Saussurea karoi* и *Galium karoi*. Индексы с видами растений публиковал в изданиях „Österreichische Botanische Zeitschrift” и „Физиографический дневник”.

Galium karoi – roślinę ten zebrał i opisał Ferdynand Karo w 1865 roku, APAN / *Galium karoi* – растение это открыл и описал Фердинанд Каро в 1865 году, АПАН

IZABELA KWIATKOWSKA

Stanisław Szczepan Zaleski 1858–1923

Był on w życiu nieszczęśliwy; mając żywy temperament, popełniał wiele błędów i nietaktów, za które musiał ciężko nieraz pokutować.

(J. Talko-Hryncewicz)

Balneolog, chemik, działacz polonijny

Urodził się 3 sierpnia 1858 roku w Warszawie. Odbił studia na Wydziale Lekarskim na Uniwersytecie w Warszawie oraz Fizyko-Chemicznym na Uniwersytecie w Dorpacie, gdzie był asystentem profesora Karola Schmidta. Od 1888 roku wykładał chemię fizjologiczną na Uniwersytecie w Tomsku, a od 1901 był profesorem chemii na Uniwersytecie w Petersburgu. W latach 1907–1912 i 1916–1918 stał na czele Związku Polskiego Lekarzy i Przyrodników w Petersburgu (Piotrogrodzie). Julian Talko-Hryncewicz, który wysoko cenił aktywność Stanisława Zaleskiego jako działacza polonijnego, powiedział: *Związek Polski Lekarzy i Przyrodników pod przewodnictwem profesora Stanisława Szczepana Zaleskiego, który położył niemałe zasługi około zjednoczenia Polaków w Petersburgu, rozszerza swą działalność, organizuje różne uroczystości i obchody.*

Brał udział w licznych wyprawach naukowo-badawczych, fizjograficznych i balneologicznych. Prowadził pionierskie prace w zakresie analizy chemicznej, geologicznej i klimatycznej jezior syberyjskich oraz badania hydrologiczne zwieńczone odkryciem wielu źródeł wód leczniczych. Do jego najwybitniejszych osiągnięć należy pionierskie zastosowanie metod radiometrycznych w badaniach balneologicznych.

List Stanisława Zaleskiego do Juliana Talki-Hryncewicza, 1917, AUJ / Письмо Станислава Залеского Юлиану Талько-Хринцевичу, 1917, АЈУ

Zmarł 12 lipca 1923 roku w Warszawie.

Ożenił się z Jadwigą z Iwanowskich, znaną w Rosji pianistką, inicjatorką powołania w Tomsku Oddziału Cesarskiego Towarzystwa Muzycznego, którego była pierwszym prezesem.

Станислав Щепан Залеский 1858–1923

В жизни он был несчастлив; обладая темпераментным характером, совершал множество ошибок и бестактностей, за которые ему не раз приходилось тяжело расплачиваться.

(Ю. Талько-Хринцевич)

Бальнеолог, химик, полонийный деятель

Родился 3 августа 1858 года в Варшаве. Учился на Медицинском факультете Университета в Варшаве, а также на Физико-химическом факультете Университета в Дерпте (Тарту), где

был ассистентом профессора Кароля Шмидта. С 1888 года преподавал физиологическую химию в Университете в Томске, а с 1901 стал профессором химии в Университете в Петербурге. В 1907–1912 и 1916–1918 гг. возглавлял Польский союз врачей и естествоиспытателей в Петербурге (Петрограде). Ю.Талько-Хринцевич, который высоко оценивал активность

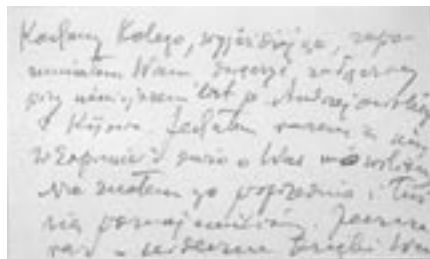
Wizytówka Stanisława Zaleskiego, AUJ / Визитка Станислава Залеского, АЯУ

Станислава Залеского как деятеля Полонии, сказал: *Польский союз врачей и естествоиспытателей под руководством профессора Станислава Щепана Залеского, заслуги которого в деле объединения поляков в Петербурге весьма велики, расширяет свою деятельность, организует разные торжества и праздники.*

Принимал участие в многочисленных научно-исследовательских, физиографических и бальнеологических экспедициях. Можно назвать новаторскими его работы в области химических, геологических и климатических исследований сибирских озёр, а также в области гидрологических исследований, в результате которых им было открыто большое количество водных лечебных источников. Самым выдающимся его достижением является новаторское применение методов радиометрии в сфере бальнеологических исследований.

Умер 12 июля 1923 года в Варшаве.

Был женат на Ядвиге Ивановской, известной в России пианистке, которая выступила с инициативой организовать в Томске филиал Императорского музыкального общества, которого была первым президентом.

List Stanisława Zaleskiego do Juliana Talki-Hrynczewicza, 1901, AUJ / Письмо Станислава Залеского Юлиану Талько-Хринцевичу, 1901, АЯУ

TOMASZ RUDZKI

Julian Talko-Hryncewicz
pseudonim Jan Ilgowski
1850–1936

Przyjechałem na Sybir przed szesnastoma laty nie tyle dla chleba, co dla pracy. Jako obcy nie wiedziałem, jak będę przyjęty, czy praca moja będzie zrozumiana [...]. Pamiętałem jednak zawsze, że jestem tam tylko gościem, a należę do innego społeczeństwa. Rozumiano mnie i nie poczytywano mi tego za zbrodnię.

(J. Talko-Hryncewicz)

Etnograf, antropolog, lekarz

Urodził się 12 sierpnia 1850 roku w Rukszanach w powiecie kowieńskim jako syn Dominika i Leokadii z Fischerów. Do gimnazjum uczęszczał w Kownie. W okresie represji po powstaniu styczniowym pracował w aptece. W 1869 roku ukończył gimnazjum w Petersburgu, a w 1876 roku Akademię Medyczną w Kijowie; studiował także w Wiedniu, Petersburgu i Paryżu. W 1884 roku rozkopał kurhan w Ryżanówce (Ukraina). W 1891 roku był delegowany w celu badań antropologicznych przez Akademię Umiejętności na Litwę i Ruś.

W 1891 roku wyjechał dobrowolnie na Syberię. W 1892 roku objął stanowisko lekarza okręgowego w Troickosawsku. W 1893 roku przeprowadził pomiary antropologiczne wśród Buriatów. W 1894 roku stworzył w Troickosawsku filię Przyamurskiego Oddziału Cesarzowskiego Rosyjskiego Towarzystwa Geograficznego, a także muzeum i bibliotekę. Rozkopał około 500 kurhanów i mógł przedhistorycznych, gromadząc przy tym przebogaty materiał antropologiczny. W 1898 roku otrzymał Nagrodę Towarzystwa Miłośników Przyrody, Antropologii i Etnografii w Moskwie (od 1900 roku członek tegoż). W 1904 roku uhonorowano go Złotym Medalem Cesarzowskiego Rosyjskiego Towarzystwa Geograficznego.

W 1908 roku przyjechał do Krakowa.

W latach 1908–1931 pracował jako profesor antropologii na Uniwersytecie Jagiellońskim; w 1913 roku otrzymał nominację na profesora zwyczajnego.

Zmarł 26 kwietnia 1936 roku i został pochowany na cmentarzu Rakowickim w Krakowie.

Od 1891 roku był żonaty z Krystyną Szabuniewiczówną.

Był członkiem wielu polskich i zagranicznych towarzystw naukowych, takich jak: Towarzystwo Naukowe Warszawskie, Instytut Antropologiczny w Paryżu, Národopisné Společnosti Československé (Praga), Komitet Rosyjski do Badań Azji Środkowej i Wschodniej (Petersburg). Od 1903

Julian Talko-Hryncewicz, 1932, ADM / Юлиан Талько-Хринцевич, 1932, АМД

roku był członkiem korespondentem Akademii Umiejętności w Krakowie na Wydziale Matematyczno-Przyrodniczym.

Ważniejsze publikacje: *Materiały k paleontologii Zabajkala*, „Protokoły Troickosawsko-Kiachtyńskiego otdielenija Priamurskiego otdieła IRGO”, 1897–1904; *Materiały do paleontologii mogił Azji Wschodniej*, „Materiały Antropologiczne, Archeologiczne i Etnograficzne Akademii Umiejętności”, 1898, t. III; 1900, t. IV; *Polscy badacze Dalekiego Wschodu*, „Przegląd Współczesny”, 1924, t. IX, nr 26.

Jego dokumenty znajdują się m.in. w Archiwum Nauki PAN i PAU w Krakowie, w Bibliotece Naukowej PAU i PAN w Krakowie, w Archiwum Rosyjskiego Towarzystwa Geograficznego oraz w Zakładzie Antropologii Uniwersytetu Jagiellońskiego.

Юлиан Талько-Хринцевич псевдоним Ян Илговский 1850–1936

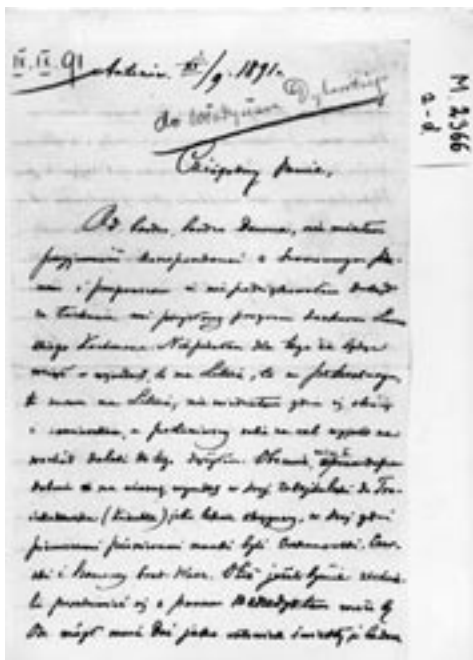
Я приехал в Сибирь шестнадцать лет тому назад не столько ради хлеба, сколько ради работы. Как человек чужой для этих мест, я не знал, каков будет мне оказан прием, будет ли понят мой труд [...]. Но я всегда помнил, что там я только гость, и принадлежу совсем другому обществу. Меня понимали и не видели в этом преступления с моей стороны.

(Ю. Талько-Хринцевич)

Этнограф, антрополог, врач

Родился 12 августа 1850 года в Рукшанах Ковенского уезда. Сын Доминика и Леокадии (в девичестве Фишер). Учился в ковенской гимназии. В период репрессий после Январского восстания работал в аптеке. В 1869 году окончил гимназию в Петербурге. В 1876 году окончил Медицинскую академию в Киеве, учился также в Вене, Петербурге и Париже. В 1884 году занимался раскопками кургана в Рыжановке (Украина). В 1891 году был делегирован Академией знаний в Литву и Россию с целью ведения антропологических исследований.

В 1891 году уехал добровольно в Сибирь. В 1892 году занял место окружного врача в Троицкосавске. В 1893 году занимался антропологическими исследованиями среди бурят. В 1894 году создал в Троицкосавске филиал Приамурского отделения Им-

List Juliana Talki-Hrynecwicza do Władysława Dybowskiego, 1891, APAN / Письмо Юлиана Талько-Хринцевича Владиславу Дыбовскому, 1891, АПАН

ператорского Русского географического общества, а также музей и библиотеку. Участвовал в раскопках около 500 курганов и могил доисторического периода, собрав при этом богатейший антропологический материал. В 1898 году был удостоен премии Общества любителей природы, антропологии и этнографии в Москве (в 1900 году был принят в его члены). В 1904 году был награжден Золотой медалью Императорского Русского географического общества

В 1908 году приехал из Сибири в Краков. В 1908–1931 гг. преподавал антропологию в Ягеллонском университете; в 1913 году получил звание профессора.

Умер 26 апреля 1936 года, похоронен на Раковницком кладбище в Кракове.

С 1891 года был женат на Кристине (в девичестве Шабуневич).

Состоял членом многих польских и зарубежных научных обществ, таких как: Варшавское научное общество, Антропологический институт в Париже, Národopisné Společnosti Československé (Прага), Российский комитет по изучению Средней и Восточной Азии (Петербург). С 1903 года был членом-корреспондентом Естественно-математического факультета Академии знаний в Кракове.

Важнейшие публикации: *Материалы к палеонтологии Забайкалья*, „Протоколы Троицкосавско-Кяхтинского отделения Приамурского отдела ИРГО”, 1897–1904; *Материалы к палеонтологии могил Восточной Азии*, „Антропологические, археологические и этнографические материалы Академии знаний”, 1898, т. III; 1900, т. IV; *Польские исследователи Дальнего Востока*, „Современный пересмотр”, 1924, т. IX, № 26.

Его документы хранятся, в частности, в Архиве науки ПАН и ПАЗ в Кракове, в Научной библиотеке ПАЗ и ПАН в Кракове, в Архиве Российского географического общества, а также в Институте антропологии Ягеллонского университета.

Talko-Hrynciewicz J., *Zabajkalski strój kobiet rosyjskich* (akwarela), [w:] *Historia kontaktów polsko-rosyjskich w dziedzinie etnografii*, Wrocław 1976, BAPAN / Юлиан Талько-Хринцевич, *Наряд русских женщин в Забайкалье* (акварель), [в:] *История русско-польских научных связей в области этнографии*, Wrocław 1976, БАПАН

Klepsydra Juliana Talki-Hrynciewicz, 1936, AUJ /
Объявление о смерти Юлиана Талько-Хринцевича,
1936, АЯУ

MAŁGORZATA SOBIESZCZAK-MARCINIAK

Konstanty Wołosowicz 1866–1919

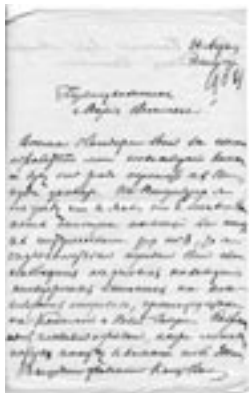
Mapy sporządzone przez Wołosowicza, podobnie jak mapy Czekanowskiego i Czerskiego, przez wiele lat stanowiły podstawę do bardziej nowoczesnych opracowań. Nic więc dziwnego, że przyjaciele polarnika, którzy w okresie międzywojennym zdolali odnaleźć część notatek Wołosowicza, opublikowali je z takim pietyzmem jak rękopisy Czekanowskiego.

(Z. Wójcik)

Geolog, paleontolog

Urodził się w 1866 roku na Białorusi. W latach 1887–1892 odbywał studia przyrodnicze na rosyjskim Uniwersytecie Warszawskim, w trakcie studiów podjął pracę nauczycielską w Petersburgu.

Po studiach, prawdopodobnie w 1892 roku, za działalność spiskową został zesłany do Archangielska. W latach 1896–1899 prowadził prace badawcze w dolnym biegu rzeki Dwiny i Pinegi. W okresie 1900–1912 pracował w Ministerstwie Oświecenia Publicznego w Petersburgu, uczestniczył jako geolog w wyprawach naukowych organizowanych przez Cesarską Akademię Nauk, m.in. do Jakucji i na wyspy Morza Arktycznego. Celem pierwszej ekspedycji było odnalezienie legendarnej Ziemi Sannikowa. Wołosowicz kierował tzw. grupą ładową, która dotarła na Wyspy Nowosyberyjskie. Uruchomił tu stację meteorologiczną i rozpoczął badania geologiczne terenu, zebrał wówczas pokaźną kolekcję kości ssaków czwartorzędowych. W 1906 roku sporządził pierwszą mapę geologiczną Wysp Nowosyberyjskich. W 1908 roku, na zlecenie Cesarskiej Akademii Nauk, kontynuował badania geologiczne Jana Czerskiego i Edwarda von Tolla na północy Jakucji i sąsiednich wyspach. W tym czasie odkrył kilka lodowców, odnalazł szczątki mamuta i wyjaśnił przyczyny jego nagłej śmierci. W okresie 1909–1910 prowadził badania szczątków mamuta przywiezionych z Wyspy Wielkiej Lachowskiej. W 1909 roku, na zlecenie rosyjskiego Ministerstwa Handlu i Przemysłu, uczestniczył w wyprawie leńsko-kołymskiej w celu zbadania możliwości żeglugi wzdłuż północnych wybrzeży Syberii oraz możliwości zawijania statków przy ujściach rzek i zatok. Zadaniem Wołosowicza było też przeprowadzenie obserwacji meteorologicznych.

List Konstantego Wołosowicza do M.W. Pawłowej, b.d., ARAN /
Письмо Константина
Волосовича М.В. Павловой,
б.д., АРАН

Zmarł 25 września 1919 roku koło Charkowa.

Imię Wołosowicza nosi przylądek i wyspa u północno-wschodniego wybrzeża Wyspy Rewolucji Październikowej w Archipelagu Ziemi Północnej, kilka kopalnych organizmów i roślin np. *Piscea wollosowiczii*.

Ważniejsze publikacje: *Geologičeskie nabludienija w niżnietiecznien Siewiernoj Dwiny, Ust'-Piniega-Archangielsk*, „Trudy Warszawskiego Obszczestwa Jestiestwoispytatelej”, 1897; *O geologičeskom strojenii Nowosibirskich Ostrowow i Zemli Biennietta*, „Zapiski Imperatorskogo Mineralogičeskogo Obszczestwa”, 1905, Seria 2, nr 43; *Raskopki Sanga-jurachskogo mamonta w 1908 godu*, „Izwestija Imperatorskoj Akadiemii Nauk”, 1909, Seria 6, t. III.

Jego rękopisy przechowywane są w Archiwum Rosyjskiej Akademii Nauk w Moskwie i w Petersburgu, w Archiwum byłego Ministerstwa Oświecenia Publicznego i byłego Ministerstwa Handlu i Przemysłu w Moskwie.

Константин Воллосович 1866–1919

Карты, составленные Воллосовичем, так же, как и карты, составленные Чекановским и Черским, на протяжении многих лет служили основой для более современных карт. Поэтому нет ничего удивительного в том, что друзья полярника, которым в межвоенный период удалось отыскать часть записок Воллосовича, опубликовали их с таким пиететом, как рукописи Чекановского.

(З. Вуйчик)

Геолог, палеонтолог

Родился в 1866 году в Белоруссии. В 1887–1892 гг. изучал естественные науки в русском Варшавском университете, во время учебы начал работать учителем в Петербурге.

После окончания учебы в университете, по всей вероятности в 1892 году, за подпольную деятельность был сослан в Архангельск. В 1896–1899 гг. вел научные наблюдения в низовьях рек Двины и Пинеги. В период 1900–1912 гг. работал в Министерстве народного просвещения в Петербурге, участвовал как геолог в исследовательских экспедициях, организованных Императорской академией наук, в частности, в Якутию и на острова Арктического бассейна. Целью первой экспедиции были поиски легендарной Земли Санникова. Воллосович руководил так называемой сухопутной группой, которая добралась до Новосибирских островов. Там он оборудовал метеостанцию и, занявшись геологическими исследованиями территории, собрал внушительную по тем временам коллекцию костей млекопитающих четвертичного периода. В 1906 году составил первую геологическую карту Новосибирских островов. В 1908 году по поручению Императорской академии наук продолжил геологические исследования Яна Черского и Эдуарда фон Толля на севере Якутии и на соседних с ней островах. В этот период он открыл несколько ледников, нашел остатки мамонта и выяснил причины его внезапной гибели. В 1909–1910 гг. занимался изучением остатков мамонта, привезенных с Большого Ляховского острова. В 1909 году по поручению российского Министерства торговли и промышленности он участвовал в Ленско-колымской экспедиции с целью изучения возможности судоходства вдоль северного побережья Сибири, а также возможности для судов заходить в устья рек и в заливы. В задачу Воллосовича входило также ведение метеорологических наблюдений.

Умер 25 сентября 1919 года под Харьковом.

Его имя носят мыс и остров у северо-восточного побережья Острова Октябрьской Революции в архипелаге Северной Земли, несколько ископаемых организмов и растений, например *Piscea wollosowiczii*.

Важнейшие публикации: *Геологические наблюдения в нижнем течении Северной Двины, Усть-Пинега-Архангельск*, „Труды Варшавского общества естествоиспытателей”, 1897; *О геологическом строении Новосибирских островов и Земли Беннетта*, „Записки Императорского минералогического общества”, 1905, Серия 2, № 43; *Раскопки Санга-юрасхского мамонта в 1908 году*, „Известия Императорской академии наук”, 1909, Серия 6, т. III.

Его рукописи хранятся в Архиве Российской академии наук в Москве и в Петербурге, в Архиве бывшего Министерства народного просвещения и бывшего Министерства торговли и промышленности в Москве.

IZABELA KWIATKOWSKA

Józef Marian Morozewicz 1865–1941

Osobiście jestem amatorem i literatury, i sztuk pięknych, ale uważam je za pewien luksus, za przysmak. Chlebem powszednim naszej pracy duchowej winny być nauki przyrodnicze. I tak jak dnia zwykłego do pracy wkładamy bluzę robotniczą, odkładając na niedzielę paradną bekieszę, tak sześć dni w tygodniu pracować winniśmy na niwie przyrodznawstwa, siódmy poświęcając humanizmowi.

(J.M. Morozewicz)

Mineralog, geolog, petrograf

Urodził się 27 marca 1865 w Rzędzianach nad Narwią w rodzinie ziemiańskiej jako syn Augusta i Weroniki z Puchalskich. W latach 1884–1889 studiował na Wydziale Matematyczno-Przyrodniczym Cesarskiego Uniwersytetu Warszawskiego, gdzie uzyskał stopień kandydata nauk oraz Złoty Medal UW za rozprawę *Opis mikroskopowo-petrograficzny niektórych skał wybuchowych wulkanicznych i granitów tatrzańskich*, a następnie magisterium i kolejny złoty medal za wyniki w nauce. W okresie 1892–1897 był kustoszem w Gabinetie Mineralogicznym Uniwersytetu Warszawskiego. W 1895 roku Józef Morozewicz został zaproszony przez F. Czernyszewa, ówczesnego wicedyrektora Komitetu Geologicznego w Petersburgu, do wzięcia udziału w wyprawie na Nową Ziemię. W czasie tej wyprawy dał się poznać jako zdolny geolog i bystry obserwator, któremu można powierzyć odpowiedzialne funkcje.

W latach 1897–1904, po wydaleniu z Uniwersytetu Warszawskiego i przymusowym przesiedleniu do Petersburga, pracował w Komitecie Geologicznym w Petersburgu. Brał udział w wypra-

Józef Morozewicz (siódmy od lewej) wśród tubylców, b.d., MZPAN / Юзеф Морозевич (седьмой слева) среди местного населения, б.д., МЗПАН

wach badawczych na Krym, Ural, Wyspy Komandorskie (1903), przebadane pod względem geologicznym i rozmieszczenia bogactw naturalnych – złota i miedzi. Odkrył nowe typy skał, m.in. kazyńnit, beringit i mariupolit. Organizował pionierskie badania w zakresie syntezy skał i minerałów oraz krystalizacji magm, przeprowadził pierwsze na świecie udane eksperymenty dotyczące otrzymania sztucznego bazaltu.

Uczestniczył także w pracach z zakresu historii nauki polskiej oraz prowadził działalność popularyzatorską – wygłaszał publiczne odczyty przyrodnicze. W latach 1904–1919 sprawował funkcję profesora mineralogii i petrografii na Uniwersytecie Jagiellońskim. Od 1913 roku był przewodniczącym Komitetu Organizacyjnego Akademii Górniczej w Krakowie oraz założycielem i pierwszym dyrektorem Państwowego Instytutu Geologicznego w Warszawie (1919–1937).

Zmarł 12 czerwca 1941 roku i został pochowany na cmentarzu Powązkowskim w Warszawie, a grób jego przykrywa płyta andezytu z regionu Pieńin (z góry Wżar).

Ożeniony był z Walentyną z Kruszewskich, miał córkę Zofię.

Był członkiem Cesarskiego Rosyjskiego Towarzystwa Mineralogicznego (1903), Wiedeńskiego Towarzystwa Mineralogicznego (1904), Akademii Umiejętności (1902), Towarzystwa Naukowego Warszawskiego (1917), Kasy im. Mianowskiego (1926), Akademii Naukowo-Technicznej (1932) i Polskiego Towarzystwa Geologicznego.

Został uhonorowany kilkoma rosyjskimi i polskimi odznaczeniami, w tym: Orderem św. Anny III stopnia (1901), Orderem św. Stanisława II stopnia (1902), Krzyżem Komandorskim Orderu Odrodzenia Polski (1924), Złotym Krzyżem Zasługi (1936). Miał doktoraty honorowe Uniwersytetu Jagiellońskiego i Politechniki Warszawskiej. Napisał około 70 prac z zakresu geologii i mineralogii w wielu językach.

Ważniejsze publikacje: *Komandory. Studium geograficzno-przyrodnicze*, Warszawa 1925; *Mariupolit i jego krewniaki*, Warszawa 1929; *Życie Polaka w zaborach i odzyskanej ojczyźnie (1865–1937)*, Warszawa 1938.

Materiały Józefa Morozewicza przechowywane są m.in. w Muzeum Ziemi PAN w Warszawie.

Юзеф Мариан Морозевич 1865–1941

Я лично являюсь поклонником и литературы, и искусств, но считаю их некоторой роскошью, деликатесом. Хлебом насущным нашей духовной работы должны быть естественные науки. Как в обычный день мы надеваем на службу рабочую блузу, откладывая на воскресный день парадный сюртук, так шесть дней в неделю мы должны работать на ниве естествознания, посвящая седьмой гуманитарной сфере.

(Ю.М. Морозевич)

Минералог, геолог, петрограф

Родился 27 марта 1865 года в Жендянах на реке Нарев в семье землевладельца, сын Августа и Вероники (в девичестве Пухальской). В 1884–1889 гг. учился на Естественно-математическом факультете Императорского Варшавского университета, получил степень кандидата наук и Золотую медаль ВУ за научную работу *Микроскопно-петрографическое описание некоторых взрывных пород Вольни и гранитов Татр*, а затем получил степень магистра и очередную золотую медаль за научные достижения. В период 1892–1897 гг. работал хранителем в Минералогическом кабинете Варшавского университета. В 1895 году Юзеф Морозевич был приглашен Ф.Чернышёвым, в то время вице-директором Геологического комитета в Петербурге, принять участие в экспедиции на Новую Землю. Во время этой экспедиции

он зарекомендовал себя как способный геолог и зоркий наблюдатель, которому можно доверить ответственные задачи.

В 1897–1904 гг., после увольнения из Варшавского университета и принудительного переселения в Петербург, работал в Геологическом комитете в Петербурге. Принимал участие в исследовательских экспедициях, в частности, в Крым, на Урал, на Командорские острова (1903); последние были исследованы с геологической точки зрения и с точки зрения присутствия природных богатств – золота и меди. Открыл новые типы пород, в частности, кашинит, берингит и мариуполит. Был первым, кто организовал исследования в области синтеза горных пород и минералов, а также кристаллизации магмы, в частности, провел первые в мире удачные эксперименты по получению искусственного базальта.

Участвовал также в работах по истории польской науки, занимался популяризаторской деятельностью – выступал с публичными лекциями по естествознанию. В 1904–1919 гг. исполнял обязанности профессора минералогии и петрографии в Ягеллонском университете. С 1913 года был председателем организационного комитета Горной академии в Кракове, а также основателем и первым директором Государственного геологического института в Варшаве (1919–1937).

Умер 12 июня 1941 года, и был похоронен на кладбище Повонзки в Варшаве, на его могиле установлена андезитовая плита с Пеннинских гор (с горы Вжар).

Был женат на Валентине (в девичестве Крушевской), имел дочь Софью. Был членом Императорского Русского минералогического общества (1903), Венского минералогического общества (1904), Академии знаний (1902), Варшавского научного общества (1917), Кассы им. Мянковского (1926), Научно-технической академии (1932) и Польского геологического общества.

Был награжден орденами России и Польши, в том числе: Орденом Святой Анны III степени (1901), Орденом Святого Станислава II степени (1902), Командорским крестом Ордена Возрождения Польши (1924), Золотым крестом заслуги (1936). Был почетным доктором Ягеллонского университета и Варшавского политехнического института. Является автором почти 70 работ по геологии и минералогии, написанных им на многих языках.

Morozewicz J., *Komandory*, Warszawa 1925, MZPAN / Морозевич Ю., *Командоры*, Варшава 1925, МЗПАН

Важнейшие публикации: *Командоры. Естественно-географический очерк*, Варшава 1925; *Мариуполит и родственные ему породы*, Варшава 1929; *Жизнь поляков в эпоху разделов и в возрожденной отчизне (1865–1937)*, Варшава 1938.

Материалы из наследия Юзефа Морозевича хранятся, в частности, в Музее Земли ПАН в Варшаве.

DARIUSZ KWIATKOWSKI

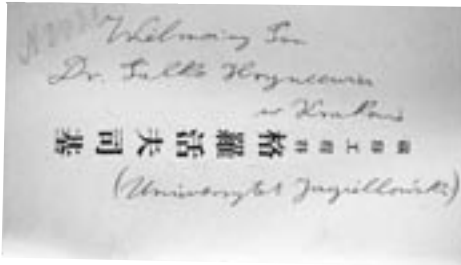
Kazimierz Grochowski 1873–1937

Ze względu na niebezpieczeństwa wypraw wszystkie swoje notatki opatrywałem uwagą: „Proszę odesłać do Akademii Umiejętności w Krakowie lub Biblioteki Narodowej w Warszawie”.

(K. Grochowski)

Inżynier geolog, podróżnik, pedagog, publicysta, archeolog, etnograf, lingwista,
polonijny działacz społeczny i kulturalny

Urodził się 26 stycznia 1873 roku w Rudzie w powiecie żydaczowskim (Ukraina). Studia wyższe odbywał w Wiedniu, Leoben, Przybramie i Freibergu Saskim. Początkowo pracował m.in. w Zagłębiu Donieckim.

Wizytówka Kazimierza Grochowskiego, AUJ / Визитка
Казимежа Гроховского, АЯУ

kiego Wschodu”. W latach 1923–1932 był nauczycielem i okresowo sprawował funkcję dyrektora Gimnazjum Polskiego im. Henryka Sienkiewicza w Harbinie. W 1931 roku założył Polskie Koło Wschodoznawcze. W 1934 roku przyjechał do Polski i osiadł w Katowicach.

Zmarł 12 marca 1937 roku w Harbinie, gdzie zatrzymał się w drodze na Filipiny.

Najważniejsza publikacja: *Polacy na Dalekim Wschodzie*, Harbin 1928.

Część jego materiałów znajduje się w Bibliotece Narodowej w Warszawie.

W 1906 roku wyjechał na Daleki Wschód, do Indii, Japonii i Władywostoku. W latach 1908–1920 odbył około 30 wypraw naukowych w charakterze uczestnika i kierownika. Podróżował m.in. po Sachalinie, Syberii Wschodniej, Turwie, Kraju Ussuryjskim, Jakucji, Alasce, Mongolii i Mandzurii. Odkrył bogate złoża złota nad dopływami dolnego Amuru, wzdłuż wybrzeża Morza Ochockiego oraz na Wyspach Szantarskich na Morzu Ochockim, a także ropy naftowej i innych kopalin. Jednocześnie prowadził badania archeologiczne i etnograficzne miejscowych ludów (m.in. Jakutów, Tunguzów, Goldów), zbierał ich legendy i opowieści, studiował mowę, kompletował słowniki, opracował gramatykę tunguską.

W 1920 roku osiadł w Harbinie (Mandzuria), gdzie podjął pracę społeczną, edukacyjną i wydawniczą. Od 1922 do 1927 roku był redaktorem naczelnym „Tygodnika Polskiego” z dwutygodniowym dodatkiem „Listy Polskie z Dalekiego Wschodu”.

Казимеж Гроховский 1873–1937

Ввиду опасности экспедиций все свои заметки я снабжал примечанием: „Прошу переслать в Академию знаний в Кракове или Национальную библиотеку в Варшаве“.

(К. Гроховский)

Инженер-геолог, путешественник, педагог, публицист, археолог, этнограф,
лингвист, полонийный деятель, внесший значительный вклад
в развитие общественной и культурной жизни

Родился 26 января 1873 года в местечке Руда Жидачовского уезда (Украина). Высшее образование получал в Вене, Лебене, Пшибраме и Фрайберге (Саксония). Сначала работал в Донецком бассейне.

В 1906 году уехал в поездку на Дальний Восток, в Индию, Японию и Владивосток. В 1908–1920 гг. участвовал примерно в 30 научных экспедициях, в том числе в качестве руководителя. Путешествовал, в частности, по Сахалину, Восточной Сибири, Туве, Уссурийскому краю, Якутии, Аляске, Монголии и Маньчжурии. Открыл богатые месторождения золота по берегам притоков Амура в нижнем его течении, вдоль побережья Охотского моря и на Шантарских островах в Охотском море, а также месторождения нефти и других полезных иско-

паемых. Одновременно занимался археологическими и этнографическими исследованиями среди местных народов (в частности, якутов, тунгусов, голдов), собирал их легенды и рассказы, изучал особенности речи, составлял словари, подготовил грамматику тунгусского языка.

В 1920 году поселился в Харбине (Маньчжурия), где занимался общественной, просветительской и издательской деятельностью. С 1922 до 1927 года был главным редактором издания „Польский еженедельник“ с приложением „Польские письма с Дальнего Востока“, выходившим каждые две недели. В 1923–1932 гг. был преподавателем, а также временно исполнял обязанности директора Польской гимназии им. Генрика Сенкевича в Харбине. В 1931 году организовал Польский кружок востоковедения. В 1934 году приехал в Польшу и поселился в Катовицах.

Умер 12 марта 1937 году в Харбине, где остановился по пути на Филиппины.

Важнейшая публикация: *Поляки на Дальнем Востоке*, Харбин 1928.

Часть его материалов хранится в Национальной библиотеке в Варшаве.

List Kazimierza Grochowskiego do Juliana Talki-Hryniewiczza, 1933, AUJ / Письмо Казимежа Гроховского Юлиану Талько-Хринцевичу, 1933, АЯУ